
**EUROOPPALAISEN KESKIAIKAPUUTARHAN
SOVELTAMINEN NYKY-SUOMEEN**

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö
Maisemasuunnittelun koulutusohjelma

Lepaa, 25.4.2012

Siiri Soittila

LEPAA

Maisemasuunnittelun koulutusohjelma

Tekijä	Siiri Soittila	Vuosi 2012
Työn nimi	Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen	

TIIVISTELMÄ

Nykyajan puutarhoihin haetaan usein ideoita historiallisista puutarhoista. Myös historian elävöittäjät voivat ammentaa niistä ideoita harrastuksensa toteuttamiseen. Keskiaikaharrastajana ja maisemasuunnittelun opiskelijana koin, että suomenkieliselle tietopakettile keskiajan puutarhoista ja niiden toteuttamisesta oli tarvetta. Työn tilaajana toimii Suomen keskiaikaseura ry.

Työn tavoitteena oli selvittää, minkälaisia eurooppalaiset keskiaikapuutarhat olivat ja miten vastaavan puutarhan voisi toteuttaa Suomessa nykypäivänä. Tässä työssä on tutkittu, mitä rakenteita puutarhoissa oli, mitä muotokieltä niissä käytettiin ja mitä kasveja niissä kasvatettiin. Työssä selvitetään ilmaston asettamat rajoitukset kasvien ja rakenteiden käyttämiselle ja lopuksi esitellään erilaisia vaihtoehtoja toimivien ratkaisuiden toteuttamiseksi.

Työn lähdemateriaalina ovat olleet keskiaikaa, puutarhoja ja keskiajan puutarhoja käsittelevä kirjallisuus sekä keskiajalta säilyneet maalaukset ja piirrokset. Kasvien ja rakenteiden vertailussa on käytetty hyväksi sekä taimistojen kotisivujen tarjoamaa kasvitietoutta että viherrakennusoppaiden ohjeita.

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan toteuttaminen sellaisenaan Suomen olosuhteissa on hyvin vaikeaa, osin jopa mahdotonta. Ongelmakohtat pystytään kuitenkin kiertämään soveltamalla erilaisia ratkaisuja ja valitsemalla kasvien joukosta kestävimät lajit.

Kasvupaikan olosuhteet vaikuttavat puutarhan mahdollisuuksiin merkittävästi, mutta suurin vaikutus on kuitenkin puutarhurin valinnoilla. Viihtyisimmät ja toimivimmat ratkaisut syntyvät tekemällä kompromisseja autenttisuuden ja ympäristön vaatimusten välillä. Keskiaikaisen puutarhan piirteitä voi nimittäin hyödyntää myös pienissä osissa.

Avainsanat keskiaika, puutarha, autenttisuus

Sivut 91 s. + liitteet 11 s.

Lepaa
Degree Programme in Landscape design

Author	Siiri Soittila	Year 2012
Subject of Bachelor's thesis	Constructing a European Medieval Garden in Modern Finland	

ABSTRACT

Ideas for modern gardens are often searched from historical gardens. They can also provide inspiration for the historical reenactment groups to implement in their hobby. As a Middle Ages reenactor and a student of landscape design, the author felt that there was a need for knowledge of medieval gardens and their execution in Finnish. The commissioner of this thesis is Suomen keskiaikaseura ry.

The aim of this thesis was to find out what the medieval European gardens were like and how that kind of garden could be constructed in Finland nowadays. This thesis examined what structures, pattern language and plants were used in medieval gardens. This thesis clarifies the restrictions of our climate for using structures and plants. There have been introduced some alternatives for functional solutions in the end of the thesis.

The source material consists of the literature of the Middle Ages, gardens and medieval gardens and the paintings and drawings of that time. The plant knowledge provided by the home pages of plant nurseries and advice of landscape construction manuals were used when comparing the solutions of plants and structures.

Constructing an authentic medieval European garden in Finland is a very difficult task – partly even impossible. However, the problems can be solved by adapting different solutions and picking out the plants that will survive.

The conditions of the growing place have a major effect on the possibilities of the garden, but the gardener's choices are even more important. The most beautiful and effective solutions can be found by making compromises between the authenticity and requirements of the environment. The features of medieval gardens can also be availed in smaller pieces.

Keywords The Middle Ages, medieval, garden, authentic.

Pages 91 p. + appendices 11 p.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	EUROOPPALAISEN KESKIAIKAPUUTARHAN PIIRTEET.....	2
2.1	Taustoja: miten eurooppalainen puutarha on kehittynyt.....	2
2.1.1	Egyptin puutarhat.....	2
2.1.2	Idän muinaiset puutarhat.....	4
2.1.3	Antiikin Kreikan ja Rooman puutarhat.....	5
2.1.4	Euroopan ja Suomen puutarhakulttuurin alku.....	6
2.2	Puutarhatyypit ja käyttötarkoitukset.....	7
2.2.1	Linnat, luostarit ja yliopistot.....	7
2.2.2	Kolmijakoinen oleskelupuutarha.....	9
2.2.3	Muut puutarhatyypit.....	12
2.3	Kuvauksia keskiajan puutarhoista.....	13
2.4	Puutarhoissa käytetyt rakenteet.....	15
2.4.1	Aidat ja muurit.....	15
2.4.2	Pergolat ja katokset.....	18
2.4.3	Kulkuväylät.....	20
2.4.4	Nurmipenkit.....	21
2.4.5	Kohotetut kasvipenkit.....	22
2.4.6	Vesialtaat ja suihkulähteet.....	24
2.4.7	Kyyhkyslakat ja mehiläispesät.....	26
3	EUROOPPALAISEN KESKIAIKAPUUTARHAN KASVIT.....	26
3.1	Euroopan kasvuyöhykkeet ja ilmasto.....	27
3.2	Taimistot ja varttaminen.....	29
3.3	Ravintokasvit, mausteet ja lääkkeet.....	29
3.4	Puut.....	33
3.5	Koristekasvit.....	36
4	PIIRTEIDEN SOVITTAMINEN SUOMEN OLOIHIN.....	39
4.1	Kasvuyöhykkeet ja ilmaston muut vaatimukset.....	39
4.1.1	Suomen kasvuyöhykkeet.....	39
4.1.2	Routa.....	40
4.2	Rakenteiden vertailu ja sopivimmat ratkaisut.....	42
4.2.1	Muurit.....	42
4.2.2	Aidat.....	44
4.2.3	Penkit ym. kalusteet.....	46
4.2.4	Kohotetut kasvipenkit ja kulkuväylät.....	49
4.2.5	Pergolat.....	50
4.2.6	Vesiaiheet.....	53
4.2.7	Nurmi.....	55
4.3	Kasvien vertailu ja sopivimmat lajit.....	56
4.3.1	Ravinto- ja maustekasvit.....	57
4.3.2	Pensaita ja perennoja.....	58
4.3.3	Sahramit ja liljat.....	59
4.3.4	Ruusut.....	59

4.3.5	Köynnökset.....	60
4.3.6	Hedelmäpuut.....	63
4.3.7	Muut puut	65
4.3.8	Nurmi.....	67
4.3.9	Luonnonkasvien siirtäminen puutarhaan.....	68
4.4	Rekonstruoituja ja uudelleenluotuja puutarhoja.....	68
4.4.1	Sagnlandet Lejre	68
4.4.2	Yrttitarha Pornaisissa.....	70
4.4.3	Pećin luostari	71
4.4.4	Alhambran linna	73
4.4.5	Kuningatar Eleanorin puutarha.....	76
5	YHTEENVETO	78
	LÄHTEET	81

Liite 1 John Harveyn kasvilista kirjasta Mediaeval Gardens

1 JOHDANTO

Nykyajan puutarhasuunnitteluun haetaan yhä useammin inspiraatiota historiallisista puutarhoista. Suunnittelupalvelut ovat yleistyneet ja puutarhoista halutaan rakentaa yksilöllisiä, toimivia, käyttäjäänsä ilmentäviä virkistyspaikkoja. Tällaisissa tapauksissa esimerkiksi juuri historiallinen teema voi lisätä merkittävästi puiston tai puutarhan yksilöllisyyttä ja tuoda tietynlaista tunnelmaa. Samaan aikaan erilaiset historianelävöittäjien ryhmät etsivät uusia tapoja ilmentää harrastustaan.

Useimmiten innostusta haetaan renessanssin ja sitä myöhempien aikakausien sekä itämaiden puutarhoista, ja näistä löytyykin tietoa kohtuullisen helposti. Mutta millaisia olivat eurooppalaiset puutarhat ennen renessanssia? Minkälaisia puutarhoja Euroopassa keskiajalla oli? Minkälaisia rakenteita niissä käytettiin, entä mitä kasvilajeja niihin istutettiin? Aiheesta on suomeksi hyvin vähän tietoa tarjolla, ja eräs tämä työn tärkeimmistä tavoitteista onkin ollut tuottaa aiheesta suomenkielinen tietopaketti kaikkien puutarha- ja historiaharrastajien käyttöön.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, miten eurooppalainen puutarha on kehittynyt, mitä piirteitä keskiaikaisissa eurooppalaispuutarhoissa oli ja miten vastaavanlaisen puutarhan voisi toteuttaa Suomessa nykypäivänä. Työssä esitellään keskiaikapuutarhojen piirteitä ja pohditaan erilaisia vaihtoehtoja toimivien ratkaisujen rakentamista varten. Tekstissä selvitetään, millaisia vaatimuksia Suomen ilmasto asettaa kasveille ja mitkä keskiajalla kasvatetuista kasvilajeista voisivat selviytyä Suomen ilmastossa. Työssä myös pohditaan, millä lajeilla voisi korvata ne kasvit, jotka ovat olennaisia keskiaikaisen puutarhan hengelle mutta jotka eivät Suomessa selviä.

Tämä opinnäytetyö on pääasiassa kirjallisuustutkimus. Lähteinä on käytetty enimmäkseen englanninkielisiä teoksia, jotka käsittelevät eurooppalaisten puutarhojen historiaa ja siihen aikaan kasvatettuja kasveja, sekä suomenkielisiä puutarhahistoriaa käsitteleviä kirjoja. Tärkeässä asemassa ovat myös kaikki kuvälähteet, joita keskiajalta on säilynyt. Rakenteiden vertailussa ohjeita on etsitty viherrakennusoppaista. Kasvilajien tutkimisessa ja vertailussa apuna on käytetty erilaisia suomenkielisiä kasvioppaita, muun muassa perinnekasvikirjoja ja taimistojen internetsivujen luetteloita. Työn lopussa on esitelty muutamia nykyään olemassa olevia puutarhoja, jotka on rakennettu keskiaikaisen mallin mukaan tai rekonstruoitu alkuperäisen kaltaiseksi. Puutarhat esitellään pääosin kirjallisten tietojen perusteella, mutta lisäksi aineistoa varten tehtiin yksi haastattelu.

Haastattelun tyyppinä oli temahaastattelu. Haastateltu henkilö on Suomen keskiaikaseuran jäsen, joka on rakentanut itselleen keskiaikaistyyllisen yrttipuutarhan. Tämä puutarha on esitelty työn lopussa haastattelussa esiintulleiden tietojen perusteella.

Työn aiheenrajaus on tehty keskiaikaan ja Eurooppaan, sillä laajempi aikakausi tai vaikkapa keskiaikaisten aasialaisten puutarhojen ottaminen

mukaan työhön olisi tehnyt tutkimuksesta liian laajan. Itämaisten puutarhojen piirteet ovat monella tapaa tyystin erilaisia kuin eurooppalaisten, ja niiden käsittelystä muodostuisi helposti erillinen itsenäinen projekti. Aihetta ei myöskään haluttu rajata pelkästään Suomen alueelle, koska keskiajaksi luokiteltava aika oli Suomessa kovin lyhyt ja tietoja sen aikaisista puutarhoista on säilynyt hyvin vähän. Monet tyyllisuuntaukset ja ajatukset ovat kuitenkin saapuneet tänne muista Euroopan maista, joten tutkimus oli luontevaa rajata sen perusteella.

Työn aiheen kannalta on tärkeää määritellä, milloin keskiaika oli. Keskiaika on ajanjakso, joka alkaa antiikin ajan päätyttyä ja päättyy renessanssin alkamiseen. Tuo ajanjakso käsittää karkeasti arvioiden noin tuhat vuotta (500–1500 jKr.). (Harvey 1981, 25.) Tarkka ajanjakson määrittely on vaikeaa, ja alkamis- ja loppumisvuosisadat vaihtelevat hieman maanosasta ja käsiteltävästä aiheesta riippuen. Koska eurooppalaiset kehitysvaiheet ovat saapuneet Suomeen viiveellä, keskiajan katsotaan alkaneen Länsi-Suomessa vasta 1100-luvulla, Itä-Suomessa sitäkin myöhemmin. Tuohon aikaan Keski-Euroopassa elettiin jo sydänkeskiaikaa. (Kari 2004, 8–9.) Tässä työssä on käytetty keskiajan laajempaa määrittelyä, joten puutarhoista esitellyt tiedot yltyvät 1500-luvulle, mutteivät sitä edemmäksi.

2 EUROOPPALAISEN KESKIAIKAPUUTARHAN PIIRTEET

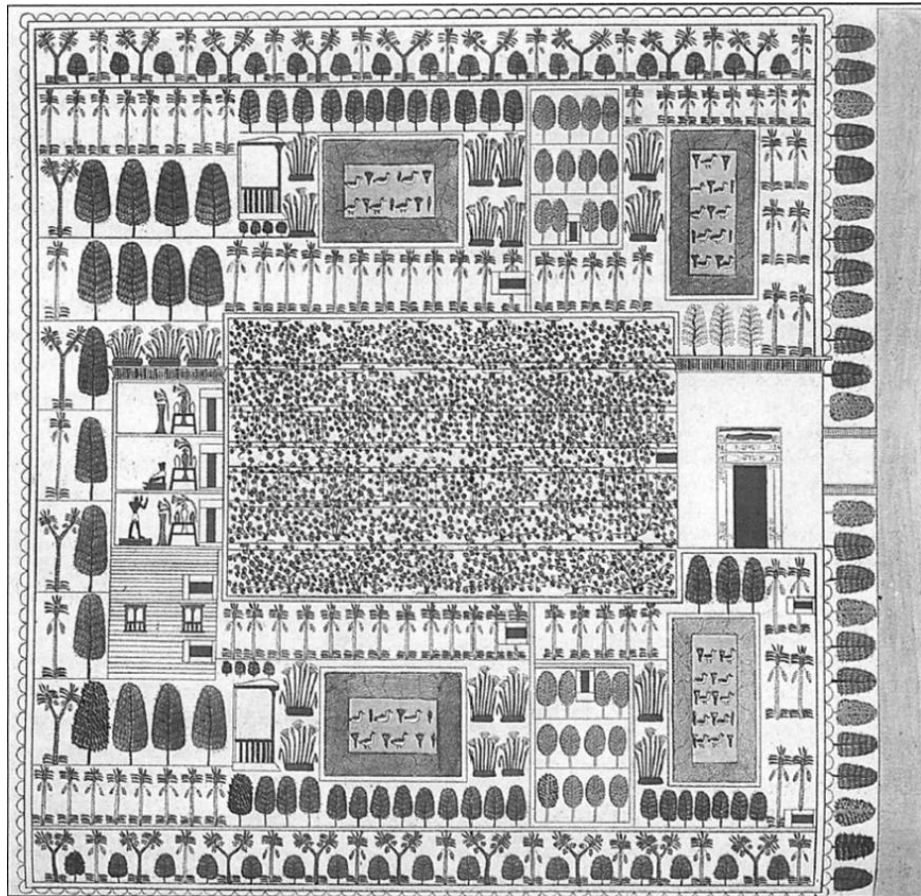
2.1 Taustoja: miten eurooppalainen puutarha on kehittynyt

2.1.1 Egyptin puutarhat

Varhaisimmat tiedot ihmisen muokkaamista oleskeluun tarkoitetuista puutarhoista ovat peräisin antiikin ajoilta Välimeren ympäristöstä, kuten Egyptistä ja Mesopotamiasta (nykyinen Irakin ja itäisen Syyrian alue). Arkeologisten kaivausten ja hautalöytöjen perusteella on voitu päätellä, minäkalaisia piirteitä antiikin puutarhaan kuului. Oleskelupuutarhat ovat todennäköisesti kehittyneet hedelmä- ja vihannestarhoista, joissa viiniköynnöksiä kasvatettiin lehväholveiksi, kasvitarhat jaettiin ruuduiksi ja puut istutettiin sääntillisiin riveihin (ks. kuva 1). Kastelukanavista taas kehittyivät vesiaiheet. (Sinisalo 1997, 7–10.) Egyptiläiset talot rakennettiin suorakulmaisiksi kehiksi, jotka sanelivat niiden keskellä olevan puutarhan muoto kielen (Ranck 1922, 11–13). Egyptiläiset seinämaalauksetkin kuvaavat puutarhat usein suorakulmaisina ja hyvin säännöllisinä alueina, joissa on symmetrisiä istutusalueita, puurivejä ja kulmikkaita vesialtaita, jotka olivat usein T-kirjaimen muotoisia (Sinisalo 1997, 10). Kuvassa 3 on esitetty yksi tällainen vesiaihe.

Eräästä egyptiläisestä haudasta on löydetty useita ilmeisesti Meket-Rēn palatsin ympäristöä kuvaavia pienoismalleja, joista kaksi esittää pihapuutarhaa (ks. kuva 2). Pienoismallit ovat peräisin noin vuodelta 2000 eKr. Pihapienoismallien oletetaan kuvaavan palatsin suljettua puutarhapihaa pylväshalleineen, vesiaiheineen ja viikunapuineen. (Sinisalo 1997, 7.) Nämä löydöt ovat tärkeä osoitus siitä, miten aikaisin huolellisesti suunnit-

teltu oleskelupiha on kehittynyt. Viihtyisää pihaa on ilmeisesti myös arvostettu suuresti, koska ne on lähetetty pienoismalleina kuninkaan mukaan tuonpuoleiseen.

Kuva 1. Säännölliset puurivit, viiniköynnöksen peittämät säleiköt ja neliskulmaiset vesiaiheet olivat tyypillisiä muinaisten egyptiläisten puutarhojen piirteitä. Tässä noin vuonna 1400 eKr. kuvatussa thebalaispuutarhassa on myös papyrusistutuksia.

Kuva 2. Hautalöydön pienoismallipiha. Syvän, neliskulmaisen altaan ympärillä on lehtipuita ja pylväskäytävä.

Kuva 3. T-kirjaimen muotoinen vesiaiheen puukujanteen päässä. Tässä kuvassa miehet poimivat granaattiomenia koristeellisten pylväiden välissä kasvavista puista.

2.1.2 Idän muinaiset puutarhat

Mesopotamialaiset puutarhat muistuttivat suuresti Egyptin puutarhoja, todennäköisesti näiden maiden poliittisten yhteyksien takia (Ranck 1922, 11–13). Eräässä mesopotamialaisessa tekstilöydössä kuvaillaan kuningas Tiglatpileser I:n puutarhaa, johon oli tuotettu ulkomailta vieraita kasveja sekä vieraiden maiden eläimiä. Kuningas Sanheribin 600-luvulla eKr. rakentama puutarha kuvailevassa tekstissä taas mainitaan, että maata on muokattu kasvien menestymisen parantamiseksi ja alamaisia varten on istutettu tiettyjä kasveja. (Sinisalo 1997, 9–15.) Näiden tekstien perusteella voidaan päätellä, että puutarhapiiha ei ollut ainoa antiikin puutarhatyyli, vaan sen lisäksi oli myös metsästyspuistoja, eläintarhoja ja kenties yleisiä puistopuutarhojakin.

Muinaisissa Lähi-idän maissa oli omanlaisensa puutarhakulttuuri, joka levisi laajemmalle sotien ja valloitusten ansiosta. 600-luvulla jKr. nopeasti levinnyt islaminusko luultavasti edisti asiaa. Siinä missä kreikkalaiset tuhosivat vastustajien pellot ja metsiköt valloitusretkien edetessä, muslimijohtajat määräsivät, ettei yhtäkään peltoa tai lehtoa saanut polttaa eikä palmuja kaataa. Muslimien retket ulottuivat niinkin kauas kuin Espanjaan, missä he tekivät paljon puutarhaviljely- ja kasvitiedetutkimuksia. Kristillisessä Espanjassa ymmärrettiin näiden tutkimusten arvo, ja joitakin niistä käännettiin arabiasta latinaksi tai kastilian kielelle. (Harvey 1981, 37, 43.)

Kuva 4. Persialainen miniatyyri. Puutarhaa kiertää korkea muuri ja kukkivan nurmikon reunoilla kasvaa kukkivia puita.

Kuva 5. Puutarha oli hyvin yleinen aihe myös persialaisessa matonkudonnassa. Kuviointi noudatteli puutarhan pohjaratkaisuja – kanavia, puurivejä ja keskusalasta.

Sotavoimien lisäksi myös pyhiinvaeltajat veivät mukanaan Eurooppaan piirteitä mm. persialaisesta puutarhakulttuurista. Persialaiseen puutarhaan kuului neljä perusosaa: vesi kasteluun ja rauhoittamiseen, varjo suojaksi, kukat tuomaan väriä ja tuoksua, ja musiikkia korvien iloksi. Uskottiin, että

universumi oli nelijakoinen, joten puutarhakin jaettiin neljään osaan käytävillä tai kanavilla. Risteykseen, universumin keskukseen, asetettiin lamppi, suihkulähde tai kumpu. Tämä puutarhamalli omaksuttiin useisiin eurooppalaisiin luostareihin pyhiinvaeltajien tuomana. (Jablonski 1982, 5.) Persialaiseen puutarhaan liittyi myös muita piirteitä, joita voi tavata myöhemmistä keskiaikaisista puutarhoista, kuten aitauksen ympäröimä kukkanurmi ja sinne sijoitettu suihkulähde tai vesiallas, joita oli lukuisia erilaisia (Sinisalo 1997, 33–34).

2.1.3 Antiikin Kreikan ja Rooman puutarhat

Kreikan on sanottu olevan länsimaisen kulttuurin kehto, joten mahdollisesti myös puutarhakulttuuri on lähtenyt leviämään sieltä muualle Eurooppaan (Sinisalo 1997, 19). On mahdollista, että Kreikka on maantieteellisen sijaintinsa takia toiminut eräänlaisena siltana puutarhakulttuurille Euroopan ja Egyptin sekä itämaiden välillä. Sinisalo (1997, 19–23) kuitenkin kertoo, että kreikkalaisista puutarhoista ennen 400-lukua eKr. on löydetty melko vähän tietoa – vanhimmat puutarhat ovat ilmeisesti sijainneet kreikkalaisissa Vähä-Aasian siirtokunnissa, Sisiliassa sekä esimerkiksi Makedoniassa. Ensimmäiset kreikkalaiset puutarhat olivat julkisia puistoja ja kaupunkien viheralueita, jotka kehittyivät temppelien ja muiden palvontapaikkojen yhteydessä olleista pyhistä lehdosta. Näitä puistoja käytettiin usein kokoontumiseen ja erilaisiin kilpailuihin, jotka osaltaan sanelivat puistojen muotokielen. Tämä muotokieli säilyi puistoissa senkin jälkeen, kun alkuperäinen käyttötarkoitus jäi pois.

Kuva 6. Vettiusten talon rekonstruktio Pompeijissa. Tässä peristyylipihassa on useita vesiaihteita ja symmetrinen muotokieli.

Eräs tunnetuimmista antiikin Kreikan ja Rooman puutarhojen piirteistä on peristyylipiha, joka tarkoittaa katettujen pylväskäytävien ympäröimää sisäpihaa. Peristyylipiha kehittyi talon salista, olohuoneesta, jonka katossa

oli aukko ja lattialla allas keräämässä sadevettä. Myöhemmin katto poistui ja pihaa kiertämään jäivät pylväskäytävät, ja pihaan liitettiin myös istutuksia. Myös tällaista puutarhamaista peristyyliä on pidetty yhtenä lähtökohtana monille keskiajan luostarien puutarhoille. (Sinisalo 1997, 21, 29.)

2.1.4 Euroopan ja Suomen puutarhakulttuurin alkua

Eurooppaa rasittivat keskiajalla monet sodat, ja vaeltavat barbaariryhmät tekivät tuhojaan kylissä ja maaseudulla. Tällaisessa ympäristössä asumukset perustettiin helposti puolustettaville paikoille kuten kukkuloille ja ne rakennettiin vankkoiksi. Muurien sisällä ei ollut liiemmästi edellytyksiä mahtaville oleskelupuutarhoille, vaan asukkaat olivat onnekkaita, jos saivat pienenkin nurkkauksen ravintokasvien kasvattamista varten. Onnekkaimmat saattoivat saada muurien sisälle pienen oleskelualueen, jossa suihkulähdettä ympäröivät pienet kukkaistutukset. Levottomuuksien lientyessä linnoitukset saivat tehdä tilaa säätyläisten kartanoille ja linnoille, joissa oli jo laajemmin tilaa puutarhoillekin. (Jablonski 1982, 3–4.)

Suomalaiset olivat alun perin metsäläiskansaa, jonka talot, pellot ja kylät olivat pieniä. Asutus oli harvassa eikä varsinaista valtiota edes ollut olemassa. Suomessa katsotaankin olleen esihistoriallinen aika 1100-luvulle saakka, jolloin kristinusko alkoi saada Suomessa jalansijaa. Samaan aikaan muualla Euroopassa keskiaika oli jo hyvässä vauhdissa. (Kari 2004, 21, 69.) Suomi onkin monessa suhteessa ollut kulttuurin kehityksessä jäljessä muista Euroopan maista, jopa Pohjoismaista, koska Suomi on ollut rajamaana sotien ja muiden levottomuuksien myllerryksessä. Talous kehittyi hitaasti ja puutarhoissa kasvatettiin lähinnä hyötykasveja, eikä niidenkään kasvattaminen ollut ongelmatonta vaativan ilmaston takia. (Nummi 1997, 15–18.)

Kuva 7. Ensimmäiset kivilinnat rakennettiin Suomeen 1200-luvulla. Niiden tarkoitus oli kuitenkin lähinnä puolustuksellinen, joten puutarhoja niissä ei nähty vielä moneen vuosisataan. Kuvassa Kuusiston piispanlinnan rauniot, joiden lähetyvillä on säilynyt paljon keskiaikaista kasvillisuutta (Museovirasto n.d.).

Itse pitäisin kristinuskon saapumista käännekohtana myös puutarhakulttuurin alkamiselle, sillä kuten Nummi (1997, 15–18) sanoo, myös Suomessa puutarhaviljely on lähtenyt liikkeelle luostareista. Puutarhojen li-

säksi monella luostarilla oli laajempiakin viljelymaita, joissa kasvatettiin mm. vihanneksia. Luostarien asukkaiden puutarhanhoitotietous oli laajaa ja kierrellessään maakunnasta toiseen he samalla levittivät tietoa edelleen. (Nummi 1997, 15–18.) Keskiajan loppupuolella, 1500-luvulla, puutarhoja alkoi löytyä Suomesta varakkaampien ihmisten linnoista ja kartanoista, mutta vielä 1700-luvullakin kasvillisuus rajoittui paljolti vihanneksiin, juureksiin ja kaaliin (Alanko & Kahila 2005, 9). Koristekasveja kohtaan oli kuitenkin jonkin verran kiinnostusta: Turun akatemian professori Elias Tillandz julkaisi vuonna 1683 listan, jonka mukaan Turun seudulla viljeltiin noin 60 yrttiä, ruohovartista koristekasvia ja koristepensasta. (Alanko & Kahila 1994, 12.) Jonkin verran puutarhainnostusta on varmasti laskenut myös 1600-luvun lopun nälänhätä, joka johtui sadon menetyksestä ilmaston viilenemisen eli pienen jääkauden seurauksena.

Suomessa puutarhatiedon leviämistä edistivät muiden muassa Turun akatemian professorit Pietari Kalm ja Pietari Gadd, joista ensin mainittu teki kasvienkeruumatkan Amerikkaan vuosina 1748–1751 (Alanko & Kahila 1994, 12–13). Euroopan keskiaikaisiin puutarhoihin tuotiin kasviuutuksia vain itämaista ja etelästä, mutta kun puutarhakulttuuri alkoi kehittyä Suomessa, Amerikan manner oli jo tuotu eurooppalaisten tietoisuuteen ja keskiaika loppumaisillaan. Niinpä eurooppalaisissa keskiajan puutarhoissa ei amerikkalaisia kasveja tavattu, mutta Suomen puutarhakulttuuriin ne ovat kuuluneet miltei alusta asti.

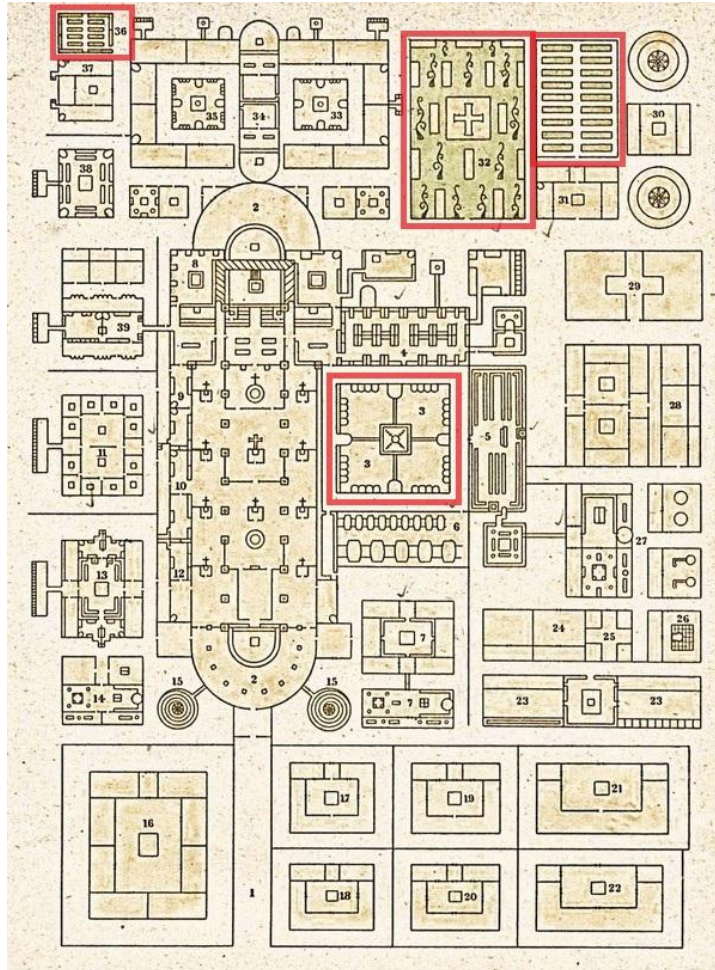
2.2 Puutarhatyypit ja käyttötarkoitukset

Keskiaikaisista puutarhatyypeistä kertova tieto on tullut palasissa erilaisien kirjoitusten ja kuvausten muodossa. Vanhimmat säilyneet yrttien tunnistamista ja käyttöä kuvailevat käsikirjoitukset ovat peräisin keskiajan ensimmäisen puoliskon (500–1000 jKr.) lopulta, eikä yksikään niistä kuvaa suoranaisesti puutarhaa. Tuolta ajalta on säilynyt kuitenkin puutarhasta kertovaa runoutta, kasvilistoja ja St Gallin luostaria esittävä pohjapiirros (ks. kuva 8), joista saatavien tiedonmurusten avulla on pystytty arkeologisten tietojen kanssa muodostamaan jonkinlainen käsitys varhaiskeskiajan puutarhoista. Myöhäiskeskiajalla sekä kirjallisia että kuvallisia lähteitä alkaa olla enemmän, joten puutarhojen ominaisuuksien selvittäminen siltä ajalta on helpompaa. (Harvey 1981, 25, 74.)

2.2.1 Linnat, luostarit ja yliopistot

Keskiaikaiset Euroopan kaupungit olivat useimmiten muurien ympäröimiä ja erittäin tiivisrakenteisia, jolloin puutarhoille ei jäänyt käytännössä yhtään tilaa kaupungin muurien sisään. Siksi puutarhat perustettiin yleensä kaupungin muurien ulkopuolelle, kuten kaalimaat ja viljelyspalstatkin. (Sinisalo 1997, 43–44.) Kuitenkin useissa keskiaikaisissa kuvälähteissä puutarha sijaitsee selkeästi rakennuksen välittömässä läheisyydessä (ks. esimerkiksi kuvat 10, 19 ja 25). Ilmeisesti nämä rakennukset ovat varakkaampien ihmisten linnoja tai huviloita, jotka on rakennettu kaupungin ahtaiden muurien ulkopuolelle ja joiden kupeeseen on täten pystytty rakentamaan myös puutarha. Harvey (1981, 80) mainitseekin useita brittiläisiä

linnoja, joiden läheisyydessä on 1200-luvulla tehty puutarhanrakennustöitä. Esimerkiksi Everswellin linnan yhteyteen rakennettiin kaksi yrttitarhaa kuninkaan kammion sivuille ja yksi kuningattaren kappelin läheisyyteen. Clarendonissa rakennettiin yrttitarha kuninkaan kammion pohjoispuolelle, Guildfordissa kuninkaan linnanpihalle, Haveringissa kahden asuinkammi-
on väliin. Puutarha on ilmeisesti haluttu heti makuuhuoneen ikkunan alle, mistä sitä on ollut mukava katsella ja kenties haistellakin.

Kuva 8. Uudelleen piirretty kuva sveitsiläisestä St Gallin luostarin 800-luvulta säilyneestä pohjapiirroksesta. Olen rajannut punaisella puutarha-alueet. Vasemmassa yläkulmassa on lääkärin lääkeyrttitarha, oikeassa reunassa taas vihannestarha. Keskellä on hautausmaa, jonka koristeelliset kiemurat osoittavat hedelmäpuiden paikkoja. Alimpana on pylväspiha. Alkuperäisessä piirroksessa jokainen puu ja kasvipenkki on nimetty sen mukaan, mitä siinä kasvatettiin. Pyöreät rakennukset vihannestarhan vieressä ovat lintutaloja (Sinisalo 1997, 41).

Luostaripuutarhat oli pääasiassa tarkoitettu ruoantuotantoon, mutta niillä oli myös henkinen merkitys. Puutarhassa oleileminen auttoi munkkeja irrottautumaan maallisista ajatuksista ja keskittymään hengelliseen puoleen. Tyypillisesti pylväskäytävien ympäröimä sisäpiha jaettiin neljään osaan poluilla tai kanavilla ja keskelle asetettiin lampi, kaivo, suihkulähde tai puu. Luostareiden yhteydessä saattoi olla myös labyrintteja. Niiden tarkoitus oli symboloida ihmisen syntien verkostoa, jossa vaeltaessaan munkki sai keskittyä meditointiin ja rukoilemiseen. Yksinkertaisimmillaan labyrintti oli vain maahan kaivettu matala polkuverkosto. (Cooper 1983,10, 20–22.) Myöhemmin samanlaiset leikatuilla pensasaidoilla muodostetut

labyrintit ja ”solmut” päätyivät koristamaan renessanssin muotopuutarhoja.

Linna- ja luostaripuutarhojen lisäksi myös yliopistoissa saattoi olla puutarhoja. Luostaripuutarhojen ulkoasu oli pitkälti hyödyllisyyden sanelema, mutta yliopistoissa sen suhteen ei tarvinnut olla niin tiukka. Lisäksi yliopistoiden johtajilla oli yhteiskunnassa yhtä korkea asema kuin luostareiden apoteilla, ja kasvien ja niiden hoidon tutkimiselle oli hyvät mahdollisuudet. Jotkin yliopistot keskittyivät vain kasvattamaan oman ruokansa, mutta toisissa oli lisäksi viinitarha, yrttitarha tai vain virkistyskäyttöön tarkoitettu puutarha. Monessa yliopistossa kerättiin siemeniä talteen ja palkattiin puutarhureita pitämään kasveista huolta. 1300-luvulta on useita merkintöjä englantilaisten yliopistojen kasvihankinnoista tai korjaustöistä. Näissä puutarhoissa oli ilmeisesti samoja piirteitä kuin muissakin sen ajan puutarhoissa: säntillisiä kasvipenkkejä, säleikköjä, nurmikkoja ja pensasaitoja. (Harvey 1981, 107–110.)

2.2.2 Kolmijakoinen oleskelupuutarha

Albertus Magnuksen kirjoitus vuodelta 1260 on vanhin löydetty teoreettinen kuvaus puutarhasta (Sinisalo 1997, 44). Landsberg (1996, 13) listaa tässä Magnuksen kirjoituksessa kuvatut kolme erilaista puutarhan osaa: pienehkö ja koristeellinen yrttitarha, jonka keskellä on nurmi ja kasveja reunoilla, hedelmiä ja varjoisia kujia kävelijöille tuottava hedelmätarha sekä puistomainen osa, jossa kävijät saavat rauhassa katsella eläimiä ja nauttia linnunlaulusta vastapainoksi metsästyspuistolle, jossa eläimiä jähdattiin koirien kanssa. Sinisalo (1997, 45) sen sijaan jakaa keskiaikaisen puutarhan yrttitarhaan, kukkanurmeen ja hedelmätarhaan jättäen puistopuutarhan kolmijaon ulkopuolelle, vaikka hän käyttää lähteenään samaa kirjoitusta. Toisin sanoen siinä missä Sinisalo erottaa kukkanurmen ja yrttitarhan selkeästi omiksi osikseen, Landsberg puolestaan yhdistää kukkanurmen ja yrttitarhan yhdeksi kokonaisuudeksi, jonka osat on erotettu toisistaan aidoin. Itse sain Magnuksen käännetyistä kirjoituksista sen kuvan, että hän on pitänyt oleskelualueita eli kukkanurmea ja yrttitarhaa yhtenä kokonaisuutena, joka koostuu kahdesta eri osasta. Landsberg (1996, 16) toteaa, että yrttitarhan ja nurmen yhdistelmistä on olemassa lukuisia variaatioita, joissa maa on jaettu neliöiksi yrttitarhan tapaan, mutta jossa ei kasva yrttejä vaan lukuisia erilaisia kukkia. Tällaisia yrttitarha-kukkanurmisekoituksia löytyy mm. monien englantilaisten linnojen yhteydestä ja niitä on nähtävissä keskiaikaisissa maalauksissa (ks. esimerkiksi kuvat 9, 30 ja 31).

Keskiaikainen puutarha on siis koostunut useista itsenäisistä osista, joiden määrittely on paikoitellen hankalaa. Sinisalo (1997, 45) toteaa, että osista ei pyritty saamaan aikaan kokonaisuutta, vaan pikemminkin niiden erilaisuutta korostettiin erottamalla ne toisistaan erilaisin aidoin ja muurein, ja yleensä rajatut alueet olivat nelikulmaisia. Keskiaikaisen puutarhan ihanemuoto olikin kaikissa puutarhan osissa säännöllinen neliö tai lyhyt suorakaide. Nämä piirteet – puutarhan jaottelu kolmeen itsenäiseen osaan ja pohjan nelikulmaisuus – pysyvät puutarhan perusajatuksena koko keskiajan. Harvey (1981, 98) toteaa, että vaikka tietyt piirteet tulevat jatkuvasti

vastaan keskiajan puutarhoissa, niiden sommittelussa ja arkkitehtuurissa on suurta vaihtelua.

Kuva 9. Yksityiskohta ranskalaisesta maalauksesta noin vuodelta 1500. Korkealla muurilla rajattu kukkanurmipuutarha on jaettu kulkuväylillä neliöihin yrttitarhan tapaan.

Kuva 10. Maalaus vuodelta 1490. Puutarhan osat on erotettu toisistaan valkoisin kivimuurein. Etualalla on runsaasti kukkiva nurmi, jonka reunakasvillisuus tarjoaa varjoisan istumapaikan. Taaempana näkyy yrttitarhalle tunnusomaisia nelikulmaisia kasvipenkkejä. Huomaa myös vasemmalla soliseva korkea suihkulähde.

Sosiaaliluokka vaikutti siihen, mitkä puutarhan osat oli mahdollista saada. Kuninkaallisilla ja rikkaimmilla aatelisilla saattoi olla kaikki kolme – yrttitarha, hedelmätarha ja oleskelu- tai puistopuutarha eli ”pleasure garden” – ja niiden yhteenlaskettu pinta-ala saattoi yltää 15 eekkeriin (n. 6 hehtaaria), jonka lisäksi puutarhaan liittyi joskus vielä sadan eekkerin (n. 40 hehtaaria) metsästyspuistokin. Alemmat luokat pitivät puutarhatyypeistä vain yhtä tai kahta ensimmäistä, jolloin pinta-alakin saattoi jäädä alle yhden eekkerin (n. 0,4 hehtaaria). (Landsberg, 1996, 13.)

Sinisalo (1997, 45-46) kuvailee Albertus Magnuksen kuvauksen kaltaista suljettua oleskelupuutarhaa, johon ei liity yrttien kasvatukseen tarkoitettua osaa. Puutarhan pohjana on kukkanurmi, joka yksinkertaisimmillaan oli vain neliön muotoon rajattu kappale luonnonniittyä. Kukkanurmipuutarhan edistyneempiin versioihin saattoi kuulua myös ruusupensaita, määrävälein istutettuja puita sekä keskelle asetettu kivinen pöytä tai allas, josta lähti muurattu kanava. Olennainen osa kukkanurmea oli turve- eli nurmi-penkki, joka saattoi olla yhteydessä nurmea rajaavaan muuriin ja jonka tarkoituksena oli tarjota istumapaikkoja puutarhassa olijoille.

Kuvitukset hedelmäpuutarhasta ovat harvinaisia, vaikka niitä arvostettiinkin paljon varjon, kukkien tuoksun ja tuottamiensa hedelmien takia. Varjo oli keskiajan ylhäisönaisille hyvin tärkeää, sillä kalpeaa ihoa ihannoitiin (Landsberg 1996, 49) paljolti samaan tapaan kuin rusketusta nykyään. Crescenzin mukaan (n. 1230–1320) hedelmätarhan maasto piti kuokkia ja haravoida tasaiseksi ja puut piti istuttaa riveihin tasaisin välein, puiden väliin oli istutettava viiniköynnöksiä, kulkuväylät piti kattaa joko nurmella tai hiekalla ja alue oli rajattava ojilla. Rajaamiseen saatettiin käyttää myös pensas-, risu- tai paaluitoja, jopa vallihautoja, jolloin eläimet eivät päässeet tarhaan. Säleiköt ja lehvätunnelit viimeistelivät alueen. Yksityiskohdaisia todisteita hedelmätarhasta on säästynyt vain muutama - esimerkiksi St Gallin luostarin suunnitelmassa (ks. kuva 8) hedelmätarha on yhdistetty hautausmaahan ja puut on istutettu hautojen väleihin. (Landsberg 1996, 16–17.) Näiden tietojen perusteella voidaan sanoa, että hedelmätarhan pääpaino on ollut nimensä mukaisesti hedelmien tuotannolla, mutta että puiden muodostamia varjoisia alueita on osattu hyödyntää myös virkistyskäytössä.

Puistomainen puutarhan osa, ”pleasure garden” kuten siihen usein viitataan, oli ilmeisesti luonnonmukaisen oloinen aidattu puisto, joka oli ylellisyys ja vain rikkaimpien aatelisten kuten kuninkaallisten saatavissa. Crescenzi kuvailee sen olevan metsikkö, jonne pitää istuttaa erilaisia puita, joiden sekaan puistoon tuodut villit harmittomat eläimet voivat piiloutua ja jonne rakennetussa kesäpalatsissa kuninkaalliset voivat rentoutua ja unohtaa ikävät ajatukset. Crescenzi neuvoo olemaan istuttamatta puita poikittaisiin riveihin palatsiin nähden, jotta palatsista voisi esteettömästi katsella puiston eläimiä. (Landsberg 1996, 21.) Nimitystä ”pleasure garden” kuitenkin käytetään usein kuvaamaan myös pienempiä puutarhoja, jotka kuvausten perusteella muistuttavat enemmän kukkanurmi- tai yrttipuutarhaa kuin Crescenzin kuvaamaa laajaa puistoa (ks. 2.3).

2.2.3 Muut puutarhatyypit

Metsästys oli vielä keskiajalla kohtuullisen yleinen keino hankkia ruokaa, mutta ylhäiset ihmiset saattoivat tehdä sitä huvikseenkin. Tätä varten ylimystöllä oli metsästyspuistoja. (Wikipedia 2012a.) Metsästyspuistoja kiersivät vankat paaluaidat, jotka estivät eläimiä karkaamasta. Jos puistossa oli peuroja, aidan piti olla lähes kolmimetrinen. (Landsberg 1996, 65.) Puiston aidan sisäpuolta saattoi kiertää myös vallihauta, jolloin peurat saattoivat päästä sisään puistoon, mutteivät sieltä ulos. Metsästyspuistot rajattiin luonnonmetsästä aidoin ja niitä hoidettiin vain sen verran, että ne pysyivät viihtyisänä eläimille ja metsästäjillä oli tilaa liikkua. (Wikipedia 2011a.) Metsästyspuistojen on täytynyt olla melko suuria, jotta peuroilla on ollut tilaa juosta karkuun ja tehdä jahdista mielenkiintoista. Muitakin eläimiä metsästettiin, mutta metsästyspuistoja asuttivat silti pääasiassa peurat.

Kuva 11. Tässä tuntemattoman tekijän maalauksessa kuvataan muurein rajattua metsästyspuistoa, jossa lukuisat eläimet asustavat. Kuväksikirjoitus 1400-luvulta.

Kuva 12. Kuva Gaston Phoebuksen teoksesta *Livre de la Chasse* 1300-luvulta. Metsästäjät jahtaavat peuraa hevosten ja koirien kanssa.

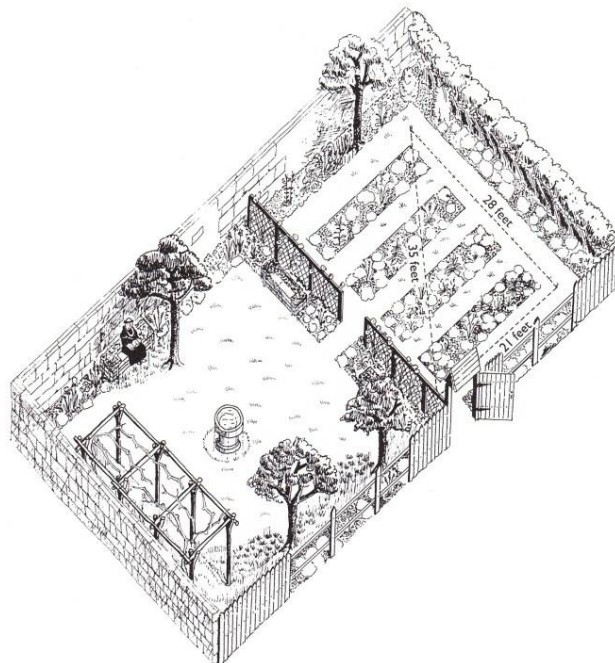
Yleisiä puistojakin oli. Italiassa 1200-luvun lopulla suurimmissa kaupungeissa oli kaupungin ylläpitämiä julkisia puistoja, esimerkiksi Firenzessä annettiin asetus yleisen niityn sekä tekolammen perustamisesta ihmisten iloksi. Muita yleisiä puistoja olivat n. vuonna 1300 perustettu Prato della Valle Padovassa, joka on edelleen olemassa (vaikkakaan ei alkuperäisessä asussaan) ja toinen 1309 Sienaan perustettu puisto, jonka tarkoituksena oli kaunistaa kaupunkia virkistyspaikkana sekä asukkaita että ulkopuolisia varten. Joissakin puutarhoissa saattoi olla kerhotalo sekä ampumarata, kuten Pohjois-Ranskassa Boulognessa. Lisäksi Alankomaiden Helmondissa oli vuonna 1314 muutaman kymmenen hehtaarin metsäpuisto heti linnan

kupeessa, mutta se oli avoin kaikelle kansalle. Todennäköisesti tämänkaltaisia puistoja on ollut useampiakin. (Harvey 1981, 50–51, 92.)

2.3 Kuvauksia keskiajan puutarhoista

Ibn al-'Awwamin kirjoitus 1100-luvun lopulta on yksi ensimmäisistä, joissa neuvotaan puutarhurille myös suunnittelun periaatteita. Kirjoituksessa opastetaan istuttamaan sypressettä riviin pääkulkuväylien varsille sekä yksittäin kasvipenkkien kulmia merkitsemään. Myös männyt ja setripuut sekä laakeri- ja sitruspuut kelpasivat. Vesialtaiden piti olla sellaisten puiden varjostamia, kuten granaattiomena, poppeli, paju ja jalava. Pensasaitoihin taas sopivat puksipuu ja laakeripuu, säleikköön kasvatettaviksi koristeiksi taas kiipeävät kasvit kuten muratti, jasmiini, viiniköynnös ja karhunköynnös. Orvokkeja neuvotaan istuttamaan suojaisiin paikkoihin tai rei'itettyihin ruukkuihin. (Harvey 1981, 41–42.)

Landsberg (1996, 13) listaa osia Albertus Magnuksen käännetystä tekstistä vuodelta 1260, joka kuvaa yrttitarhaa tai pientä suljettua puutarhaa. Magnus opastaa istuttamaan nurmikolle neliön muotoon kaikkia hyvätuoksuisia yrtejä ja kukkia, ja nurmikon reunaan tekemään ihanasti kukkivia kohopenkkejä. Keskelle hän käskee asettamaan istuimia ja muualle tarhaan tuoksuvasti kukkivia puita tai köynnöksiä varjoa tuomaan – ei kuitenkaan keskelle, koska muuten puutarhassa kävelijät saisivat hämähäkinverkkoja kasvoilleen. Sen sijaan keskelle tulisi laittaa vesiallas tai suihkulähde. Tämän nurmialueen taakse hän opastaa tekemään yrttitarhan lääke- ja muita yrtejä varten. Tämä puutarhaohje on ilmeisen loppuun mietitty, sillä puutarha keskittyy tuottamaan enemmän mielihyvää kuin hyötykasveja ja jopa käyttäjäystävällisyys on otettu huomioon. Useissa kuvälähteissä puutarhan perusajatus muistuttaa tätä kuvausta (ks. esimerkiksi kuvat 10, 13, 14, 28 ja 31).

Kuva 13. Taitelijan piirtämä keskiaikapuutarha Albertus Magnuksen kuvauksen perusteella.

Puutarhaa kuvaa myös Ibn Luyun tekstissään vuodelta 1348. Kirjoitukseen on tiivistetty useiden aikaisempien puutarhakirjailijoiden näkemyksiä ja siinä käsitellään maaperää, maanmuokkausta, vettä, lannoitusta, kyntämistä ja lukuisten erilaisten kasvien lisäämistä. Kasveja nimetään yli 150 ja niistä yli 30 on listassa vain kukkien kauneuden tai hyvän tuoksun tähden. Tekstin lopussa Ibn Luyun listaa puutarhan (”pleasure garden”) suunnittelun perussäännöt. Puutarhan pitää olla suorakulmainen, siellä on oltava kaivo tai suihkulähde, jota ikivihreät kasvit varjostavat ja puutarhan keskellä paviljonki, josta näkee kaikkiin suuntiin. Näiden ympärille asetetaan erilaisia kukkia, sitten puita mukaan lukien hedelmäpuut, sekä köynnöksiä puutarhan rajoja kiertämään. Polkujen on kierrettävä puutarhaa lehväkätösten alla, hedelmäpuut on istutettava ilmeisesti jonkinlaisiin altaisiin suojaan tuulelta mutta ei varjoon auringolta. Yhtäläisyydet Albertus Magnuksen kuvaukseen ovat helposti nähtävissä – kristillisellä pohjoisella ja islamilaisella etelällä on kummallakin samat perusperiaatteet puutarhan suhteen. Eräs kiintoisa ero puutarhojen välillä on kuitenkin se, että espanjalaispuutarhassa painopiste on vedellä, pohjoisemmassa Euroopassa pääpaino on tasaisella, laajalla nurmella. Kenties vilpoinen nurmi on toiminut vesialtaiden korvikkeena. (Harvey 1981, 44–45.)

Kuva 14. Roman de la Rosen kuvitusta vuodelta 1485. Puutarhan osat on erotettu toisistaan muurein ja säleikköaidoin. Kukkanurmen keskusaiheena on suuri metallisen näköinen suihkulähde. Oikealla on ilmeisesti yrttitarha, jonka kohopenkit on muurattu kivistä. Takana muuria vasten on tiilisiä nurmipenkkejä sekä säleikköön tuetuja kasveja. Hedelmäpuut antavat varjoa.

Myös kuuluisassa 1350-luvulla kirjoitetussa Decameronessa kuvaillaan puutarhaa. Puutarhan poikki sanotaan kulkevan viiniköynnösten peittämiä lehväkäytäviä sekä punaisten ja valkoisten ruusujen ja jasmiinin reunustamia polkuja, jotka ovat päivän kuumimpinakin hetkinä mukavan varjoisat. Siellä sanotaan kasvavan kaikkia niitä kauniita ja arvokkaita kasveja, mitä siinä ilmastossa vain suostuu kasvamaan, ja keskellä olevan vihreä ja kukkiva ruohoniitty, jota kiertävät setrit ja appelsiinipuut. Keskellä niittyä sanotaan olevan valkoinen, marmorinen suihkulähde, jonka solinaa on miellyttävä kuunnella. (Boccaccio 1353, Lahden ja Hokkasen mukaan, 141.)

Vuodelta 1501 on säilynyt kuvaus Richmondin palatsin puutarhasta, kun sitä on valmisteltu saapuvaa Catherine of Aragonia varten. Kuninkaan ja kuningattaren ikkunoiden alla sanotaan aukeavan mitä kauneimmat ja miellyttävimmät puutarhat, joissa on polkuja ja yrttejä, ihmeellisiä petoja kuten leijonia ja lohikäärmeitä maahan veistettynä, hyvin hiekoitettuna ja lyijyllä rajattuna. Puutarhassa sanotaan olevan hyvin aseteltuina monia köynnöksiä, siemeniä ja omituisia hedelmiä, joita hoidetaan suurella vaivalla ja ahkeruudella. Kauemmassa päässä kerrotaan olevan miellyttäviä pylväskäytäviä ja paikkoja huvitella pelaamalla shakkia, korttia ja noppapelejä, mainitaanpa jopa keilarata ja omat alueet jousiammuntaa ja tennistä varten. (Harvey 1981, 135.)

2.4 Puutarhoissa käytetyt rakenteet

2.4.1 Aidat ja muurit

Ensimmäinen tähdellinen asia keskiajalla puutarhaa perustettaessa oli raja-
aus (Harvey 1981, 110). Keskiaikainen puutarha oli aina rajattu jollain ta-
paa. Rajausten tehtävänä oli muun muassa pitää irrallaan kulkeva karja ja
muut eläimet erossa puutarhan kasveista, mutta tärkeämpi syy oli oman
maa-alueen selkeä merkitseminen, jotta varkauksilta ja vandalismita olisi
ollut helpompi välttyä (Landsberg 1996, 63, 17). Toisen puutarhan vahin-
goittamisesta sai nimittäin sakkoja, jotka olivat rajatussa puutarhassa vii-
sinkertaiset verrattuna rajaamattomaan. Varkaat eivät ilmeisesti olleet epä-
tavallisia vieraita puutarhoissa, sillä varkauksista on säilynyt useita mer-
kintöjä – milloin on varastettu puutarhan täydeltä herneitä ja papuja, mil-
loin kaadettu omenapuita, milloin kaivettu ylös jopa puun siementaimet.
(Harvey 1981, 27, 72–73.) Myös Suomessa puutarhavarkauksista rangaistiin:
vuoden 1442 maanlaki määrää sakkoja sille, joka varastaa puutarhasta
hedelmiä, laukkoja, yrttejä, kaaleja tai humalaa. Jopa hedelmäpuun oksan
katkaisemisesta sai rangaistuksen. (Kuningas Kristofferin maanlaki 1987,
203–204.) Sir Walter of Henley on 1200-luvulla jopa todennut, että muu-
alla kasvaneet siemenet tuottavat paremmin kuin itse kasvatetut (Harvey
1981, 78). Kenties tämä on ollut yksi syy puutarhavarkauksiin. Olisikohan
tästä juontunut myös eräs vanha sanonta, jonka mukaan varastetut pistok-
kaat kasvavat paremmin?

Keskiaikaisista maalauksista ja muista kuvälähteistä voisi päätellä, että
muuri olisi ollut kovinkin yleinen vaihtoehto. Kivi- ja tiilimuurit olivat

kuitenkin puutarhan rajaajina kalliita toteuttaa, vaikkakin halpoja pitää hyvässä kunnossa. Monet muurit katettiin kattotiilillä säänkestävyyden parantamiseksi ja samaan tarkoitukseen voitiin käyttää olkiakin. (Harvey 1981, 110.) Myös Landsberg (1996, 63) kertoo kivimuurien olleen harvinaisia ja arvokkaita. Tavallisempaa oli ympäröidä puutarha savesta ja heinästä muuratulla aidalla, mutta kaikkein yleisin rajaustapa oli pensasaidan kasvattaminen tai puisen aidan rakentaminen. Puutarhan osia rajattiin myös ojin ja vallihaudoin, joiden leveys vaihteli yhdestä muutamaan kymmeneen metriin. Harvey (1981, 110) kuvailee, että ojista kaivettu maa muotoiltiin penkaksi puutarhan puoleiselle reunalle ja yleensä penkalle rakennettiin vielä muuri, aita tai pensasaita. Esimerkiksi kuvissa 15–18 näkyy erilaisia aitavaihtoehtoja.

Kuva 15. Kuvitusta Da Costa Hours – käsikirjoituksesta noin vuodelta 1515. Etualan pieni kasvitarha on rajattu sekä muurilla että pensasaidalla. Takavassemmalla hämmöttävän puutarhan rajaajana vaikuttaisi olevan puinen säleaita.

Kuva 16. 1400-luvun lopun käsikirjoituksen kuvitusta. Etualan säleikköaidan rakenne näkyy hyvin selkeästi. Puutarhan muurin sisäreunaa kiertää pylväskäytävämainen pergola. Huomaa myös lapio, jota Jeesus pitelee.

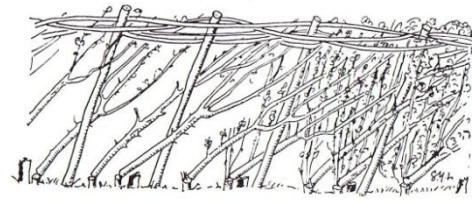
Aita ja pensasaita tarkoittivat keskiajalla lähestulkoon samaa asiaa. Punottu puuaita, ”wattle fence”, rakennettiin pitkälti samalla periaatteella kuin pensasaidatkin. Ainoana erona oli, että aidassa rakennusmateriaali oli upotettu maahan ja pensasaidassa se oli istutettu siihen. Joskus istuttamattomakin aidat saattoivat kehittyä pensaiksi, jos aitamateriaali juurtui tai jos aidan juurelle kasvoi siemenistä uusia varsia. Ensimmäiset ohjeet pensasaidan tekemisestä ovat peräisin Fitzherbertin kynästä vuodelta 1534. Hän neuvoo asettamaan tammesta, villiomenapuusta, oratuomesta tai lepästä tehdyt tukisalot noin 1,4 metrin päähän toisistaan ja punomaan seipäiden päät yhteen pähkinäpensaan tai pajun vitsaksilla. Talvella seipäiden väliin istutettiin villiomenan, orapihlajan tai piikkipaatsaman taimia, jotka saivat kasvaa pensasaidaksi. Kun vanhentuvan pensasaidan alimmat osat

ennen pitkää muuttuivat lehdettömiksi, varret leikattiin puoliksi poikki ja taivutettiin 45 asteen kulmaan ja niiden latvat punottiin yhteen (ks. kuva 18). Leikatuista varsista versoi sitten ylöspäin uusia oksia. Puutarhoja suojaamaan tehtiin myös säleaitoja, jotka rakennettiin joko sahatuista lankuisista tai halkaistuista puunrungoista ja oksista. (Landsberg 1997, 63–65.) Keskiaikaisissa kuvälähteissä säleaitoja tosin näkee harvoin, ja niitä yleisemmin esillä ovat ristikkoaidat ja etenkin punotut aidat. Punottujen aitojen suosio voi selittyä sillä, että sen rakenne on hyvin yksinkertainen eikä siihen tarvita paljon työstettyjä materiaaleja, ja lisäksi se on helppo toteuttaa vähävaraisellekin. Punottu aita ei kuitenkaan ole kovin kestävä tai pitkäikäinen, joten todennäköisesti se on jouduttu uusimaan aina muutamman vuoden välein.

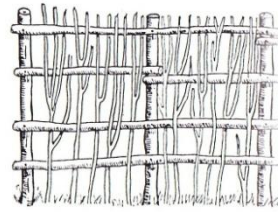

Kuva 17. Kuva teoksesta Très Riches Heures du Duc de Berry 1400-luvulta. Maatilan piha ja lampaiden suoja on rajattu punotulla aidalla. Pihan perällä häämöttää mehiläispesien rivi ja korkea kivinen torni saattaisi olla kyyhkyslakka.

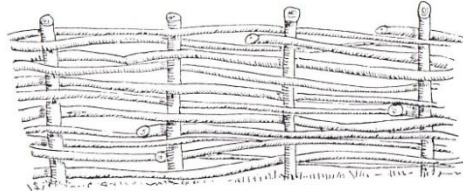
Landsberg (1996, 65) toteaa, että oleskelupuutarhoissa, joissa kaikkien rakenteiden ei tarvinnut olla eläintenkestäviä, aidat tehtiin pienemmässä mittakaavassa ja siistimmistä materiaaleista. Pensasaitakasvina saatettiin käyttää esimerkiksi kuusamaa tai ruusua, ja niitä hoidettiin huolella. Matalat, tiloja rajaavat aidat tehtiin pääasiassa pähkinäpuusta, pajusta, koivusta ja lepästä ja usein niitä käytettiin myös köynnösten tukena.

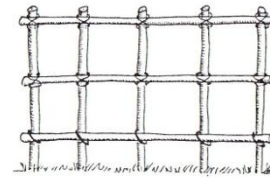
Laid hawthorn hedge

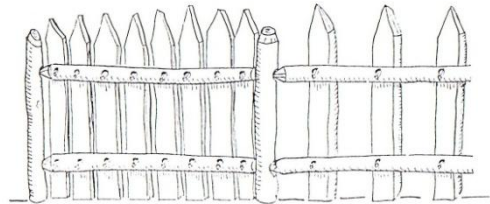
Vertical wattle

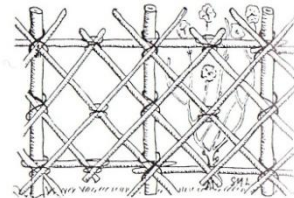
Hazel wattle fence

Square-patterned pole fence

Split-oak or chestnut palisade

Diamond-patterned pole fence

Kuva 18. Erilaisia aitatyyppejä. Ensimmäinen kuva havainnollistaa pensasaitaa, joka on tehty leikkaamalla, taivuttamalla ja punomalla oksia yhteen.

2.4.2 Pergolat ja katokset

Lehväkäytävissä ja pergoloissa varjostajina käytettiin köynnöksiä. Lehväkatosten ja –käytävien runko tehtiin puusta, esimerkiksi pähkinäpuun tai pajun varsista, mutta myös maininta katajasta on olemassa. Runko piti vaihtaa muutaman vuoden välein puuaineksen lahotessa. Lehväkäytävissä saattoi olla korkeampikattoinen osa oleskelua varten tai jopa pieniä ikkunamaisia aukkoja, joista pergolassa oleskelija sai tarkastella muuta puutarhaa. (Landsberg 1996, 49–50.) Harvey (1981, 80, 114) mainitsee, että vuonna 1240 Everswellissä puutarhaan asetettiin rautasäleikkö, mutta hän ei kerro, käytettiinkö sitä vain aitana vai ehkä pergolassa köynnösten tukena. Köynnökset usein kiinnitettiin tukeensa jollain tapaa – ainakin naulaaminen ja varpukimpulla sitominen on mainittu.

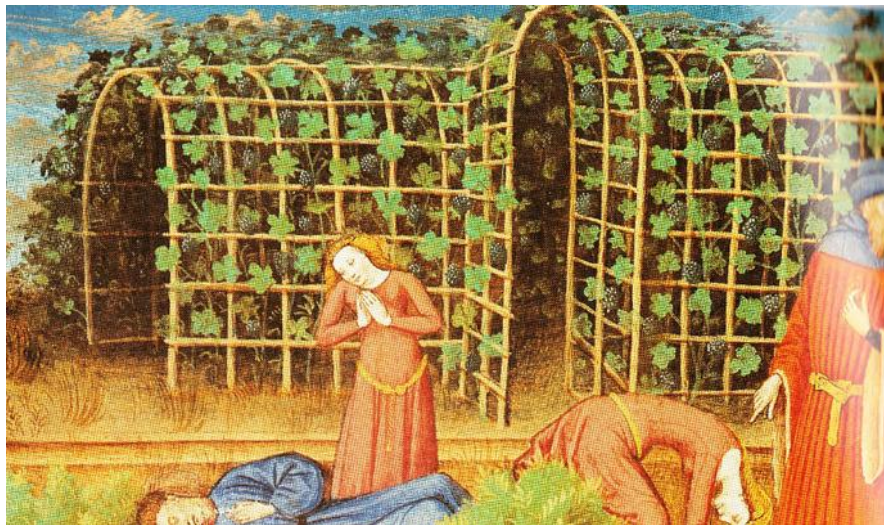
Kuvissa 19-21 on esitelty muutama erilainen pergolaratkaisu, mutta lehväkäytäviä näkyy myös monissa muissa kuvälähteissä.

Kuva 19. David ja Bathsheba, käsikirjoituksen kuvitusta noin vuodelta 1490-1500. Muurin viertä kulkee pitkä lehväkäytävä, joka on erotettu nurmesta säleikköaidalla. Korkea koristeellinen rakennus ei todennäköisesti ole huvimaja, vaan suihkulähde.

Kuva 20. Kuvitusta 1300-luvun kuvakäsikirjoituksesta. Viiniköynnökset on tuettu karkeatekoiseen pergolaan, jotta rypäleet olisi helpompi kerätä.

Kuva 21. Kuvitusta Boccaccion tarinaan vuodelta 1440. Oleskelupuutarhan lehväkäytävät tehtiin huolellisemmin ja siistimmin, koska viiniköynnöstä kasvatettiin niissä varjon eikä rypäleiden takia.

1300-luvulla kirjoitetussa miniatyyrikäsikirjoituksessa sanotaan, että hyvään taloon kuuluu kesähuoneita, joiden edessä on varjoa antamassa katolinen pylväskäytävä, muita rakennuksia tai puita. Tällaisissa huoneissa on mukava oleskella kesän kuumimpina hetkinä ja niiden kerrotaan edistävän yleistä hyvinvointia. (Onnellisen elämän ohjekirja 1983, 66.) Tämän kaltaiset vilpoiset oleskelutilat ovat epäilemättä olleet tärkeitä tuohon aikaan, kun ilmastointia ei ollut ja kesähellettä oli vaikea päästä pakoon. Joissakin kuvälähteissä puutarhaan onkin rakennettu jonkinlainen katos tai huvimaja tarjoamaan vilvoittavaa varjoa, joko kasvillisuuden luoman varjon lisäksi

tai sen sijasta (ks. kuva 22). Rakennelmien ulkonäkö saattoi vaihdella suu-
restikin. Harvey (1981, 103–106) käyttää näistä rakennelmista nimeä ”glo-
riette”, joka tarkoittaa eräänlaista paviljonkia, ja luettelee muutamia paik-
koja, joihin näitä rakennuksia tehtiin. Esimerkiksi Ranskan Hesdinissä pa-
viljonki ja sinne johtava silta rakennettiin keskelle suurta lampea, ja Eng-
lannin Corfen linnassa neli-ikkunainen pieni paviljonki rapattiin ja maalat-
tiin vihreäksi. Kuvalähteiden perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että leh-
väkäytävät olivat paljon yleisempiä varjopaikkoja kuin rakennetut pavil-
jongit ja huvimajat.

Kuva 22. Kuva David Aubertin käsikirjoituksesta 1400-luvulta. Puutarhaan on muurattu eräänlainen huvimaja varjoisaksi oleskelupaikaksi. Takana näkyy puutarhaa kiertävä tiilimuuri sekä pitkä tiilinen nurmipenkki ja kohotetut yrttipenkit. Huomaa taustalla muotoon leikattu puu ja etualan helposti tunnistettavat kasvit.

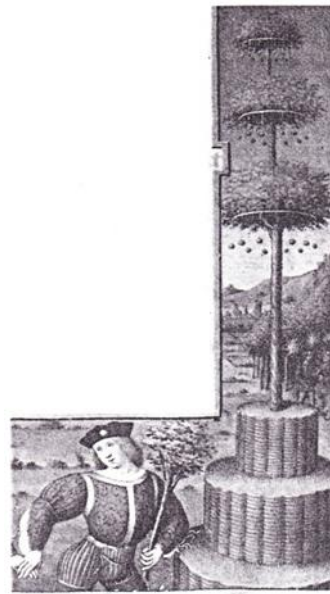
2.4.3 Kulkuväylät

Polut ja kulkuväylät päällystettiin keskiaikaisessa puutarhassa hiekalla tai soralla (Harvey 1981, 112) tai mahdollisesti nurmella (Landsberg 1996, 16). Keskiaikaisissa kuvissa on kyllä nähtävissä, että laattoja ja kiveyksiä käytettiin, mutta niillä katetut alueet ovat yleensä joko pylväskäytävien alla tai sitten heti puutarhan rajan ulkopuolella, ei niinkään itse puutarhassa (ks. kuvat 23 ja 27).

Arvellaan, että Englannissa, Canterburyn katedraalissa säilynyt pieni alue tiilimosaiikkikiveystä olisi rakennettu vuonna 1220. Laattoja valmistettiin massatuotantona, joka vaikuttaa olleen huipussaan 1300–1400-lukujen vaihteessa. Laattoja tuotettiin myös pienimuotoisemmin paikallisesti, mutta niiden laatu ei ollut yhtä hyvä. (Eames 1968, 2, 31.)

Kuva 23. Tässä 1400-luvun miniatyyrissä kohopenkkien välit on selvästi kivetty laatoin. Kasvipenkeistä nousevat häkkyvät ovat luultavasti kasvitukia, joiden avulla pikkupuut kasvatettiin halutun mallisiksi.

Kuva 24. Kuva Jean Bourdichonin kalenterista 1500-luvun alusta. Muotoon leikattu puu on sijoitettu portaittaisen, punotulla aidalla tuetun kohopenkin päälle. Harvey (1981, 99) tosin sanoo, että puu on keinotekoinen. Kuitenkin kyseinen ratkaisu voisi matalampana ja leveämpänä toimia oikeankin puun kanssa.

2.4.4 Nurmipenkit

Turvepenkit eli nurmipenkit on ensimmäisen kerran mainittu Albertus Magnuksen kirjoituksissa. Rakennusohjeita hän ei ole antanut, mutta yksinkertaisin tapa rakentaa kuvauksen kaltainen penkki on leikata suora pinta luonnolliseen maapenkereeseen. Sellaisen voi tehdä myös kasaamalla turveharkkoja päällekkäin. Penkin voi muurata tiilistä tai rakentaa puista lankuista, jolloin se täytetään maa-aineksella ja päällimmäiseksi asetetaan kerros nurmiturvetta. Tällainen penkki on tietysti hyvin vaikea saada pysymään rehevänä ja kauniina, koska päällimmäinen nurmikerros kuivettuu helposti. On hyvin mahdollista, että suurimman osan aikaa penkit ovatkin näyttäneet ruskeilta ja niihin on vaihdettu tuore nurmi vain omistajan vieraillessa puutarhassa. (Landsberg 1996, 51-52.)

Puutarhureiden oli mahdollista ostaa irti leikattuja nurmen tai turpeen paloja, joista penkin saattoi helposti koota tai joilla se voitiin korjata. Istuimia rakennettiin myös rajaamalla pieni alue punotulla aidalla, täyttämällä syntynyt kehikko maa-aineksella ja mahdollisesti vielä istuttamalla syntyneen kohopenkin keskelle puu tai tekemällä penkki jo kasvavan puun rungon ympärille. Esimerkiksi 1500-luvulta säilyneessä Jean Bourdichonin kalenterissa on kuva tällaisesta kohopenkistä (ks. kuva 24). (Harvey 1981, 99, 112.)

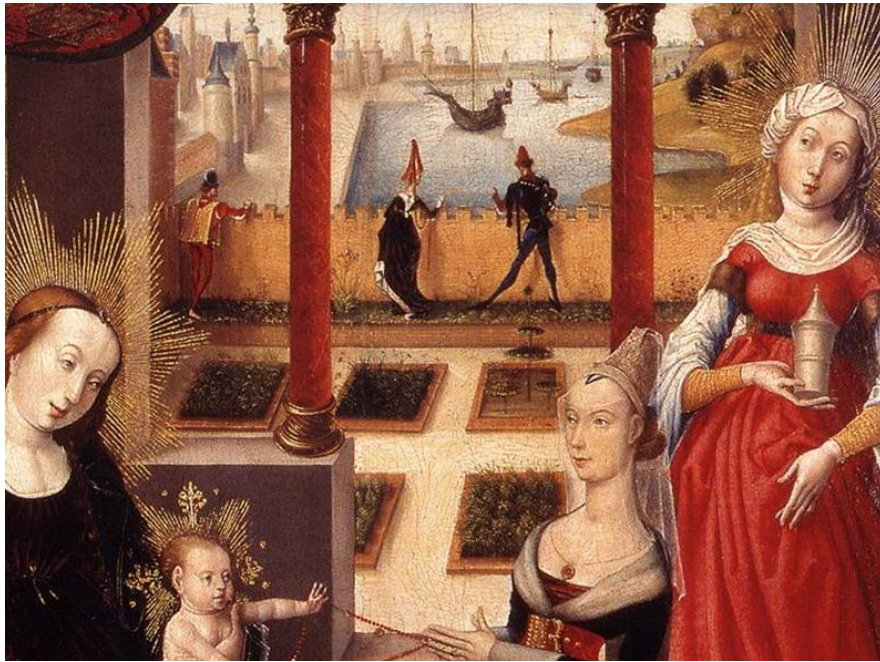

Kuva 25. Flaamilainen maalaus 1400-luvulta. Nurmipenkki on muurattu kivistä kukkanurmen laitaan ja sen päällä on kukkiva nurmikerros. Taustalla näkyy yrttitarhalle tyypillisiä nelikulmaisia korotettuja kasvipenkkejä. Oikeassa alareunassa erottuu auki käännetty puinen portti.

Nurmipenkeillä ei välttämättä istuttu suoraan kasvien päällä, vaan kukkivien osien välissä on voinut olla kivisiä tai puisia alustoja nimenomaan istumista varten. Penkeissä ei ollut selkänöjia, vaan selän lepuuttajan piti istua maassa ja nojata nurmipenkkiin. Nurmipenkit muodostivat usein U:n tai avoimen monikulmion muotoisia tiloja, joissa suurempi ryhmä ihmisiä saattoi keskustella kasvitusten. Ja koska jokaisessa keskiaikaisessa puutarhassa oli aina oltava varjoisa istumapaikka, ainakin osa istuimista sijoitettiin puiden tai lehväkatosten alle. (Landsberg 1996, 51-52.)

2.4.5 Kohotetut kasvipenkit

Kohotetut kukkapenkit olivat yrttitarhaan liittyviä hyötykasvipenkkejä. Kohopenkin reunat tuettiin matalalla muurilla, kivillä, laudoilla tai punotulla aidalla. Ne olivat useimmiten suorakulmaisia eivätkä kovin korkeita, vain muutamien tuumien korkuisia (noin 10 cm). Penkkien leveyden määräsi se, kuinka pitkälle puutarhuri ylettyi polulla seisossaan. Kohopenkit ovat ehkä syntyneet maa-aineksen tiivistyessä ja köyhtyessä, jolloin kasveille on jouduttu tuomaan uutta kasvualustaa. (Landsberg 1996, 53–54.) Ja tietysti puutarhurin näkökulmasta kohopenkki on kätevä ratkaisu, koska silloin ei tarvitse kumartua niin alas poimimaan kasveja.

Kuva 26. Yksityiskohta flaamilaisesta maalauksesta noin vuodelta 1470. Tiilellä reunustettujen kasvipenkien välissä kulkevat tasaiset sorakäytävät. Taustan uteliaat ihmiset seisovat istumiseen tarkoitettuun nurmipenkin päällä.

Kuva 27. Yksityiskohta Rogier van der Waydenin maalauksesta noin vuodelta 1460. Etualalla näkyy kappale kukkanurmea, taaempana erilaisia yrttipenkkejä. Yhdessä kasvipenkissä on luultavasti kasvien tueksi tarkoitettu puinen säleikkö. Puutarha on erotettu kivetystä kulkureitistä nurmipenkein. Huomaa myös muotoon leikatut astiapuut.

2.4.6 Vesialtaat ja suihkulähteet

Vesi oli olennainen osa keskiaikaista kukkanurmipuutarhaa. Sekä itämaisessä että kristillisessä ajattelussa kolminaisuus liittyi myös vesiaiheisiin veden kolmen eri olotilan muodossa: virtaava vesi, kuohuva vesi ja tyyni vedenpinta. Siksi vesiaiheeseen johti aina avoin kanava, josta virtasi läheteeseen lisää vettä – todennäköisesti altaassa on tällöin ollut myös ylivuotoreitti, vaikkakaan ei aina näkyvillä. Suihkulähde puolestaan tuotti kuohuvan veden, ja niiltäkin, joilla ei ollut suihkulähdettä, löytyi ainakin allas. (Landsberg 1996, 59–60.) Keskiaikaisissa maalauksissa allas on usein joko suorakulmainen tai pyöreä (ks. kuvat 14 ja 28–31). Suihkulähde valmistettiin hyvin usein metallista – jo bysanttilaisissa puutarhoissa suihkulähteisiin liitettiin metallisia elementtejä, kuten keinotekoisia puita ja mekaanisia eläimiä, ja pinjankäpy oli suihkulähteiden aiheena hyvin suosittu (Sinisalo 1997, 33).

Kuva 28. Loyset Liedetin kuvitusta 1400-luvulta. Kukkanurmimainen alue on rajattu säleikköaidalla ja sen keskelle on muurattu tiilistä nurmipenkki. Huomaa astiassa kasvatettujen neilikoiden ympärillä oleva kasvutuki ja pyöreä, metallisen näköinen suihkulähde.

Clairvaux'n luostarilla oli jopa jonkinlainen vesijohtojärjestelmä, joka otti vetensä läheisestä joesta. Munkkien kaivamia kanavia pitkin vesi saatiin johdettua lähelle niitä paikkoja, joissa sitä tarvittiin. Yksi kanava jakautui moneksi pieneksi puroksi, jotka mutkittelivat puutarhassa tarjoten kasveille niiden tarvitseman kasteluveden ja samalla kaloille elinpaikan. (Landsberg 1996, 66–71.)

Suunnilleen samaa tarkoitusta palvelivat suurten linnojen vallihaudat puolustuksen lisäksi: käyttövesi saatiin lähelle ja samalla siinä voitiin kasvat-
taa kaloja ja vesilintuja ravinnoksi sekä pajua rakennusmateriaaliksi. Ja koska kala oli tärkeä ravinnonlähde, lampia kaivettiin myös pelkästään kalan kasvatusta ja säilytystä varten. Tosin ne saattoivat samalla olla tietynlainen statussymboli: vuodelta 1182 kerrotaan tarinaa apotista, joka rakennutti itselleen kohotetun kalalammen välittämättä siitä seurauksesta, että kaikkien muiden puu- ja hedelmätarhat kuolivat kuivuuteen. (Landsberg 1996, 66–71.)

Kuva 29. Flaamilainen maalaus 1500-luvun alusta. Kuusikulmaisessa suihkulähteessä on leijonapään muotoiset metalliset aukot, joista vesi virtaa. Itse suihkulähde näyttää kiviseltä.

Kuva 30. Jean Bourdichonin pergamenttimaalaus vuodelta 1498. Suihkulähde on nelikulmainen ja ilmeisesti kivistä veistetty. Puutarhan kukkanurmi on jaoteltu neliöiksi yrttitarhan tapaan.

Kuva 31. Yksityiskohta flaamilaisesta Grimani Breviaryn maalauksesta vuodelta 1510. Pientä, neliömäisesti jaettua kukkanurmipuutarhaa kiertää tiheä säleikköaita ja koristeellisen suihkulähteen vieressä kasvaa liljoja.

2.4.7 Kyyhkyslakat ja mehiläispesät

Keskiaikaisiin varakkaisiin taloihin liittyi usein kyyhkyslakka, joskus useampikin. Kyyhkyslakat rakennettiin kivistä ja niiden sisäseiniin jätettiin koloja pesimälustoiksi. Koska kyyhkyset pesivät luonnossa luolissa ja onkaloissa, niiden saaminen kivirakenteiseen, hämärään rakennukseen ei liene ollut vaikeaa. Kyyhkysten lihaa syötiin yleisesti ja kyyhkyslakkaa voidaankin pitää eräänlaisena keskiaikaisena vastineena nykyajan kana-illoille. Lisäksi kyyhkysten jätöksiä käytettiin lannoitteena, joten on sangen mahdollista, että kyyhkyslakat ovat sijainneet puutarhan läheisyydessä. Näin on ainakin ollut St Gallin luostarissa (ks. kuva 8). Kyyhkysten kujerrus on voinut olla miellyttävää kuunneltavaa ja valkoisten lintujen lento kaunista katsella. (Landsberg 1996, 72–73.)

Lisäksi olennainen osa puutarhaa on ollut mehiläispesä. Mehiläisten panos kukkien pölyttäjinä ja siten sadon parantajina on ollut suuri, ja oheistuotteena on vielä saatu hunajaa. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.) Oleskelupuutarhan yhteyteen mehiläisiä ei välttämättä ole tuotu, koska tuottavuus on niissä ollut toissijaista.

Kuva 32. Puukaiverrus 1400-luvulta. Punotulla aidalla rajatussa puutarhassa on monikerroksinen suihkulähde ja lukuisia mehiläispesiä. Keskellä kasvaa muna-koiso.

3 EUROOPPALAISEN KESKIAIKAPUUTARHAN KASVIT

Tiedot keskiajalla kasvatetuista kasveista tulevat erilaisista kasvilistoista, ruoanlaitto-oppaista ja puutarhakuvaustuksista, jotka tuolta ajalta ovat säilyneet. Asian tekee ongelmalliseksi se, että kielet muuttuvat aikojen saatossa, joten jokin keskiajalla käytetty nimi ei välttämättä tarkoita enää samaa kasvia tai edes kasvisukua. Esimerkiksi ranskan kielen sana *groseille* tarkoitti alun perin karviaista, vaikka se nykyään tarkoittaa herukkaa, ja Bamburghin linnaan uskotaan istutetun koivuja vuonna 1373, vaikka käytetty nimi viittaa mastiksipistaasipuuhun, sillä taimien hinnan, puun kestävyden ja ajankohdan perusteella koivu on uskottavampi vaihtoehto (Harvey 1981, 123). Tutkijoiden on pitänyt joskus päätellä kasvien käyttötär-

koituksen, levinneisyystietojen tai kuvailtujen ominaisuuksien perusteella, mitä kirjoittaja on alun perin tarkoittanut. Toisinaan lajista voi olla lähes sataprosenttinen varma, toisinaan täytyy luottaa vain valistuneeseen arvaukseen. Kuten Harvey (1981, 114) toteaa, sanat tarkoittivat sitä mitä kirjuri halusi niillä tarkoittaa, eikä teknisistä yksityiskohdista, kuten kasvien nimistöstä, ollut olemassa minkäänlaisia standardeja.

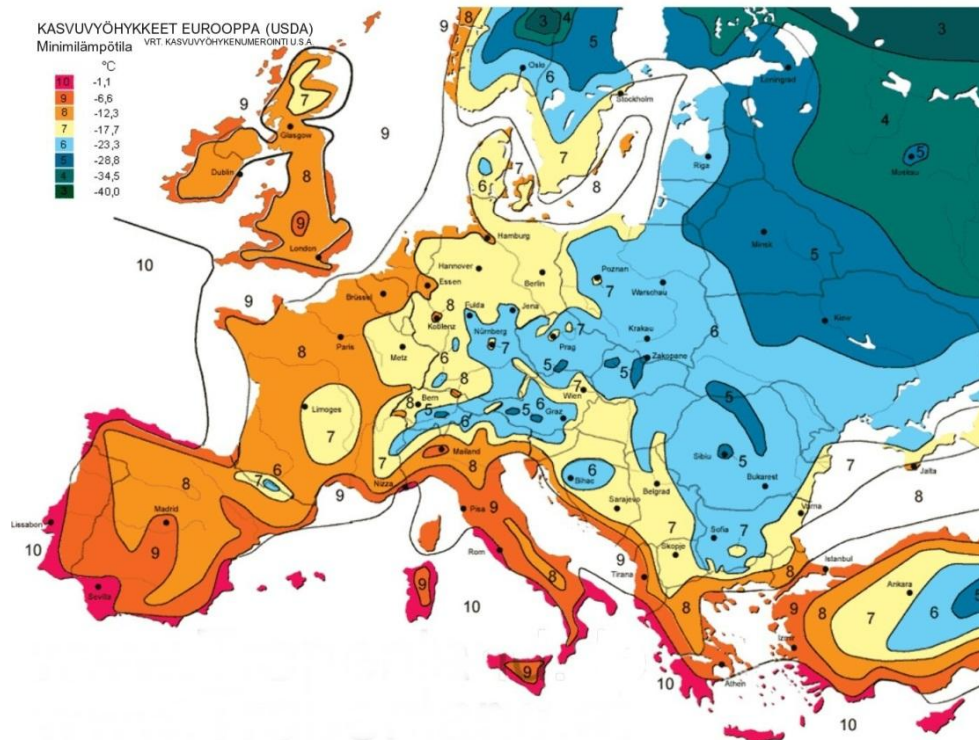
Tässä luvussa lueteltujen kasvien lukumäärä on suuri, mutta lista ei missään nimessä ole kattava. Keskiajalla on kasvatettu tai tunnettu lukuisia sellaisia lajeja, jotka eivät syystä tai toisesta ole löytäneet tietään tämän tutkimuksen tekstiin. Kasvien nimet on suomennettu niiltä osin kuin suomenkielinen vastine on löytynyt. Joidenkin lajien yhteydessä on ilmoitettu myös tieteellinen nimi. John Harveyn keskiaikaisten kasvien listassa (liite 1) on lueteltu yli 250 kasvin englanninkieliset ja tieteelliset nimet.

3.1 Euroopan kasvuvyöhykkeet ja ilmasto

Eurooppa on manner, jonka ilmastolliset olosuhteet vaihtelevat hyvinkin paljon riippuen siitä, mitä osaa Euroopasta tarkastellaan. Suurin osa Euroopasta kuuluu lauhkeaan ilmastovyöhykkeeseen, mutta eteläisimmät osat kuuluvat subtrooppiseen ja aivan pohjoisimmat osat kylmään vyöhykkeeseen. Tästä johtuen myös kasvillisuus vaihtelee suuresti alueittain. Välimeren nahkealehtinen kasvillisuus ainavihantine metsineen ja pensastoineen vaihtuu pohjoiseen kuljettaessa lehtimetsiksi ja aroiksi, joiden kasvillisuuteen kuuluvat esimerkiksi tammet, omenapuut ja erilaiset ruohovartistet kasvit. Edelleen pohjoiseen päin kuljettaessa nämä alueet vaihtuvat sekametsiksi, joissa kasvaa runsaasti esimerkiksi koivua, haapaa, pihlajaa, vaahteraa, tammea, pähkinäpensasta ja muita lehtipuita sekä kuisia. Pohjoisessa sekametsät vaihtuvat kuusten, mäntyjen ja koivujen hallitsemiksi havumetsiksi, jotka lopulta väistyvät antaen tilaa tundran varpukasvillisuudelle. (Wikipedia 2012b.)

Eurooppa on jaettu kasvuvyöhykkeisiin vuotuisen minimilämpötilan perusteella (ks. kuva 33). Vyöhykkeitä on kahdeksan, eikä Suomi osu niistä kuin kolmelle pohjoisimmalle alueelle. Ne Euroopan maat, joista on löydetty tietoa tai jäänteitä keskiaikaisista puutarhoista, esimerkiksi Kreikka, Italia, Ranska, Saksa ja Brittein saaret, osuvat enimmäkseen neljälle lämpimimmälle vyöhykkeelle. Jo pelkästään tätä kasvuvyöhykekarttaa tarkastelemalla ymmärtää, että kasvillisuudeltaan autenttisen keskiaikapuutarhan perustaminen pohjoiseen Suomeen on hyvin haastava tehtävä.

Kasvuvyöhykkeiden rajat ovat todennäköisesti vaihdelleet hieman historian saatossa, jolloin on joko voitu kasvattaa eteläisiä lajeja pohjoisemmassa kuin normaalisti tai aiemmin hyvin menestyneet lajit ovat kuolleet. Keski-ajalla vuoden 1000 jKr. molemmin puolin vallitsi yhteensä noin sadan vuoden ajan tavallista lauhempi ilmasto. Tätä ilmiötä kutsutaan keskiajan lämpökaudeksi. Suomessa tämä kausi on ajoitettu noin vuosille 980–1250 jKr., jolloin Keski-Suomen talvet olivat tavallista lauhempia ja lumettomampia. (Ilmatieteen laitos n.d.)

Kuva 33. Euroopan kasvuyöhykealueiden rajat nykyään.

Tätä lauhaa ajanjaksoa seurasi vuosien 1450–1850 jKr. aikana pienenä jääkautena tunnettu kausi, jolloin Euroopassa keskilämpötila laski useaan otteeseen tavallista alemmaksi. Suomessa tämä kylmä ajanjakso aiheutti 1600-luvun lopulla nälänhätää ja tauteja huonon sadon seurauksena. (Ilmatieteen laitos n.d.) Näillä ilmaston vaihteluilla on epäilemättä ollut vaikutusta myös puutarhakulttuurin kehittymiseen, sillä vain hyvät sadot takaavat hyvän elintason, ja hyvä elintaso on kulttuurin kehityksen edellytys.

Pyhiinvaeltajat ja kauppiat kuljettivat kasveja ja niiden siemeniä etelästä pohjoiseen päin ja hallitsijat saattoivat antaa kasvien taimia esimerkiksi häälahjana muihin maihin. Kasvien sipuleita ja juurakoita kuljetettiin runsaasti, siemenet kerättiin kangaspusseihin ja pistokkaat käärittiin huolellisesti. Jopa eläviä pensaita ja puita kuljetettiin, vaikka se lienee ollut vaihalloista. Monia kasveja, kuten sitruspuita ja taatelipalmuja, oli helppo kasvattaa siemenestä astiapuiksi, jotka saivat olla kesän ulkona ja jotka tuotiin talveksi sisään. Ranskassa sitruspuita talvetettiin sisätiloissa niinkin aikaisin kuin vuonna 1490. Puset vajat lämmitettiin hiilillä ja myöhemmin uuninkin avulla. 1100-luvun leudomman ilmaston ansiosta edellä mainitut lajit ovat voineet olla melko talvenkestäviä eteläisessä Euroopassa. Tarina jopa kertoo, että Albert Suuri olisi jo vuoden 1249 tammikuussa esitellyt nuorelle kuninkaalle, William II:lle, kukkivan talvipuutarhan jonkinlaisessa kasvihuoneessa. 1300-luvulta on säilynyt maininta ”lasisesta kammiosta fasaaneille”, joka voisi tarkoittaa lintutalon ja varhaisen kasvihuoneen yhdistelmää. (Harvey 1981, 42, 45, 67, 75, 88.)

3.2 Taimistot ja varttaminen

Tiedetään, että keskiajalla kiertelevät kauppiat myivät yleisimpien kasvien siemeniä kuormahevosensa selästä. Siemeniä ja taimia saattoivat myydä eteenpäin myös puutarhurit, jotka hoitivat varakkaampien ihmisten omistamia suuria puutarhoja. Ainakin ruusuja ja viiniköynnöksiä myytiin tällä tapaa. Järjestelmällinen taimistotoiminta oli kuitenkin melko harvinaista, vaikka sitäkin esiintyi. Epäillään, että taimistoilla olisi kasvatettu puita, erityisesti vartettuja hedelmäpuita. (Harvey 1981, 84, 114.)

Hedelmätarhat perustettiin yleensä niin, että puiden taimet kasvatettiin jossain muualla ja siirrettiin sopivan ikäisinä lopullisille kasvupaikoilleen. Koska jotkin hedelmäpuut, esimerkiksi omena ja päärynä, eivät kasva toivotunlaisiksi siemenestä, niitä lisättiin varttamalla jo keskiajalla. Tietysti puutarhureiden oli mahdollista varttaa omat puunsa, mutta niitä sai taimistoiltakin valmiiksi vartettuina. Cuxhamin taimisto tarjosi 1300-luvulla jopa taimien kuljetuspalvelun kärryillä. (Landsberg 1996, 20–21.) Rimp-tonissa, Somersetissa, on säilynyt 1200-luvulta tilikirjoja, joissa on tietoja myydyistä puista, niiden määristä ja hinnan vaihtelusta (Harvey 1981, 79).

Kuva 34. Tässä 1400-luvun kuvakäsikirjoituksen maalauksessa miehet tarkastavat juuri vartettuja puita aidatussa hedelmätarhassa.

3.3 Ravintokasvit, mausteet ja lääkkeet

Yksi tärkeimmistä ja myös yleisimmistä keskiajan viljelykasveista oli viiniköynnös. Viiniä on viljelty Välimeren alueella antiikin ajoista lähtien, jo muinaisessa Egyptissä. Ei siis olekaan ihme, että viiniviljelmät ovat päätyneet Pohjois-Eurooppaan jo varhain keskiajalla – Englannissa on ollut viinitarhoja jo vuoden 280 tienoilla. Kristinuskon leviäminen on ehkä edesauttanut viinitarhojen yleistymistä, sillä viini oli välttämätön osa kristillisiä kirkkomenoja. Viiniköynnökset olivat myös puiden ohella tärkeimpiä varjostuskasveja vielä kauan sen jälkeenkin, kun keskiaika oli päättynyt. (Landsberg 1996, 25–26.)

Toinen tärkeä köynnöstävä hyötykasvi oli humala, jota käytettiin oluen mausteena. Humalaa kasvatettiin salkoihin tuettuna humalistoissa. Yksi ensimmäisistä humalamaininnoista on peräisin frankkivaltakunnasta jo vuodelta 768 (Harvey 1981, 27). Brittein saarille humala on ilmeisesti saapunut vasta aivan keskiajan lopussa (Harvey 1981, 120), mutta Suomessa se on ollut hyvin tärkeä viljelykasvi jo mahdollisesti tuhansia vuosia. Humala kasvaa Suomessa luonnonvaraisena ja se on vanhin täällä viljelty köynnöskasvi (Alanko & Kahila 1994, 261–262). Ruotsalaisen kuningas Kristofferin maanlaki vuodelta 1442 määräsi, että jokaisella talonpojalla ja lampuodilla oli oltava ”60 Raghan” humalisto (joissakin lähteissä tulkittu 40 salon humalistikoksi, esim. Männikkö n.d.), ja ellei ollut, täytyi siitä maksaa vuotuinen sakko. Tämä määräys koski tietenkin myös Suomea, koska olimme tuohon aikaan Ruotsin vallan alla. (Kuningas Kristofferin maanlaki 1987, 112–113.) Muutamaa vuotta myöhemmin yhden tarhan pakollinen humalasalokomäärä nostettiin jopa 200 kappaleeseen (Alanko & Kahila 1994, 261–262).

Kasviuutuudet levittäytyivät Eurooppaan pikkuhiljaa. Harvey (1981, 120) luettelee muutamia kasveja ja ajankohtia, jolloin ne oletettavasti ovat saapuneet Britanniaan. Esimerkiksi parsaa, kidneypapua ja ryytineito eli mustakumina ovat todennäköisesti saapuneet Britanniaan vasta aivan keskiajan lopussa, samoin endiivi ja humala. Isohirvenjuurta oli Englannissa jo 1000-luvulla, purasruoho saapui vuoteen 1200 mennessä, mantelipuu ja laventeli viimeistään 1200-luvun puolivälissä, melissa, salvia, lakritsi, mandrake eli aluuna, sypressi ja välimerenpihlaja 1300-luvun aikana ja pian sen jälkeen kumina ja valkolupiini. Porkkanaa on viljelty Espanjassa jo 1100-luvulla ja Englantiin se löysi tiensä 1400-luvulla. Pinaattihierakka, basilika, palsamipietaryrtti, rohtosarviapila ja pinaatti ovat ehkä saapuneet Britteihin saarille vasta keskiajan viimeisellä vuosisadalla ja (latva)artisokka vasta vuoden 1500 jälkeen. (Harvey 1981, 120–121.) Jos nämä lajit ovat löytäneet tiensä Britteihin saarille, on todennäköistä, että niitä kasvatettiin muuallakin Euroopassa.

Harvey (1981, 121, 131) luettelee tietoja myös muualla Euroopassa kasvatetuista kasveista. Tiedetään, että 1300-luvun alkupuolella on kasvatettu niin vihreitä kuin ”valkoisiakin” herneitä sekä erilaisia papuja. Herneet ja härkäpavut ovat hyvin vanhoja viljelykasveja, joita kasvatettiin ensin pellolla ennen kuin ne löysivät tiensä puutarhoihin. 1200-luvun lopulla laventeli ja rosmariini olivat jo tunnettuja ja 1300-luvulla sitruunamelissasta alkaa olla mainintoja, ja myös maustemeirami on eräässä listassa. Myös rucola, ”valkoinen pippuri”, on ollut viljelyssä 1400-luvulta lähtien.

John de Garlanden kirjoituksessa vuodelta 1220 luetellaan monia yrttejä, joita hänen omassa puutarhassaan kasvaa: salvia, persilja, kreetanmeirami, iisoppi, keltano, keltamo, fenkoli, pyretrumyrtti eli raimikki, akileija, ruusu, lilja, orvokki, nokkonen, ohdake tai takiaainen, piikkiherne, sinijuuri, malva, maarianverijuuri, (myrkky)koiso, sikuri, lehtikaali, purasruoho, (puna)juurikas, purjosipuli, valkosipuli, sinappi, mangoldi, pillisipuli, kevätsipuli, luppio, haavayrtti, rohtorasti ja heinäratamo. Viiniköynnösikin on mainittu. Lisäksi lueteltuna on myös metsässä villinä kasvavia kasveja:

karhunvatukka, kanukka, värimatara, värimorsinko ja värireseda. (Harvey 1981, 73.)

1200-luvun lopulta on säästynyt myös puutarhurien listoja, joissa luetaan ostoksia puutarhan perustamista tai korjaamista varten. Listoista löytyy monta jo edellä lueteltua kasvia, mutta uusia tuttavuuksia ovat mm. karviainen, liljan sipulit, pionin juurakot ja palmu. Palmulla saatetaan tarkoittaa marjakuusta, jonka oksia käytettiin kirkoissa palmunlehvien korvikkeena. (Harvey 1981, 82.)

Onnellisen elämän ohjekirjassa (1983) luetellaan lukuisia 1300-luvulla käytettyjä kasviksia ja juureksia. Etupäässä mausteena tai lääkkeenä käytettyjä kasveja ovat sahrami, basilika, anis, tilli, minttu, hurtanminttu, meirami, galanganjuuri, ruuta, koiruoho sekä lakritsi. Viljakasveista on mainittu vehnä, ohra, ruis, durra, tähkähirssi, viljahirssi, riisi ja speltti. Muita mainittuja ravintokasveja ovat sipuli, lanttu, nauris, retikka, juurikkaat, pavut, härkäpavut, kikherne, hirvenjuuri, parsa, kaalit, sinappikaali, vesikrassi, erilaiset melonit, kurpitsa, munakoiso, kurkku, selleri, portulakka, salaatti, lipstikka, palsternakka, pinaatti ja viinirypäleet. Tryffelit mainitaan listassa rikkaiden herkkuna, kun taas köyhälle sopivaa ravintoa ovat tekstin mukaan nätkelmät.

Kuva 35. Mandraken eli alruunan uskottiin olevan kirottu kasvi, joka piti irrottaa maasta koiran kiskaisemana. Kuva 1300-luvun kuvakäsikirjoituksesta.

Kuva 36. Speltti ja vehnä. Spelttiä on viljelty Suomessakin jo rautakaudella (Helsingin yliopisto).

Onnellisen elämän ohjekirjan (1983, 58, 82) tekstissä mainitaan myös kaksi hieman omituista kasvia: lupiini ja banaani. Lupiinista tulee useimmille ihmisille mieleen tienvarsillakin valtoimenaan kukkiva komealupiini, joka kuitenkin tuotiin Eurooppaan vasta 1800-luvulla (Alanko & Kahila 2005, 118). Valkolupiinia kuitenkin on käytetty viljelykasvina Euroopassa jo 1300-luvulla (Harvey 1981, 120) ja sen siemeniä myydään nykyäänkin syötäväksi ja mm. maanparannustarkoituksiin (Ekosego, n.d.). Banaani taas on merkillinen kasvi siksi, että käsikirjoituksen kuva ei kovin-

kaan paljon muistuta banaania. Kuvassa esitetty kasvi voisi ehkä kuvata kukkivaa banaania, sillä sen hedelmät on kuvattu punaisiksi ja pisaramaisiksi. Kuvan tekijä on todennäköisesti piirtänyt kasvin vain kuvauksen varassa näkemättä kasvia itse, jolloin piirros ei aivan vastaa todellisuutta. Kirjoittaja sanookin, että ”meillä päin” – siis Pohjois-Italiassa – ”tämä kasvi tunnetaan vain teksteistä tai Kyproksen kauppiaitten tai Pyhässä maassa käyneiden pyhiinvaeltajien kertomuksista”. Kyseessä voisi siis aivan hyvin olla oikea banaani, jonka olemassaolosta ollaan tietoisia, mutta joka ei vielä ole levinnyt eurooppalaisten ruokapöytiin. Banaani kotiutuihin Euroopan ruokakulttuuriin vasta 1600-luvulla (Wikipedia 2011c).

Kuva 37. 1300-luvun kuvakäsikirjoituksessa banaani kuvataan tämän näköiseksi kasviksi. Mies näyttää tarjoavan naiselle syötäväksi banaanin kukkia eikä sen hedelmiä. Tosin punakuorisiakin banaaneja on olemassa.

Monet puutarhassa kasvatetut kasvit ovat alun perin vilttejä luonnonkasveja. Henry Daniel, 1300-luvun lopun kirjailija, yksi ensimmäisistä botanikoista, mainitsee monia tuntemiaan lajeja, joita on ehkä voitu puutarhassakin kasvattaa: (maarian)verijuuri, (rohto)pähkämö, sikuri, karvaristimatarra, kylä- ja verikurjenpolvi, ukontulikukka, fenkoli, aaprottimaruna, keltakatkero, rikkasinappi, syysmyrkkylilja, musta- tai ruiskaunokki, leskenlehti, ketonoidanlukko, monet malvat – mahdollisesti katinjuustomalva – rohtosalkoruusu sekä jotkin tyräkit ja virnat. Lista on sisällytetty myös narsissi ja luultavasti englanninsinililja. Daniel mainitsee myös sahramin ja saflorin eli väriohdakkeen. (Harvey 1981, 120–123, 160–162.)

St Albanin luostarin munkin kirjoituksissa vuodelta 1382 taas mainitaan karviainen, karhunvatukka ja mansikka, joista kahta viimeistä on todennäköisesti poimittu villinä ainakin 1500-luvun puoliväliin saakka. Samoissa kirjoituksissa on mainittu kanukka yhdessä hedelmäpuiden kanssa. Siksi uskotaan, että tarkoitettu kasvilaji olisi punamarjakanukka eikä mustamarjakanukka, joka kasvaa alueella luontaisesti. (Harvey 1981, 120–123.)

Suomen keskiaikaista puutarhoista ja niiden kasveista on säilynyt melko vähän tietoa. Yhtenä tietolähteenä on pidetty Turun tuomiokirkosta löydyntä Naantalin luostarin yrttikirjaa. Kirja esittelee seitsemän yrttiä ja neuvoo niiden käytössä: kataja, mirha, sinappi, koiruoho, nokkonen, myrtti sekä *thus*-rökilse, joka ilmeisesti tarkoittaa suitsukkeena käytettyä *Boswellia*-suvun puiden pihkaa. On mahdollista, että mirhan korvikkeena on käytetty pukinjuurta ja myrtin tapaan on käytetty suomyrttiä ja suopursua. Lääkeohjeiden yhteydessä on mainittu myös muita kasveja: aaloe, oregano, porkkana, anis, salvia, ruuta, selleri, suomyrtti, kaali, vehnä, kamomilla, krassi, orvokki, piparjuuri, tammi, keltamo ja ritarinkannus. Ruusu on mainittu ruusuöljyn muodossa ja viikunan hedelmät mainitaan yhdessä ohjeessa. Näitä kaikkia kasveja on käytetty jollain tapaa lääkitsemiseen. (Tirri & Tirri 2011, 5, 10–11.)

Naantalin luostarin yrteistä luultavasti ainakin aaloe ja taatelit ovat olleet puhtaasti tuontitavaraa, sillä ne tuskin olisivat selvinneet hengissä pohjolan tuimista talvista. Sama koskee suitsukepuita. Ritarinkannuksista Suomessa kasvaa luonnonvaraisena vain isoritarinkannus, joten tekstissä tarkoitetaan luultavasti sitä. Muualla Euroopassa kasvaa toki muitakin ritarinkannuslajeja. Piparjuurta on Turussa kasvatettu jo keskiajalla (Alanko & Kahila 2005, 200), mutta koska se kasvaa luonnonvaraisena vielä Skandinavian eteläosissa, sitä olisi varmasti ollut helppo myös kuljettaa Suomeen.

Lääkitsemiseen käytettiin myös monia sellaisia kasveja, joita kasvaa Suomessa luonnonvaraisena paljon. Tällaisia kasveja ovat esimerkiksi koiranputki, leinikit, pietaryrtti, mesiangervo, keltamatara, kannusruoho, mäkikuisma ja monet, monet muut. (Innes & Perry 1997, 43, 57, 85, 92-93.)

3.4 Puut

Puita istutettiin keskiajalla turvaamaan hedelmien, puutavaran ja rakennusmateriaalien saanti, mutta niistä tehtiin myös rivejä ja ryhmiä tuomaan varjoa ja koristetta ympäristöön (Harvey 1981, 122).

John de Garlande luettelee sekä hedelmä- että metsäpuita kirjoituksessaan vuodelta 1220. Mainittuina ovat kirsikka, päärynä, omena, luumu, kvitteni, mispeli, persikka, saksanpähkinä, hasselpähkinä, viikuna, tammi, pyökki, mänty, laakeri, mulperi, orapihlaja, puksipuu, paatsama, poppeli, paju, haapa, lehmus ja kriikuna. Listassa on myös sana ”briar”, joka voi tarkoittaa melkein mitä tahansa piikkistä pensasta esimerkiksi ruusujen, vadelmien tai vaikka sarsaparillakasvien suvusta. (Harvey 1981, 73.)

Hedelmäpuista oli keskiajalla jo olemassa erilaisia lajikkeita. Onnellisen elämän ohjekirjassa (1983) mainitaan erikseen omena ja hapan omena sekä kirsikka ja hapan kirsikka. Lisäksi 1200-luvun lopun kasvilistoissa on mainittu eri hedelmien hintoja. Esimerkiksi Costard-omenat olivat hintavampia kuin tavalliset ja Martin-, St Regle- ja Pesse-pucelle-päärynät maksoivat enemmän kuin tavalliset. (Harvey 1981, 82.) Kaikissa sosiaaliluokissa kasvatettiin Costard- ja Pearmain-omenoita sekä Warden-

päärynää, jota nykyään kutsutaan Black Worcesteriksi. Omena- ja päärynälajikkeita oli 1200-luvulla ainakin 16 erilaista. (Landsberg 1996, 20.)

Suomeen ensimmäiset omenapuut tulivat 1500-luvulla, jolloin erään kauppiaan kerrotaan istuttaneen saksalaisia taimia Turkuun. Todennäköisesti monet taimista kuolivat talven tullen kylmyyteen, mutta kiinnostusta ne herättivät sen verran, että omenapuut alkoivat pikkuhiljaa yleistyä. Toisaalta Itä-Suomessa, Karjalankannaksella, omenoita kerrotaan viljellyn jo 1400-luvulla, ja omenapuita voidaan tunnistaa 1100- ja 1200-lukujen kirkkomaalauksistakin. Vuonna 1539 hedelmänviljely pääsi kuitenkin varsinaisesti alkuun, kun monet varakkaammat henkilöt perustivat hedelmätarhoja esimerkiksi Paraisille, Lohjaan ja Siuntioon. Ruotsalaisten mukana Suomeen kulkeutui omenoiden lisäksi päärynöitä, luumuja ja kirsikoita. (Krannila & Paalo 2008, 12–13.)

1300-luvun miniatyyrikäsikirjoituksessa luetellaan tunnettuja ravintoa antavia puulajeja, joista osa on nykyihmisellekin aivan tuttuja: omena, päärynä, luumu, kirsikka, persikka, aprikoosi ja sitruuna. Nykyään käytettyjä mutta rivipuutarhurille ehkä vieraampia lajeja ovat manteli, kvitteni, granaattiomena, kapris, taateli, oliivi, pomeranssi, viikuna, laakeripuu, saksanpähkinä ja muskottipähkinä. Vielä harvinaisempia tuttavuuksia ovat johanneksenleipäpuu, jujuba, mispeli ja sykomoriviikuna. Tekstissä mainitaan myös pinja, kastanja ja tammi hyvinä siementen ja terhojen antajana. (Onnellisen elämän ohjekirja 1983.)

Kuva 38. Mispelin (*Mespilus germanica*) hedelmiä.

Kuva 39. Jujuban hedelmiä.

Jujuban voisi helposti sekoittaa jojobaan, josta ei kuitenkaan ole kyse. Jojoba tuottaa nykykosmetiikassa paljon käytettyä öljyä ja on kotoisin Amerikan mantereelta. Jujuba (*Zizyphus jujuba* tai *Z. jujuba*) taas kuuluu paatsamakasveihin ja tuottaa taatelin kaltaisia, syötäviä hedelmiä. Se on ilmeisesti kotoisin Aasiasta ja se on levinnyt paljon viljelyn seurauksena. (Wikipedia 2012d.)

Geoffrey Chaucer, 1300–1400-lukujen vaihteessa elänyt englantilainen kirjailija-metsänhoitaja luettelee monia puulajeja, joita hän sanoo alkuperäisiksi tai hyvin tunnetuiksi. Omena, kirsikka, pähkinäpensas, mispeli, persikka, päärynä, luumu, kvitteni, välimerenpihlaja, leppä, saarni, haapa,

pyökki, koivu, puksipuu, kanukka, jalava, kuusi, laakeripuu, orjanlaakeri eli piikkipaatsama, lehmus (todennäköisesti metsälehmus), vaahtera, tammi, mänty, plataanipuu, poppeli, orapihlaja, paju ja marjakuusi lukeutuvat tähän kategoriaan. Kastanjan hän tiesi puutavaran takia, sillä kypsiä kastanjoita ei saanut kuin tuontitavarana. Listassa on myös ”bullace”, joka on ilmeisesti jokin luumun lajike. (Harvey 1981, 122.)

St Albanin luostarin munkin kirjoituksissa vuodelta 1382 mainitaan monta samaa lajia kuin Chaucerin tekstissäkin, mutta niiden lisäksi on nimetty mulperi, saksanpähkinä, luultavasti villiomena, oratuomi, selja, (vuori)jalava, jokin väriherne tai vihma (mahdollisesti jänönvihma), muratti, ruusupuu, kuusama, viikuna ja ”raisin” eli *Hovenia dulcis* –niminen puu, ”rusinapuu”. Kaksi viimeisintä olivat epäilemättä hyvin tunnettuja tuontihedelmiä. (Harvey 1981, 122.)

Kuva 40. *Hovenia dulcis* –puun hedelmiä.

Lehmusta ei Harvey (1981, 123) mukaan mainita kovin usein englantilaisissa teksteissä, mutta sen sijaan Saksassa se oli puutarhan katseenvangitsijana suorastaan suosikkilaji. Idänplataani mainitaan joissakin 1400-luvun englantilaisissa teksteissä, mutta aivan varmaa ei ole, kuinka laajalle se oli levinnyt, sillä hyvin usein se on sekoitettu vuorivaahteraan. Kummatkin olivat Britanniassa melko yleisiä 1500-luvulla. Tammella oli useita nimiä, mikä on välillä vaikeuttanut lajin tunnistamista – puksipuustakin on käytetty välillä tammen nimeä (*robur minor*). (Harvey 1981, 123–124, 126.)

Ikivihreitä kasveja oli keskiajalla hyvin vähän saatavissa. Tunnetuimpia lienevät laakeripuu, puksipuu ja orjanlaakeri. Laakeria on ilmeisesti kasvatettu ainakin Englannin eteläosissa 1500-luvulla. Puksipuu kasvaa Britanniassa luonnonvaraisena paikallisesti, mutta leikattuna reunakasvina sitä käytettiin ensimmäisen kerran Hollannissa 1500-luvulla. Rohtokatajaa käytettiin lääkinnällisiin tarkoituksiin ja se oli tunnetumpi Englannissa kuin Manner-Euroopassa. Myös kotikatajaa käytettiin yrttinä, mutta myös koristepensaana esimerkiksi Windsorin kuninkaallisessa puutarhassa 1400-luvun alussa. Kuusta käytettiin puutavarana ja männystä on joitakin merkintöjä, mutta nämä puut päätyivät puutarhoihin vain paikoitellen. Välimerenypresssiä yritettiin lisätä pistokkaista 1300-luvulla laihoihin tuloksin,

mutta sen sijaan sitä pystyi kasvattamaan ”kuin rosmariinia”. Marjakuusta kasvoi useiden kirkkojen pihamailla, vaikka maininnat siitä ovat harvassa. (Harvey 1981, 125).

3.5 Koristekasvit

Suurin osa keskiajalla käytetyistä kasveista on ollut puhtaasti ravinto- tai lääkekäytössä tai muussa hyötykäytössä. Silti hyötykasveillakin on usein kauniit kukat tai miellyttävä tuoksu, minkä takia niitä on ennen pitkää alettu arvostaa myös koristekäytössä. Keskiaikaisia kuvauksia tiettyjen kasvien kauneudesta ja niiden istuttamisesta koristeellisesti on jonkin verran, ja niiden perusteella voidaankin päätellä, että oleskelupuutarhoissa hyödynnettiin hyötypuutarhojen laajaa kasviskaalaa (Harvey 1981, 126).

1100-luvun lopulta on säilynyt parikin listaa, joissa on lueteltu runsaasti siihen aikaan tunnettuja kasveja. Hildegard von Bingenin listassa koristeellisiin kasveihin on luokiteltu madonnanlilja, ruusu, orvokki, saksankurjenmiekkä ja laakeripuu. Lisäksi villikasvien joukossa on lueteltu akileija, myrkkylilja, nurmitädyke, valkopyökki sekä puna- ja mustamarjakanukka, ja puista mainitsemisen arvoisia ovat manteli, lehmus, mustamulperi ja jalopähkinä. Keittiökasveissa mainitaan ruoholaukka, laventeli, kehäkukka, mooseksenpalavapensas, isokrassi, portulakka ja lumme. Listassa on mainittu myös lyhtykoiso. Alexander Neckamin kasvilistasta taas erottuvat mm. purasruoho ja narsissi. Narsissilla tosin on voitu tarkoittaa myös varjoliljaa, joka joissakin lähteissä on laitettu narsissi-nimen alle. (Harvey 1981, 66–67.) Joka tapauksessa narsissi on varmasti ollut tunnettu kasvi Euroopassa keskiajalla – kertoohan jo kreikkalainen mytologiakin tunnettua tarinaa Narkissos-nuorukaisesta ja tämän kukan synnystä. Narsisseja on tuotu jo keskiajalla Pohjois-Eurooppaan saakka, ja tiedetään, että niitä on Suomessakin kasvatettu viimeistään 1700-luvulla (Alanko & Kahila 2005, 104).

Saksalaisessa runossa vuodelta 1240 mainitaan myös apila ja teurikka. Vuoden 1275 tilikirjoista on saatu selville, että kuninkaallisten puutarhoihin ostettiin ruusuja, liljoja ja pioneja. Myös 1300-luvulla eläneen Henry Danielin tekstissä annetaan ymmärtää, että joitakin kasveja kasvatettiin ennemmin koristearvon kuin hyödyn tähden, ja mainittuina ovat esimerkiksi teurikka, salkoruusu, vaalea- ja viherjouluuruusu, tarhaillakko ja ukonnauris. Ranskalaisteksteissä vuodelta 1375 on lueteltu lilja, kielo, samenttikukka, pioni, orvokki ja ruiskukka. Vuodelta 1548 on maininta luonnonvaraisesta lehtosinilatvasta. (Harvey 1981, 70, 126–127, 130, 131.) Monilla näistä kasveista on kaunis ulkomuoto, minkä tähden niillä on hyvin voinut olla koristearvoa. Useita niistä käytetäänkin nykyään nimenomaan koristekasveina.

Eräässä 1400-luvun Rhenish Schoolin tuntemattoman mestarin maalauksessa on lukuisia yksityiskohtaisesti maalattuja kasveja, joiden lajit ovat kohtuullisen helposti tunnistettavissa (ks. kuva 41). Maalauksen kukkanurmella kasvaa ainakin purasruohoa, harmaakäenkukkaa, esikkoa, tuhatkaunoa, saksankurjenmiekkää, kahden väristä salkoruusua, madonnanliljaa, kieloa, pioneja, pikkutalviota, tarhaillakkoa, ruusua, salviaa, lumi-

kelloja, mansikkaa sekä kukkivana että hedelmävaiheessa, orvokkia, keltaista ukonnaurista sekä mahdollisesti palavarakkautta. Muissa 1400-luvun maalauksissa tuodaan esiin myös leinikki, kamomilla, ailakki, akileija, lemmikki, malva, luultavasti päivänkakkara, keto-orvokki, tädyke ja tarha-leukoja sekä lukuisia neilikkalajeja, ensin yksinkertaisena villimuotona, mutta myöhemmin samalla vuosisadalla myös kerrottuna. Lehtoakileijas-takin on nähtävissä erilaisia muotoja: violettia, valkoista ja kerrottua. (Harvey 1981, 126, 131.) Jos nykypuutarhuri on vähänkään tutustunut kasvien tunnistamiseen, monista maalauksista ja kuvista pystyy tunnistamaan kasvien lajit (ks. esimerkiksi kuvat 22, 31 ja 32).

Kuva 41. Tästä 1400-luvun maalauksesta voi tunnistaa lukuisia kukkanurmella kasvavia kasvilajeja. Huomaa myös laudoin ja paaluin tuettu nurmipenkki, kuu-sikulmainen kivipöytä, kanavalla varustettu vesiallas ja valkoiseksi kalkittu kivi-muuri.

Harvey (1981, 132–133) kuvailee tekstissään vuodenaikojen vaihtumista ja sitä, mitkä keskiajalla saatavissa olevat kasvit kulloinkin ovat kukassa. Hän luettelee muutamia vielä mainitsemattomia kasveja: kalliokielo, keltakurjenmiekkä, ojatädyke, ketoruusu (*Rosa arvensis*, voi olla myös pelto-ruusu, virallista nimeä ei löytynyt), omenaruusu (*Rosa rubiginosa*), verbena eli rautayrtti, tähkätädyke, kurjenpolvet, maustemeirami, rantakukat tai -alvet, varsankello, maariankello ja ulpukka. Suurin osa näistä on Euroopan alueella viihtyviä luonnonkasveja. Koska näitä kasveja on ollut saatavilla ja ne ovat kaikki kauniita kukkijoita, niitä olisi hyvinkin voitu käyttää keskiaikaisen puutarhan koristuksena.

Lehväkatoksissa ja pergoloissa käytettiin yleisimmin viiniköynnöstä ja köynnösruusuja (Landsberg 1996, 50). Viiniköynnöksiä on ilmeisesti ollut sellaisia lajeja, joita ei käytetty viinintuotantoon vaan kasvatettiin yksinomaan lehväkatosten suojaksi. Ruusulajeista käytössä ovat olleet ainakin neidonruusu (*Rosa alba*) ja kirjoapteekkarinruusu (*Rosa gallica versicolor*)

'Rosa Mundi'). Maininta yhdestä ainoasta köynnösruususta, joka pystyi luomaan varjon kahdelletoista ritarille, tarkoittaa luultavasti koiranruusua, sillä se voi kasvaa jopa 9 metriä leveäksi ja 7 metriä korkeaksi. (Harvey 1981, 70, 92, 97). Apteekkarinruusu (*Rosa gallica* 'Officinalis') on myös tavallinen keskiajalla kasvatettu laji (Hovi, haastattelu 24.1.2012). William Worcestren kirjoituksessa vuodelta 1478 mainittu köynnös taas viittaa luultavimmin karhunköynnökseen (Harvey 1981, 112). Myös murattia, kuusamaa ja kurpitsaa on voitu käyttää (Landsberg 1996, 50). Humala on ollut hyvin tunnettu viljelyskasvi keskiajalla, mutta sen käytöstä pergoloiden yhteydessä ei ole mainintoja. Sitä voisi kuitenkin aivan hyvin käyttää (ks. 3.3 ja 4.3.5).

Ohjeita pensasaidan kasvattamiseen antaa ensimmäisenä Fitzherbert vuonna 1534. Hän neuvoo asettamaan tammesta, villiomenapuusta, oratuomesta tai lepästä tehdyt tukisalat noin 1,4 metrin päähän toisistaan ja punomaan seipäiden päät yhteen pähkinäpuun tai pajun vitsaksilla. Talvella seipäiden väliin istutettiin villiomenan, orapihlajan tai piikkipaatsaman taimia. (Landsberg 1997, 63–65.) Käyttökelpoisia kasveja olivat myös omenaruusu ja marjakuusi (Cooper 1983, 13).

Hyvin tyypillisiä elementtejä keskiaikaisessa puutarhassa ovat myös muotoon leikatut puut, joissa on yleensä vähintään kaksi tasaista lehväkerrosta, joiden välissä on paljasta runkoa. Mahdollisia lajeja ovat esimerkiksi pukisipuu, syressi, myrtti tai laakeripuu. (Landsberg 1996, 3.) Kuvälähteissä nämä puut ovat yleensä melko pienikokoisia ja ne saattavat kasvaa siirrettävässä ruukussa tai korissa (ks. kuvat 27, 28 ja 42). Myös neilikkaa näkee monissa kuvälähteissä kasvavan joko astiassa tai maassa tukirenkaiden varassa (ks. kuva 28).

Kuva 42. Yksityiskohta flaamilaisesta käsikirjoituksen kuvasta noin vuodelta 1525. Mies kuljettaa korissa kasvavaa astiapuuta puisilla kottikärryillä. Naisilla on käsissään leikkokukkia, muun muassa liljoja.

Pihasyreeniä näkee nykyään monen muotoisena ja hyvin monessa pihassa, ja se onkin Suomessa hyvin perinteinen koristepensas. Syreeni löytyi Turkista keskiajan loppupuolella, 1500-luvun puolivälissä, jolloin se alkoi levitä Euroopan puutarhoihin. Suomeenkin pihasyreeni on päätenyt jo 1700-luvun alkupuolella, joten Suomen mittakaavalla se on aika vanha tulokas. (Alanko & Kahila 2005, 42.)

Kukkanurmen perustamisesta antaa ohjeita mm. Bartholomew de Glanville vuonna 1399. Niityllä piti olla paljon erilaisia yrttejä ja kukkia, jotta se olisi kaunis katsella ja hyväntuoksuinen. Bartholomew painottaa – kuten muutama muukin sen ajan kirjailija – että nurmialuetta pitää talloa ja juntata tiiviiksi, jotta niitty ei kasvaisi liian vehmaaksi. (Harvey 1981, 74.) Nykypuutarhurin mielestä tämä ohje on varmasti hyvin omituinen, kun otetaan huomioon kaikki toimenpiteet mitä nykyään tehdään nurmen kasvualustan pitämiseksi kuohkeana ja ilmavana. On kuitenkin muistettava, että keskiajalla ruohonleikkureita ei ollut vielä olemassa. Jos ruoho kasvoi runsaasti, se piti niittää ehkä kolmekin kertaa kasvukaudessa (Harvey 1981, 112). Maata tiivistämällä nurmen kasvu saatiin pysymään paremmin kurissa, vaikka se todennäköisesti edisti nurmen sammaloitumista. Norwichin luostarin tilikirjoissa vuodelta 1484 onkin merkintä sammalen poistamisesta luostaripihan nurmelta (Harvey 1981, 115). Lisäksi Harvey (1981, 61) mainitsee tekstissään, että kuninkaallisten puutarhurit saattoivat ostaa muilta puutarhureilta ”turf ready for laying” eli asennettavaksi valmista turvetta tai nurmea. Tämän perusteella siirtonurmikin on siis melko iäkäs keksintö.

Myös nykypuutarhurin vitsaukset eli nurmea tuhoavat myyrät ja muut jyr-sijät olivat riesana keskiajallakin, ja myyränpyydystäjille maksettiin palkkaa tuholaisten poistamisesta (Harvey 1981, 112). Rikkakasveista Albertus Magnus neuvoo hankkiutumaan eroon jo ennen istutus- tai kylvötoita kaatamalla maahan kiehuva vettä (Landsberg 1996, 122).

4 PIIRTEIDEN SOVITTAMINEN SUOMEN OLOIHIN

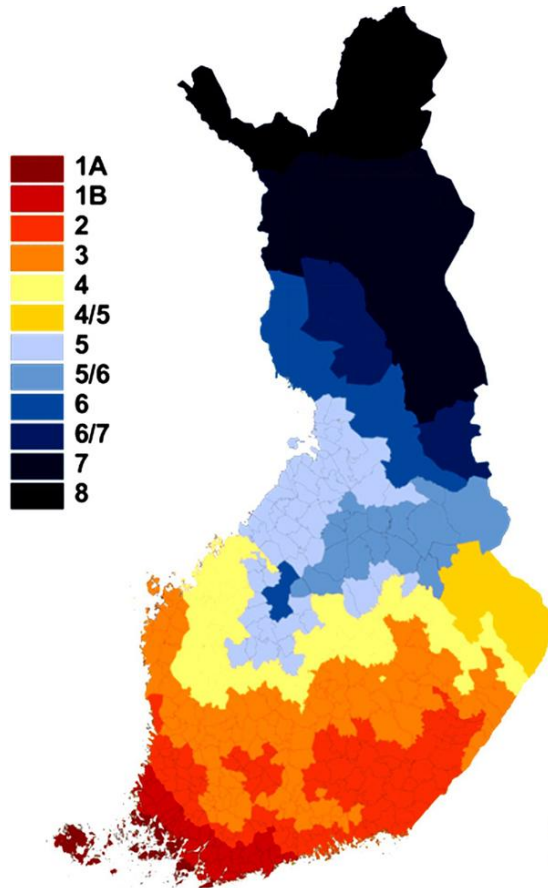
4.1 Kasvuyöhykkeet ja ilmaston muut vaatimukset

4.1.1 Suomen kasvuyöhykkeet

Suomi on muiden skandinaavisten maiden kanssa Euroopan pohjoisimpia alueita, jossa vallitsee merivirtojen ja mantereisten ilmvirtauksien aiheuttama väli-ilmasto. Köppenin ilmastoluokituksen mukaan Suomessa on kylmätalvinen lumi- ja metsäilmasto, jossa sataa tasaisesti ympäri vuoden. Suomessa pystyy myös tunnistamaan kaikki neljä vuodenaikaa, joita ei joka puolella Eurooppaa ole selvästi havaittavissa. (Wikipedia 2012e.) Kasvukausi on Suomessa eteläisiin Euroopan maihin verrattuna lyhyt ja talvi kylmä, mikä aiheuttaa tiettyjä vaatimuksia kaikille täällä kasvaville kasveille.

Suomi on jaettu kahdeksaan kasvuyöhykkeeseen lämpötilaolojen perusteella (ks. kuva 43). Kasvuyöhykejakoä käytetään usein hyväksi, kun suunnitellaan puuvartisten kasvien istutuksia. Suomen kasvuyöhykekartan numerointi suurenee sitä mukaa, mitä kylmemmällä alueella ollaan, kun taas Euroopan kartassa numerointi on päinvastainen (ks. kuva 33). Euroopan kasvuyöhykejaon alue 5 vastaa Suomessa aluetta Ia, joka on Suomen eteläisin kasvuyöhyke. Suomen lämpimimmät alueet sijaitsevat

kin etelässä rannikon ja saariston tuntumassa, missä voi tavata harvakseltaan joitakin Keski-Euroopan kasveja. Monet arimmat koristekasvimme menestyvät vain parilla eteläisimmällä kasvuvyöhykkeellämme, mutta olemassa on kuitenkin runsaasti sellaisia lajeja, jotka menestyvät hyvin maamme keskiosissa ja pohjoisessa. Kuitenkin VIII-vyöhykkeellä menestyviä kasveja on harvassa, sillä siellä kasvuolot ovat karut pitkän, kylmän talven takia.

Kuva 43. Suomen kasvuvyöhykejako kunnittain.

Puutarhurin tulee puutarhaa suunnitellessaan ottaa huomioon paitsi kasvuvyöhyke ja yleiset ilmasto-olot, myös pienilmasto. Alavilla mailla halla voi laskeutua aiheuttamaan herkimmille kasveille vaurioita, vaikka kasvupaikka olisikin niille muuten otollinen. Suojattomalla paikalla kylmä tuuli voi aiheuttaa vaurioita, vaikka lämpötila ei laskisikaan kovin alas. Vastavasti suojaisassa, aurinkoisessa ja lämpimässä paikassa voivat selvitä sellaisetkin kasvit, joiden ei kasvuvyöhykeluokituksen mukaan pitäisi sillä vyöhykkeellä enää menestyä. Lisäksi huolellisella talvisuojauksella voi saada menestymään joitakin arkoja kasveja, jos lumipeite ei ole riittävän paksu eristyskerrokseksi.

4.1.2 Routa

Suomessa kaikkea maarakentamista vaikeuttaa eräs asia, jota Euroopan eteläisissä osissa ei ole, nimittäin routa. Routa on jäätynyttä maavettä, joka jäätyessään ja sulaessaan siirtelee maamassoja ja aiheuttaa siten suojamattomille rakenteille vakaviakin vahinkoja. Routaa muodostuu, kun lämpötila laskee nollan alapuolelle, jolloin vesi maassa jäätyy. Koska suuressa

osassa Eurooppaa lämpötila ei laske edes keskitalvella nollan alapuolelle, ei routasuojauksillekaan ole tarvetta. Samojen rakenteiden toteuttaminen Suomen oloissa on siis roudan takia usein hankalampaa, vaikkakin täysin mahdollista. Routaeristysten rakentaminen kuuluu meillä rakennusyritysten rutiiniin.

Kuva 44. Routa voi savisilla mailla aiheuttaa suuriakin kohoumia maahan. Näiden rappusten edusta on kesällä tasainen. Tällaiseen paikkaan rakennettu suojaamaton muuri vaurioituisi takuuvarmasti.

Tyypillisiä roudan aiheuttamia vahinkoja ovat mm. kallistuminen ja kaatuminen tai perustusten murtuminen. Maanpinnan kohoamista roudan seurauksena sanotaan routimiseksi, ja vaikka kaikissa maalajeissa esiintyy routaa, kaikki eivät roudi. Pahimmin routivat maalajit ovat hienojakoisia, kuten savi ja siltti, kun taas vähiten routimista esiintyy karkeilla maalajeilla, kuten sora. Voimakkaasti routiville maille rakennettaessa täytyy routiminen ottaa huomioon jo rakennuksen alkuvaiheessa, jolloin on mahdollista rakentaa routasuojaus sitä vaativien rakenteiden yhteyteen. (Soini 2008, 38–41.)

Routasuojaus voidaan tehdä monella tapaa. Kaksi yleisintä keinoa ovat maan alle rakenteen ympärille asennettava routaeriste, joka estää maan jäätymistä, tai massanvaihdon tekeminen. Massanvaihdossa routiva maaines kuljetetaan pois ja tilalle tuodaan jotakin routimatonta ainesta. Tämä ratkaisu on hyvä vain pienissä kohteissa, sillä suuressa mittakaavassa se tulee kalliiksi. Rakenteiden perustukset voidaan myös kaivaa niin syväälle, ettei routa yllä niihin asti, mutta tämä on useimmiten epäkäytännöllisempi ratkaisu kuin vaikkapa routaeristeet, sillä routa voi ulottua paikoitellen yli kahden metrin syvyyteen. Myös maan tehokas kuivatus vähentää routimista. (Soini 2008, 41.)

Se, miten syväälle perustukset täytyy rakentaa ja kuinka paksut routaeristelevyt pitää asentaa, vaihtelee sen mukaan, miten pohjoisessa rakennettava kohde on. Suomessa tyypillinen roudan syvyys vaihtelee 0-200cm välillä (Wikipedia 2012f). Paljailla, aukeilla alueilla maa yleensä routaantuu syvemmältä kuin suojaisilla ja runsaslumisilla paikoilla. Perustamissyvyyy-

den tulisi aina olla suurempi kuin roudan syvyyden, jotta routa ei pääse vaurioittamaan rakenteita – normaaliolosuhteissa perustamissyvyydet vaihtelevat 150-220cm välillä (Soini 2008, 40). Pakkasmäärän avulla taas lasketaan, kuinka paksut routaeristelevyt maahan täytyy asentaa, jotta maa pysyisi sulana niiden alla. Koska routasuojauksen syvyyteen, paksuuteen ja laatuun vaikuttavat niin monet tekijät (paikan sijainti ja sen olosuhteet, maanpohjan laatu sekä käyttötarkoitus), on viisasta kysyä lisätietoa paikallisilta viherrakennusyrityksiltä. Jos omat taidot eivät riitä tarpeellisten suojausten tekemiseen, työhön voi palkata ammattilaisrakentajan.

4.2 Rakenteiden vertailu ja sopivimmat ratkaisut

4.2.1 Muurit

Koska keskiaikainen puutarha oli aina rajattu, muurit ja aidat ovat tärkeä elementti omaa puutarhaa perustaessa. Korkea kivi- tai tiilimuuri, joka suojaa tehokkaasti puutarhaa ulkopuolisten katseilta, oli keskiajalla vain kaikkein varakkaimpien ihmisten saatavissa. Nykyaikanakin se on rajamistavoista työläin ja kallein, vaikka se on myös tehokas ja varmasti vaikeuttava.

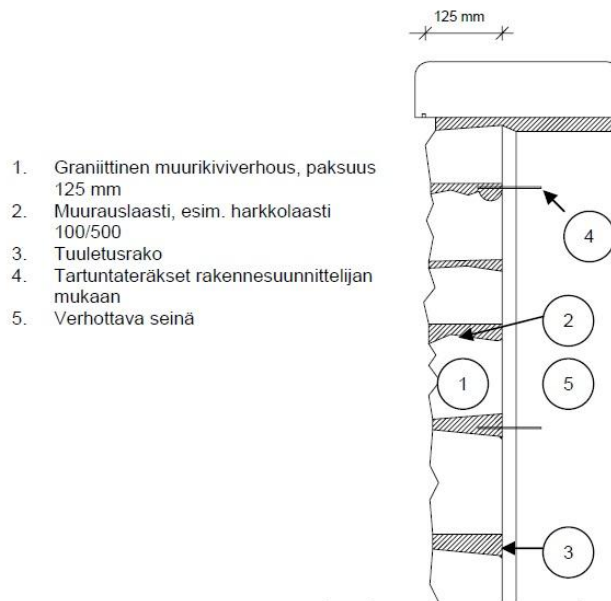
Kuvalähteissä muurit ovat usein joko harmaita tai valkoisia (ks. esimerkiksi kuvat 9, 10, 22, 27 ja 41). Osa muureista varmasti rapattiin tai maalattiin valkoiseksi, mutta niitä voitiin rakentaa myös vaaleasta kivistä. Mahdollisia kivilajeja ovat esimerkiksi kalkkikivi, vaalea graniitti ja tietysti marmori. Suomessa kalkkikiveä käytetään lähinnä murskattuna ja jauhettuna raaka-aineena moniin eri tarkoituksiin, ja silloinkin, kun kalkkikiveä löytää laattoina tai kivinä, sitä suositellaan käytettäväksi vain sisätiloissa sisustuskivenä. Marmorikaan ei sovellu meillä muuhun kuin sisäkäyttöön, sillä Suomen ilmastossa se saa ulkona nopeasti näkyviä vaurioita (Erikstone Ltd. n.d.). Graniittia sen sijaan Suomen kiviveistämöiltä löytyy helposti. Graniitti kestää sääolojamme todella hyvin ja sitä on saatavilla lukuisissa eri värisävyissä.

Korkeat vapaasti seisovat muurit voidaan rakentaa luonnonkivistä, tiilistä tai valmiista betonikivistä. Erilaisia valmiita betonimuurikiviä on nykyään saatavana runsain määrin erivärisinä, samoin kuin tiiliäkin, joten nykypuutarhurille nämä olisivat helpoimmat vaihtoehdot.

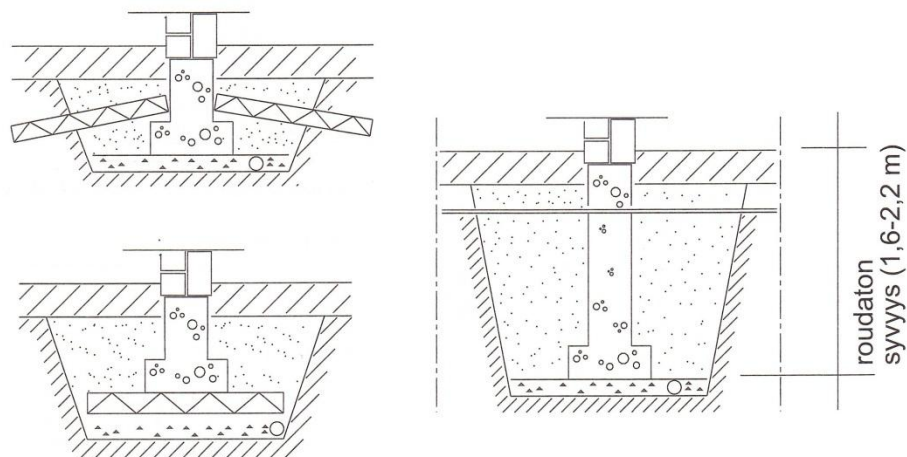
Betonikivisiä muureja keskiajalla ei tietenkään ollut, vaan muurit rakennettiin savitiilistä tai luonnonkivistä. Nykyään betonikivimuuri on kuitenkin yksi yleisimmistä muurityypeistämme. Muurin voi valaa myös kokonaan betonista, jolloin sen pinnan pystyy ”naamioimaan” keskiaikaiseksi. Markkinoilla on nimittäin saatavana erilaisia kiviverhouksia, jotka voidaan kiinnittää betonisen muurin pintaan (ks. kuva 45). Näitä muureja kutsutaan kuorimuureiksi (Soini 2008, 245). Muurin voi lisäksi rapata tai maalata valkoiseksi – tasaisen valkoisia muureja esiintyy kuvalähteissä sen verran usein, että tämä ratkaisu on ollut taatusti käytössä myös keskiajalla (ks. esimerkiksi kuvat 10 ja 41). Vaikka betoniset tai betonikiviset muurit ovat

nykyaikaisia rakenteita, niiden käyttöä puoltaa se, että ne ovat usein halvempia rakentaa kuin esimerkiksi luonnonkivimuurit.

Jos betoni- tai luonnonkivimuurista ei halua 1-1,2 metriä korkeampaa, sitä ei välttämättä tarvitse vahvistaa laastilla. Tiilimuurin tiilet sen sijaan täyttyy aina kiinnittää toisiinsa laastilla. (Soini 2008, 245.) Korkean muurin rakentaminen on järkevää antaa ammattilaisen käsiin, sillä korkea kivimuri voi olla vaikea saada tukevaksi, jos kivien latomisesta ei ennestään ole kokemusta, ja suurten kivien nostelu vaatii paljon voimaa.

Kuva 45. Tämä rakennekuva esittää graniitilla verhottua seinää, mutta sama periaate toimii muurienkin kanssa.

Kuva 46. Erilaisia vaihtoehtoja muurin suojaamiseksi roudalta.

Kaikki muurit korkeudesta riippumatta on mielellään perustettava routimattomalle alustalle. Jos maa muurin alla pääsee routaantumaan, muuri voi haljeta tai kallistua tai jopa kaatua, mikä on suuri turvallisuusriski. Jos muuri on kovin matala, esimerkiksi alle metrin, eikä sitä ole sidottu laastilla, muuri voi hieman joustaa ja kestää routimisen ehjänäkin. Routasuojaus on kuitenkin suositeltavaa, ettei muuria tarvitse myöhemmin korjailla.

Yksinkertaisimmillaan muurin voi rakentaa tasaamalla pintamaa ja latomalla kivet suoraan sen päälle, mutta tämä ei kaikissa paikoissa ole toimiva tai kestävä ratkaisu. Huolellisessa perustamistyössä alimmaisiksi muurin perustuskuopassa tulee kerros salaojasoraa, johon on asennettu salaoja. Tämä pitää huolen alustan kuivatuksesta. Salaojasoran päälle valetaan betoniantura, jonka päälle muurikivet tai –tiilet ladotaan. Lopuksi kuoppa anturan ympäriltä täytetään routimattomalla maa-aineksella. Routimisen voi estää joko valamalla betonianturan routarajaa alemmaksi tai asentamalla anturan yhteyteen routalevyt (ks. kuva 46). (Soini 2008, 244–246.)

Kivien ladontaan ja muihin kivitöihin liittyviin asioihin voi kysyä neuvoja viherrakennusyrityksiltä ja kivitöihin erikoistuneista liikkeistä. Internetistä löytyy myös paljon hyödyllistä tietoa – esimerkiksi Lemminkäinen Oy:n kotisivuilla Formento-ympäristötuotteiden yhteydessä on vapaasti ladattavina pdf-tiedostoina runsaasti ladonta- ja rakenneohjeita, joista on itsenäisesti rakentavalle nykypuutarhurille valtavasti hyötyä.

4.2.2 Aidat

Pensasaitojen tukipuiden on sanottu olleen keskiajalla esimerkiksi tammeista, villiomenapuusta, oratuomesta tai lepästä tehtyjä. Kaikkia näitä kasveja tavataan Suomessa, mutta kaikista ei ole puutavaraa saatavilla. Tammea ja leppää löytyy puutavarana kohtuullisen helposti, mutta voisi kuvitella, että pelkästään tukiseipäiden virkaa toimittamaan kelpaisivat myös muut lajit. Suomessa kasvaa esimerkiksi koivua, mäntyä, haapaa ja kuusta niin yleisesti, että keskiajankin ihmisen olisi ollut helpompi saada käsiinsä niitä kuin esimerkiksi oratuomea. Metsäomenapuukin on Suomessa rauhoitettu laji.

Tukisalat neuvotaan sitomaan kiinni toisiinsa pähkinäpensaan tai pajun vitsaksilla. Kumpaakin lajia kasvaa Suomessa, mutta paju on niin paljon yleisempi, että sitomiseen kannattaa käyttää sitä. Pensasaitoihin istutettavia kasveja on käsitelty luvuissa 3.5 ja 4.3.

Kenties yleisin keskiajan aitatyyppi pensasaidan lisäksi oli punottu aita, ”wattle fence”. Koska sen rakenne ei merkittävästi eroa pensasaidan periaatteesta, on hyvin oletettavaa, että samoja materiaaleja on käytetty myös punotun aidan tekemiseen. Tukipylväissä on siis käytetty esimerkiksi tammea, mutta punomiseen on pitänyt käyttää joustavampia materiaaleja, kuten pajua ja pähkinäpensasta. Paju on niin yleinen pensas, että sitä on varmasti riittänyt kaikille yhteiskuntaluokille, vaikka köyhempi väki on taatusti rakentanut aitansa mistä tahansa materiaalista, jota on ollut saatavilla ja joka on ollut tarpeeksi taipuisaa aidan rakentamiseen. Siksi muidenkin pensaiden ja puiden oksia kannattaa kokeilla. Esimerkiksi meillä luonnonvaraisena kasvava pihlaja taipuu aitoihin yllättävän hyvin (Hovi, haastattelu 24.1.2012). Jos saatavilla on ollut pitkiä köynnöskasvien varsia, niitäkin on voitu käyttää (Cooper 1983, 13). Punottu aita on nopea rakentaa eikä sitä varten tarvita erillisiä kiinnitysvitsaksia tai nauloja. Jos keräävät aitamateriaalia muualta kuin omalta pihaltasi, muista aina kysyä maanomistajalta lupa (Ympäristöministeriö 2010, 23).

Säleaitoja ja säleikköjä rakennettiin esimerkiksi tammesta ja pähkinäpuusta, joista sahattiin ja halkaistiin ohuita lautoja. Kumpaakin on saatavilla puutavarana, mutta paljon yleisempiä ja helpommin saatavia ovat esimerkiksi kuusi, mänty ja haapa. Ulkokäytössä tammi ja pähkinäpuu ovat kohtuullisen kestäviä materiaaleja ilman pintakäsittelyjä, ja epäilemättä niitä onkin käytetty juuri siksi. Nykyään ne ovat suosittuja etenkin parkettien ja kalusteiden materiaaleina. Ulkorakenteissa sen sijaan käytetään yleensä paine- tai muulla tavalla kyllästettyä puuta, joka kestää säätä hyvin. On jälleen puutarhurista kiinni, metsästääkö hän mieluummin aitaansa tammesta tai pähkinäpuusta vai tyytyykö hän nykyaikaiseen käsiteltyyn puuhun tai helpommin lahoavaan käsittelemättömään puutavaraan. Käsittelemättömistä puulaaduista lehtikuusi on hyvä vaihtoehto, sillä se on luonnostaan lahonkestävää (Koskisen 2010). Säleaitoja ja säleikköjä on saatavana myös valmiselementteinä (ks. kuva 47). Niillä saa puutarhaan nopeasti ja vaivattomasti ajanmukaisen ilmeen.

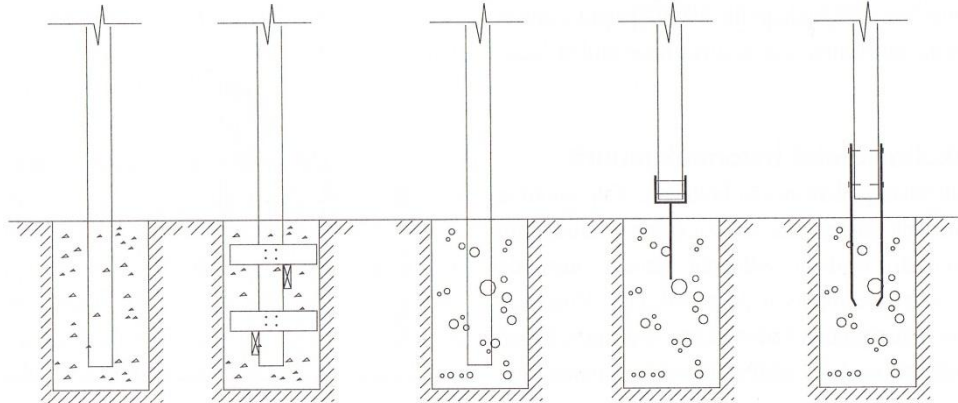
Kuva 47. Tällaisia säleikköaitaelementtejä tarjoaa Tammiston Puu Oy. Elementtejä voi löytää myös tavallisista puutarhaliikkeistä tai rautakaupoista.

Maininta metallisesta säleiköstä (ks. 2.4.2.) viittaa siihen, että aitoja ehkä valmistettiin myös metallista. Nykypuutarhurin on vaikea valmistaa itse rautaista aita, mutta markkinoilla on onneksi runsain määrin metallisia aitaelementtejä. Takorautaiset aidat lienevät lähimpänä keskiaikaisia versioita. Takorautaisten aitojen valmistajia voi tiedustella esimerkiksi rautakaupoista, mutta yrityksiä löytää helposti myös internetin kautta.

Jotta puusta valmistetut aidat kestäisivät hyväkuntoisina mahdollisimman kauan, niiden tukisalat tai -pylväät on syytä eristää maankosketuksesta. Punotun aidan käsittelemättömät materiaalit lahoavat nopeasti ja aita joudutaan uusimaan aina muutaman vuoden välein, mutta työtä voi vähentää, jos tukisalkoja ei tarvitse vaihtaa.

Aidan tolppien perustamissyvyudeksi riittää yleensä 50-60cm, routivilla mailla 160-180cm. Puisten aitojen rakenne yleensä joustaa sen verran, ettei routiminen pääse tekemään aidoille suurempia vahinkoja. Tolppaa var-

ten maahan kaivetaan kuoppa, johon tolppa asetetaan ja joka täytetään soralla, murskeella tai muulla vastaavalla maa-aineksella. Jos tolppista halutaan oikein tukevat, kuoppa voidaan myös täyttää betonilla. Tällöin tolppaa ei välttämättä tarvitse upottaa maahan vaan se voidaan kiinnittää betoniin asetettavaan pilarikenkään (ks. kuva 48). Jos tolppa upotetaan suoraan maahan tai betoniin, sen on oltava joko painekyllästettyä puuta tai ruostumatonta metallia, jotta kosteus ei pääse tekemään siihen vaurioita. (Soini 2008, 258–259.)

Kuva 48. Erilaisia perustusvaihtoehtoja aitatolpille. Kaksi oikeanpuoleista kuvaa havainnollistavat pilarikenkien käyttöä.

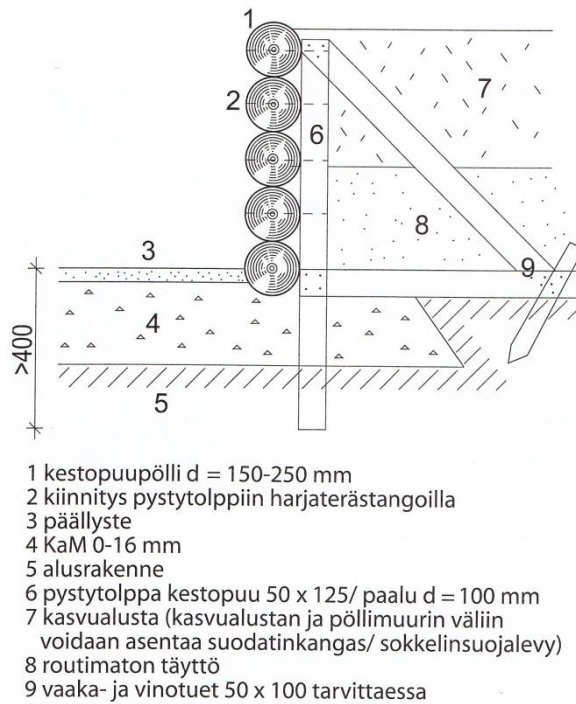
4.2.3 Penkit ym. kalusteet

Keskiaikaisen puutarhan istuimina käytettiin yleisimmin turve- eli nurmipenkkejä. Jos tulevan keskiaikapuutarhan paikka sijaitsee esimerkiksi rinteessä, rinteeseen voi kaivaa ja muotoilla penkkimäisen muodostelman, joka jo sellaisenaan toimittaa nurmipenkin virkaa. Jos maa on savista, siitä pystyy ehkä muotoilemaan irrallaankin seisovan penkin. Myytävänä on myös turveharkkoja, joista pystyy leikkaamalla ja latomalla valmistamaan irrallaan seisovan turvepenkin, johon voi suoraan istuttaa kasveja (Kekkilä 2012). Nämä ratkaisut eivät ole kuitenkaan kovin kestäviä, sillä ne murenevät ja sortuvat helposti sään ja ahkeran käytön seurauksena. Todennäköisesti myös punotulla aidalla tuettu penkki hajoaa käytössä melko nopeasti.

Kestävämpi ratkaisu on tehdä puusta, kivistä tai tiilestä korkea reunus, joka täytetään mullalla tai turpeella ja johon päällimmäiseksi istutetaan kasveja. Eräässä 1400-luvun tuntemattoman mestarin maalauksessa (ks. kuva 41) nurmipenkki näyttäisi olevan tehty lankuista, jotka on tuettu ulkoa päin puisilla maahan isketyillä tolvilla. Puusta tehdyn kaukalon tulisi mielellään olla jotakin luonnostaan hyvin säätä kestävä puuta, kuten tammea, tai nykyaikaista säänkestäväksi käsiteltyä puuta, sillä suorassa maakosketuksessa ollessaan puu altistuu nopeasti kosteudelle ja lahottajasienille. Puisen nurmipenkin rakentamiseen voi soveltaa vaikkapa puisen tukimuurin rakennusohjeita ja rakennekuvia (ks. kuva 49, myös kuva 50).

Kaukalon voi tehdä myös kivistä tai tiilestä. Lohkotut luonnonkivet ja punatiilet ovat autenttisimmat vaihtoehdot. Tällaiset nurmipenkit on järkevä

routasuojata, koska laastilla vahvistettuina ne eivät juurikaan jousta ja voivat kärsiä routimisesta. Kivirakenteisten nurmipenkien perustamisessa voi käyttää samaa periaatetta kuin muurien pohjarakenteisiin, johon on esitetty vaihtoehtoja kuvassa 46.

Kuva 49. Puisen tukimuurin ohjetta voi soveltaa myös nurmipenkin rakenteisiin. Pölliin sijasta voidaan käyttää myös lautoja, jolloin kiinnitykseen kannattaa käyttää ennemmin nauloja kuin harjaterästä.

Kuva 50. Tässä keskiaikaisessa puuleikkauskuvassa rakenteilla on joko nurmipenkki tai korotettu kasvipenkki. Tämä yksinkertainen rakenne on helppo toteuttaa.

Nurmipenkkiin voi käyttää myös nykyaikaisia betonikiviä tai kaukalon voi valaa kokonaan betonista muotin avulla. Lisäksi myynnissä on betonisia aitaelementtejä, jotka on helppo asentaa ja päällystää vaikkapa tiilimuuria muistuttavalla verhouksella, jolloin lopputulos näyttää autenttisemmalta. Myös tällaisiin betonisiin penkkeihin on syytä rakentaa huolelliset routasuojaukset, jotta ne pysyisivät hyväkuntoisina.

Kun reunatuki on rakennettu halutusta materiaalista, kaukalo täytetään kasvialustalla. Multa kannattaa tiivistää hyvin, jotta penkin pintaan ei myöhemmin tulisi ikäviä painaumuksia. Lopuksi penkkiin voi istuttaa kukkivia kasveja tai kylvää vaikkapa niittysiemeneseosta (ks. 4.3.8). On muistettava, että nämä korkeassa penkissä kasvavat kasvit ovat suojattomuutensa takia alttiita paleltumiselle talvella, joten kaikkein herkimmät kasvit kannattaa istuttaa muualle. Kasvialustaa voi yrittää estää jäätymästä asentamalla routasuojauslevyt tai jokin muu suoja nurmipenkin ympärille syksyllä pakkasten alettua. Routasuojauksia ei kannata asentaa penkin sisäpuolelle, sillä silloin sen sulaminen hidastuu keväällä (Heinonen 2007). Lumi on myös hyvä eriste, joten jos penkin haluaa suojata, se kannattaa peittää talvella paksuun lumikinokseen. Kasvupaikkana nurmipenkki on myös

erittäin kuiva, joten sitä kannattaa kastella ahkerasti kesän kuivimpina jaksoina.

Kuva 51. Torinon keskiaikaiseen kaupunginosaan rakennetussa puutarhassa nurmipenkki on toteutettu näin. Oikealla puolella on myös punosaidalla tuettu kohopenkki pientä puuta varten, jollainen näkyy kuvassa 24.

Landsberg (1996, s. 52) esittää ajatuksen, että penkeillä ei välttämättä istutettu suoraan kasvien päällä, vaan niissä saattoi olla varta vasten tehtyjä istumapaikkoja kivistä tai puusta (ks. 2.4.4.). Olivatko nämä istumapaikat penkkiin kiinteästi rakennettuja vai kenties siirrettäviä, sitä hän ei kerro. Kenties kivirakenteiseen nurmipenkkiin muurattiin kasvittomia jaksoja, jotka olisivat olleet istumista varten. Tai ehkä kukkivan penkin päälle asetettiin puusta rakennettu istuinosa, ikään kuin jalallinen tarjotin, jotta penkillä olisi ollut miellyttävämpi istua. Kenties penkille asetettiin vain pehmeä tyyny istuinalustaksi – kuvassa 41 kirjaa lukeva nainen näyttää istuvan maassa sellaisen päällä. Lisäksi naisilla kuvassa 10 näyttää olevan jonkinlainen kirjailtu viltti istuinalustana. On tietenkin muistettava sekin, että sellaiset ylhäiset ihmiset, joilla oli varaa puutarhoihin, oli varaa myös teettää vaatteensa turkiksista, jotka istuma-alustana eristävät tehokkaasti sekä lämpöä että kosteutta. Tällöin erillisiä istuma-alustoja ei ole kenties tarvittukaan.

Vaikka nurmipenkit ovat tärkeitä puutarhan kalusteita, ne eivät ole suinkaan ainoita. Puutarhoissa saattoi olla myös kivisiä tai puisia pöytiä (ks. esimerkiksi kuva 41) tai puisia tuolejakin. Maalauksissa kivipöydät kuvataan yleensä pyöreiksi tai monikulmaisiksi. Umpinaisesta kivistä tehdyt pöydät ovat hyvin raskaita, joten on luultavaa, että ne olivat puutarhan kiinteitä kalusteita. Vastaavanlaisia massiivikivisiä pöytiä on hyvin harvoin myynnissä valmiina, mutta esimerkiksi jotkin rakennusyritykset tai kiviveistämöt tekevät kivikalusteita mittatilauksena. Jos mittatilauspöydän hinta tuntuu suurelta ja nykypuutarhurilta vain löytyy intoa ja materiaaleja, voi kivipöydän kokoamista kokeilla itsekin. Kivipöydän jalka kannattaa joko upottaa syväälle maahan tai valaa kiinni betonianturaan, jotta se pysyisi hyvin pystyssä.

Puiset puutarhakalusteet olivat hyvin suurella todennäköisyydellä samoja, joita käytettiin sisätiloissakin. Ylhäisillä ihmisillä oli paljon palvelusvä-

keä, jolle kalusteiden kanniskeleminen voitiin säilyttää. Palvelusväki saattoi asettaa vaikkapa pöydän isäntäväkensä eteen, kun he olivat ensin käyneet istumaan, kuten Landsberg (1996, 52) arvelee. Kun seurue poistui puutarhasta, puiset kalusteet vietiin sisätiloihin heidän mukanaan.

4.2.4 Kohotetut kasvipenkit ja kulkuväylät

Kohotettuihin kasvipenkkeihin voi käyttää samoja materiaaleja kuin muuriin ja nurmipenkkeihin: lautoja, luonnonkiviä, tiiliä tai nykyaikaisia betonikiviä. Rakennustapakaan ei eroa suuresti muurien rakennuksesta muuten kuin siinä, että kohopenkit ovat pääsääntöisesti niin matalia, että niitä ei tarvitse tukea raudoituksella. Niitä ei tarvitse välttämättä edes sitoa laastilla, mutta laastin kanssa kivet pysyvät paremmin paikallaan.

Myös matalaa, punottua aitaa voi käyttää kohopenkkien reunan tukemiseen, vaikka se ei olekaan yhtä pitkäikäinen ratkaisu kuin kiviset reunukset. Punotusta aidasta on kerrottu enemmän kohdassa 4.2.2 (ks. myös kuva 53). Lautareunukseen voi soveltaa samaa ohjetta kuin nurmipenkkiinkin, josta on kerrottu kohdassa 4.2.3. Reunuksen voisi rakentaa myös pölkkyistä tai paksuista oksista, jotka juntataan maahan vierä viereen, kuten kuvassa 52.

Kuva 52. Maahan upotetut pöllit saavat aikaan mielenkiintoisen rajan kulkuväylän ja istutusalueen välille.

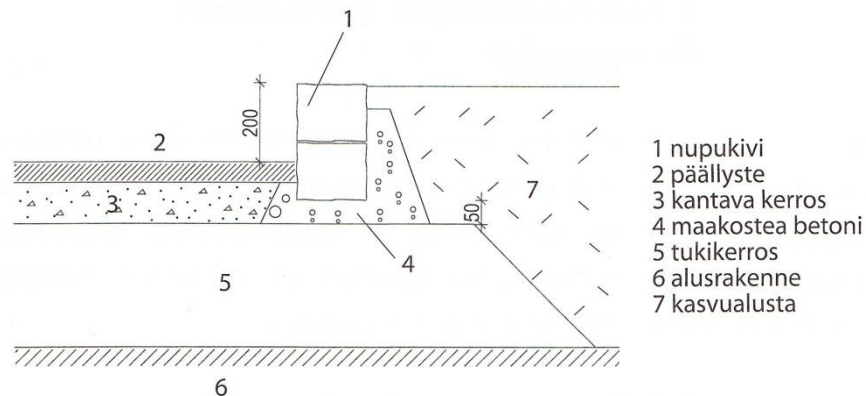

Kuva 53. Turveharkkojen latominen punotun aidan sisäreunalle on hyvä keino estää maa-ainesta valumasta aidan raoista.

Yksinkertaiset kohopenkkien reunarakenteet eivät välttämättä tarvitse routasuojaa. Jos puutarhan pohjamaa on herkästi routivaa, routa saattaa irrotella joitakin reunuksen kiviä, mutta etenkin sitomattomina ne on helppo palauttaa paikoilleen. Puiset reunarakenteet joustavat hieman eivätkä hajoa niin helposti roudan vaikutuksesta kuin kiviset rakenteet. Jos reunoista kuitenkin halutaan tukevat ja taatusti paikallaan pysyvät, myös routasuojaus on järkevää tehdä. Jos myös puutarhan polut rakennetaan routi-

mattomiksi, kohopenkkien reunojen suojaus voidaan rakentaa samalla ker-
taa ulottamalla massanvaihto tulevien kohopenkkien reunojen alle.

Kulkuväylien routiminen estetään lähes yksinomaan massanvaihdon avul-
la. Perusteellisessa perustustyössä routiva maa poistetaan ensin roudan sy-
vyydeltä ja pohjamaan päälle asetetaan suodatinkangas pitämään pohja-
maa ja rakennekerrokset erillä toisistaan. Kankaan päälle levitetään soraa
tai mursketta, jonka kerrospaksuus riippuu siitä, miten routiva alue on.
Tämän kerroksen päälle saatetaan levittää vielä toinen kerros soraa, murs-
ketta tai soramursketta, ja päällimmäiseksi levitetään kulutuskerros, joka
on yleensä jonkinlaista mursketta. Yksi yleisimmistä päällysteistä nykyään
on kivituhka, mutta polut voi päällystää myös seulotulla luonnonsoralla tai
sepelillä. (Soini 2008, 115–116.) Hiekka ei ole päällysteenä järkevä mate-
riaali, sillä kuivalla säällä se kulkeutuu helposti tuulen mukana muualle ja
märkänä se liejuuntuu. Kuvassa 54 on esitetty kulkuväylän ja matalan ko-
hopenkin reunan rakenneperiaatteet.

Kuva 54. Kulkuväylän ja matalan kivireunaisen kohopenkin rakenneperiaate.

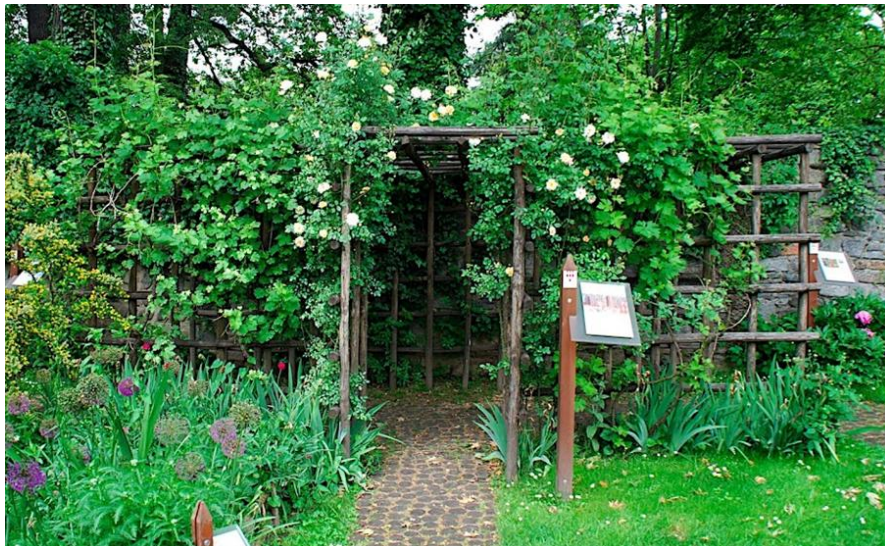
4.2.5 Pergolat

Pergoloiden ja lehväkatosten tukirangat rakennettiin lähes yksinomaan
puusta, mutta voi olla mahdollista, että myös metallisia säleikköjä oli ole-
massa (ks. 2.4.2). Puinen säleikkö on kuitenkin varmasti autenttinen ja
yleensä myös helpompi valmistaa.

Pergoloiden tukirakenteisiin käytettiin ainakin pajua, pähkinäpensasta ja
katajaa, vaikka myös marjakuusta olisi ollut helposti saatavilla (Landsberg
1996, 49). On myös oletettavaa, että tammea, pähkinäpuuta tai muuta sään
vaihtelua kestävä materiaalia olisi voitu käyttää. Vaikka muutamaa lajia
onkin pidetty parhaana tukirangan rakentamista varten, varmasti myös
muut puulajit ovat olleet käytössä. Suomessa pajun lisäksi esimerkiksi
koivu, mänty, kuusi, leppä ja haapa ovat niin yleisiä, että niitä olisi var-
masti käytetty. Katajakin oli täysin mahdollinen vaihtoehto keskiajalla, sil-
lä se on taipuisaa ja ulkokäytössä pajua kestävämpää. Nykyään katajaa saa
ottaa luonnosta muihin kuin koristekaupallisiin tarkoituksiin, mutta on silti
suositeltavampaa jättää ne rauhaan (Valtion ympäristöhallinto 2006). Yhtä
levhäkäytävää varten tarvitsisi nimittäin kaataa melko monta katajaa.

Nykypuutarhurin on tietysti mahdollista käyttää myös kestopuuta tai muuta nykyaikaisesti säänkestäväksi käsiteltyä puuta. Tällainen puutavara tulee kuitenkin usein jyrkinä lautoina, joten niiden taivuttaminen kotikönnösten on vaikeaa. Jos nykypuutarhurissa on puusepän vikaa, hän voi tietenkin halkaista ja taivuttaa kaaret itse. Muussa tapauksessa puutavaraa myyvistä liikkeistä voi tiedustella, saisiko rimoja mittatilauksena. Tai sitten pergolan pystysuorat seinät voi tehdä jyrkemmistä tolpeista, joiden yläpäähän kiinnitetään erilliset kaaret, tai kaari tehdään useista taivuttamattomista palasista. Vaihtoehtoja on useita.

Suurin osa keskiaikaisista kuvälähteistä esittää lehväkäytävät kaarikattoisina, mutta jos kaarikaton tekeminen tuntuu liian vaikealta, yläosan voi rakentaa suoraksikin. Se tuskin on koko puutarhaa ajatellen merkittävä poikkeus. Nykyaikaiset työkalut ja materiaalit mahdollistavat pergolan toteutuksen hyvin monella tavalla. Monissa puutarha- tai rakennusliikkeissä myydään myös valmispergoloita, mutta nämä pergolat ovat usein liian modernin näköisiä soveltuakseen keskiaikaiseen puutarhaan.

Kuva 55. Torinon keskiaikaiseen kaupunginosaan rakennetussa puutarhassa lehväkäytävä on toteutettu tasakattoisena. Pyöreät riu'ut on ilmeisesti naulattu toisiinsa kiinni.

Lehväkäytävän tukirangan osat kiinnitettiin keskiajalla toisiinsa vitsaksilla sitomalla (Landsberg 1996, 49). Koska puiset tukirangot haurastuvat ja lahoavat ulkokäytössä ja ne piti siksi uusia muutaman vuoden välein, ei kiinnitykseen kannattanut käyttää kestävämpiä materiaaleja kuten metallisia nauvoja. Jos lehväkäytävä oli koottu oksista eikä ohuista laudoista, sitominen on varmasti ollut myös helpompaa kuin naulaaminen. Paju on sitomistarkoitukseenkin ihanteellinen materiaali. Kiinnitystapa kuitenkin riippuu rungon materiaalista ja tyylistä, ja nykypuutarhuri voi naulata rungon osat kiinni, jos katsoo sen paremmaksi ratkaisuksi. Rautalanka on myös hyvä ja kestävä vaihtoehto, jos vitsakset tuntuvat vaikeilta käyttää.

Itse näkisin mahdollisena myös sen vaihtoehdon, että pergolat ovat voineet muodostua sidotuista ja muotoon kasvatetuista pensaiden varsista. Lehväkäytävien rakenne on hyvin pitkälti sama kuin punotuissa aidoissa – varmasti joku innokas puutarhuri olisi voinut yhdistää nämä kaksi asiaa toi-

siinsa. Tällaiseen tarkoitukseen paju on jälleen kerran paras vaihtoehto, koska se on taipuisaa ja kasvaa nopeasti. Paju myös juurtuu helposti pistokkaista, joten taimia ei tarvitsisi välttämättä ostaa. Pajusta kasvatettuja majoja voi nähdä nykyäänkin joissakin puutarhoissa, esimerkiksi Mäki-Matin Perhepuistossa Jyväskylässä (ks. kuva 56). Samalla periaatteella pajusta voi muotoilla myös tunnelin, kuten kuvassa 57. Pähkinäpensaskin on kokeilemisen arvoinen laji tähän tarkoitukseen, mutta se on pajua hidaskasvuisempi.

Kuva 56. Pajusta punottu maja Jyväskylässä.

Kuva 57. Pajusta punottu lehvätunneli. Oksat punotaan paikalleen sitä mukaa, kun ne kasvavat.

Monet keskiajalla käytetyt lehväkäytävien köynnöskasvit täytyy kiinnittää tukeensa. Maininta oksien naulaamisesta (ks. 2.4.2) kuulostaa kasvin kannalta hyvin epäilyttävältä, ellei nauloista sitten ole taivutettu varren ympäri menevää lenkkiä, mikä saattaisi toimiakin. Toinen tapa on sitominen joko varvuilla tai narulla. Nykypuutarhurin on helppo saada kaupasta kestävä muovinarua, mutta autenttisuuden tavoittelijan kannattaa käyttää luonnonmateriaaleista valmistettuja naruja. Ennen muovia köydet valmistettiin mm. pellava-, hamppu-, manilla-, sisal-, juutti- tai kookoskuiduista, tehtiinpä nyörejä nokkosesta ja takiaisestakin (Tammelin 2009, 1, 3). Edellä mainituista ainakin pellavaa, hamppua, takiaista ja nokkosta on ollut Euroopassa saatavilla keskiajalla. Luonnonkuiduista valmistetuilla köysillä ja naruilla on kuitenkin eräs haittapuoli – ne nimittäin ennen pitkää lahoavat, haurastuvat ja katkeavat ulkokäytössä. Tämän takia varvuilla sitominen on jopa kestävämpi vaihtoehto, vaikka tietysti nekin ennemmin tai myöhemmin lahoavat pois.

Koivun ja pajun nuoret oksat ovat taipuisia ja monet käsityöharrastajat käyttävätkin niitä koristeiden ja punontatöiden tekemiseen. Mikä parasta, sekä koivu että paju kasvavat luonnonvaraisina ympäri Suomea, joten nii-

den oksia on helppo saada. Myös monien puiden juuria käytetään punontatöihin, joten ne voisivat soveltua myös köynnösten tukemiseen. Koivun ja pajun juurten lisäksi esimerkiksi männyn ja kuusen juuret kelpaavat. (Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry, 2005.)

4.2.6 Vesiaiheet

Keskiaikaisen puutarhan vesiaiheet olivat tyypillisesti altaita ja/tai suihkulähteitä, joskus myös kalalampia. Kalalammet oli tarkoitettu lähinnä ruoan eli kalojen kasvattamiseen ja säilyttämiseen, joten ne eivät olleet kovin koristeellisia eivätkä aina edes yhteydessä puutarhaan.

Nykypuutarhuri voi toteuttaa kalalammen helpoimmin kaivamalla maahan suuren kuopan. Jos pohjavesi on korkealla, monttu voi täytyä vedellä aivan itsestään. Savinen maa pitää veden lammessa ilman ylimääräisiä rakenteita, mutta jos maa on kuivaa ja helposti vettä läpäisevää, lammen pohjalle pitää levittää vettä pitävä muovikangas. Kankaan reunat voi haudata lammen penkkaan ja lammen pohjalle levittää soraa, jotta tulos näyttäisi luonnollisemmalta. Kalalammissa tärkeää on myös se, että lammen vesi vaihtuu koko ajan, jottei se ummehdu. Siksi ihanteellisin paikka lammele olisikin puron tai joen varressa, jolloin lampeen voi johtaa joesta kanavat, jotka poistavat vettä lammesta ja tuovat uutta vettä tilalle. Jos tällaista paikkaa ei ole saatavissa, vedenvaihto hoidetaan pumpun ja suodatimen avulla. Vesikasvit edesauttavat kunnollisen ekosysteemin syntymistä ja parantavat näin kalojenkin elinoloja. Lammen tulisi olla tarpeeksi syvä, ettei se jäädy talvella pohjaa myöten. Jos pumppua tarvitaan, se asennetaan lammen pohjaan, jotta se ei talvella jäätyisi.

Oleskelupuutarhojen altaat olivat pienempiä ja koristeellisempia. Kuvälähteissä altaat kuvataan usein pyöreiksi, suorakulmaisiksi tai säännöllisen kulmikkaiksi, ja ne on rakennettu kivistä. Näidenkin altaiden veden piti vaihtua koko ajan, joten jälleen paikka puron tai joen vieressä olisi kätevä. Altaaseen johtaneista kanavista yleensä vain toinen on näkyvissä – toinen täytyy silloin olla maan alla piilossa. Näkyvissä oleva kanava upotettiin maahan ja reunustettiin kivillä.

Suihkulähteet oli tehty joko hyvin taidokkaasti veistetyistä kivistä tai metallista tai kummastakin. Väriin perusteella voisi arvata, että metalliset suihkulähteet on valmistettu joko pronssista tai messingistä tai muusta vastaavasta metalliseoksesta. Keskiajalla suihkulähteet voitiin tietysti valmistaa jopa kullasta tai hopeasta, mutta nykypuutarhurille moinen prameus lienee turhan kallista lystiä. Markkinoilla on runsas valikoima erilaisia valmiita suihkulähteitä, niin kivisiä, metallisia kuin muovisiaakin. Jos nykypuutarhuri ei niiden joukosta löydä itselleen mieluista, hän voi jälleen kääntyä kiviveistämöiden puoleen. Monilta veistämöiltä saa mittatilauksena myös suihkulähteitä.

Metallisen keskiaikaistyyllisen suihkulähteen voi hyvällä onnella löytää tavallisesta puutarhaliikkeestä tai rautakaupasta. Modernien, pelkistettyjen mallien joukkoon mahtuu aina muutama vanhempaakin tyyliä edustava versio, jotka sopivat keskiaikapuutarhaan paremmin. Myös ulkomais-

ten suihkulähdevalmistajien kotisivut kannattaa tutkia tarkkaan – internetin hakukoneita käyttämällä löytyy valtava määrä vaihtoehtoja. Kirpputoreja ja antiikkiliikkeitä kierrellessä kannattaa niin ikään pitää silmät auki – kenties vastaan tulee sopiva suihkulähde tai ehkä patsas, jonka voisi muokata suihkulähteeksi. Myös lintualtaat ovat usein muodoltaan ja materiaaliltaan sellaisia, että pienen nykyaikaisen suihkulähdesuuttimen avulla niistä voisi koota itselleen autenttisen näköisen suihkulähteen. Joissakin malleissa suihkusuutin on jopa asennettu valmiiksi.

Jos metallisesta suihkulähteestä haluaa ehdottoman autenttisen, se kannattaa tilata mittatilaustyönä käyttäen mallina jotakin keskiaikaista maalausta tai kuvaa. Mittatilaustyötä voisi tiedustella esimerkiksi metallitöiden harrastajilta tai ammattiseipiltä, kenties myös taiteilijakuvanveistäjiltä. Vaihtoehtoja kannattaa pyöritellä mielessä ja yhdistellä ennakkoluulottomasti, jotta toimivin ratkaisu omaan puutarhaan löytyisi. Kivistä muurattu allas, jonka keskellä seisoo suihkusuuttimella varustettu metallipatsas tai lintukylpyjalusta, voi olla täysin toimiva vaihtoehto.

Nykypuutarhurin täytyy ottaa selvää myös suihkulähteen ja vesialtaan huoltotoimenpiteistä. Talven lumi ja jää voivat vaurioittaa vesiaihetta, jos huolto- tai suojaustoimenpiteet on jätetty tekemättä. Lisätietoa ja hoito-ohjeita saa esimerkiksi allas- ja suihkulähdevalmistajien internetsivuilta sekä puutarhaliikkeistä ja rautakaupoista.

Kuva 58. Toisinaan materiaalista kannattaa tinkiä ulkonäön kustannuksella. Tämän suihkulähteen käpyaihe oli keskiaikaisissa puutarhoissa hyvin yleinen ja suosittu. Materiaali on polyresiniä, joka on yksi modernien suihkulähteiden yleisimmistä materiaaleista.

Kuva 59. Joskus halvempien ketju-liikkeidenkin valikoimista voi tehdä löytöjä. Tämä vesiaihe muistuttaa suuresti vaikkapa suihkulähdettä kuvassa 32, vaikka onkin peräisin Hongkong-ketju-liikkeen mainosku- vastosta.

Kuva 60. Tällainen allasratkaisu on tehty kuningatar Eleanorin rekonstruoidussa puutarhassa (ks. 4.4.5). Suihkulähde on veistetty kalkkikivestä (Innes & Perry 1997, 49) ja siinä on metallisia osia. Taustalla näkyvät hyvin nurmipenkit ja niihin liittyvät säleiköt.

4.2.7 Nurmi

Yksi keskiaikapuutarhan yleisimmistä osista oli oleskeluun tarkoitettu kukkanurmi, jonka perustamistyö on onneksi melko yksikertaista. Pohjatyöt voi tehdä kuten nykyaikaisellekin nurmelle.

Tuleva nurmialue tasataan pohjamaaltaan sellaiseksi, että kasvualustaa voidaan levittää siihen tasainen kerros. Maahan ei saa jättää painanteita, jotka keräävät vettä, ja maasta poistetaan ylimääräiset esteet, kuten suuret kivet, vähintään kasvualustan paksuudelta. Nurmialue kannattaa muotoilla viettäväksi, jotta sadevesi valuisi siitä hyvin pois, etenkin jos pohjamaa on huonosti läpäisevää. Kallistusta ei kuitenkaan saa muotoilla siten, että sadevesi valuu asuinrakennusta tai muita rakennuksia kohti. Jos pohjamaan vedenläpäisykyky on hyvin heikko, voi siihen asentaa myös salaojaputkia tai sadevesikaivoja parantamaan maan kuivatusta. (Soini 2008, 177–178.) Kotipuutarhassa tämä ei kuitenkaan useimmiten ole tarpeen.

Pohjamaan päälle levitetään kasvualustaa eli multaa noin 15-20cm paksuinen kerros. Jos nurmesta on tarkoitus saada ketomainen, kasvualustana on suositeltavaa käyttää sora- tai hiekkamaata. Kasvualustan kokkareet rikotaan joko haravan tai tarkoitukseen sopivan työkoneen avulla. Kasvualusta levitetään tasaisesti koko tulevalle nurmialueelle. (Soini 2008, 178–179, 217.) Tässä vaiheessa puutarhurin on tehtävä ratkaisunsa siitä, aikooko hän hoitaa kukkanurmea keskiaikaiseen vai nykyaikaiseen tapaan. Jos tuleva hoitotapa on keskiaikainen, perustamisvaiheessa ei tarvitse huolehtia maan liiallisesta tiivistymisestä, sillä keskiajalla nurmialueita tampattiin tiiviiksi nurmen kasvun hillitsemiseksi. On kuitenkin todennäköisempää,

että nurmi kasvaa nopeammin vehmaaksi ja terveeksi, jos maa pyritään pitämään kuohkeana ja nurmea hoidetaan nykyaikaiseen tapaan niittämällä tai ruohonleikkurilla. Kasvualustan pintaa tiivistetään kuitenkin jonkin verran levittämisen jälkeen, jotta nurmen pintaan ei myöhemmin tulisi ikäviä painaumuksia (Soini 2008, 179).

Tasatun ja tiivistetyn kasvualustan päälle kylvetään nurmen siemenet (sopivimpia siemenseoksia on käsitelty kohdassa 4.3.8.). Jos siemenet ovat hyvin pieniä, ne kannattaa sekoittaa hienoon hiekkaan, jolloin kylväminen on helpompaa. Siemenet voidaan kylvää joko syksyllä tai aikaisin keväällä, jolloin maa on kostea ja haihtuminen vähäistä. Yleensä nurmikon perustamisen yhteydessä siemenet neuvotaan peittämään noin 1cm multakeroksella, mutta jos kylvössä käyttää siemeniä, jotka tarvitsevat valoa itääkseen, peittäminen pitää jättää tekemättä. Joidenkin kasvien taimia voi myös istuttaa suoraan nurmialueelle tai luonnosta voi siirtää niittymättäitä omaan niittyyh. Tällöin ottopaikalle ei saisi jäädä suuria paljaita laikkuja, ja mättäiden ottamiseen on aina oltava maanomistajan lupa (Soini 2008, 218–219).

Kukkanurmen hoito-ohjeiksi sopivat ne neuvot, joita annetaan yleisesti käyttöniittyjen hoidosta: niitetään kaksi kertaa kasvukaudessa ja niittojäte kuljetetaan pois (Viheralueiden hoitoluokitus 2007, 28). On suositeltavaa, että toinen niitto tehdään vasta sitten, kun kasvit ovat tuleentuneet ja siementäneet. Esimerkiksi Suomen niittysiemen Oy:n internetsivuilta löytyy hyviä ohjeita niityn perustamiseen ja vastaperustetun niityn hoitamiseen.

4.3 Kasvien vertailu ja sopivimmat lajit

Koska kasvikannat muuttuvat mm. jalostamisen takia hyvin nopeasti, kaikkia vanhoja ja alkuperäisiä kasvikantoja ei välttämättä ole enää olemassa tai niitä on hyvin vaikea saada. Lajien ja lajikkeiden kirjo on nykyään erittäin runsas eikä kaikkia niistä ole ollut olemassa vielä keskiajalla. On hyvin vaikeaa ellei lähes mahdotonta sanoa, mitä lajikkeita ennen viljeltiin. Jos alkuperäistä lajia on mahdoton saada eikä puutarhan tarvitse välttämättä olla ehdottoman autenttinen, lajien joukosta voidaan valita lähimmäksi osunut kasvi. Itse valitsisin ensisijaisesti maataislajikkeita, jos niitä vain on saatavilla, sillä ne ovat yleensä altistuneet jalostukselle kaikkein vähiten ja ovat yleensä terveempiä ja kestävämpiä kuin jalostetut versionsa.

On enimmäkseen puutarhan omistajasta kiinni, mitkä lajit hän kelpuuttaa puutarhaansa ja kuinka autenttisen vaikutelman hän haluaa antaa. Kaikkia lajeja ei ole saatavilla, jolloin täytyy joko tyytyä olemaan ilman tai yrittää korvata ne joillain muilla lajeilla. Korvaavia lajeja etsiessä herää kysymys: olisiko keskiajan ihminen voinut saada käsiinsä tätä kasvia? Jos vastaus on kyllä, kasvin voi minusta hyvillä mielin istuttaa puutarhaan. Jos puutarhurista taas tuntuu, ettei keskiajan ihminen olisi voinut mitenkään saada käsiinsä jotakin kasvia, puutarhuri joutuu miettimään, kuinka kovasti hän sitä puutarhaansa haluaa. Keskieurooppalaisen puutarhan perustaminen Suomeen on jo puhtaasti ilmaston takia haastava projekti. On hyvä muis-

taa, että keskiaikaistyyllisen puutarhan ei välttämättä tarvitse olla pienimpiä piirteitään myöten autenttinen ollakseen vakuuttava ja kaunis.

4.3.1 Ravinto- ja maustekasvit

Suuri osa jo keskiajalla kasvatetuista hyötykasveista on samassa käytössä vielä tänäkin päivänä, ja siksi siemeniä ja taimia on kohtuullisen helppo saada. On kuitenkin muistettava, että hyötykasvienkin kohdalla lajikkeet ovat muuttuneet aikojen saatossa, ja esimerkiksi herneet ja härkäpavut ovat aiemmin olleet pienempiä ja usein myös erivärisiä kuin nykyään. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.)

Puutarhakaupoissa ja muissa alan liikkeissä myydään mm. herneiden, papujen, kaalien, juuresten, kurkkujen, kurpitsoiden ja lukuisten muiden hyötykasvien siemeniä. Usein niitä voi tilata myös internetsivujen kautta. Sama koskee useimpia yrtejä, kuten salviaa, timjamia, minttua, persiljaa, basilikaa, meiramia, fenkolia, sipuleita, anista ja niin edelleen. Jopa joidenkin värjäyskasvien kuten saflorin ja värimorsingon siemeniä on jonkin verran myynnissä. Esimerkiksi Isoäidin kasvit –verkkokaupassa myydään perinnekasvien siemeniä, joista osaa on kasvatettu jo keskiajalla. Sivustolta löytyvät mm. hurtanminttu, kamomilla, koiruoho, iisoppi, heinäratamo, värimorsinko ja monia muita vähän harvinaisempiakin hyötykasveja (Isoäidin kasvit n.d.), jotka sopivat keskiaikaiseen puutarhaan.

Mielenkiintoisia poikkeuksiakin on. Porkkana ei aina ole ollut väriltään oranssi, sillä ensimmäiset oranssit porkkanat jalostettiin Hollannissa vasta 1600-luvulla. Epäillään, että sitä ennen väreinä olisivat olleet violetti ja keltainen. (Hyötykasviyhdistys n.d.) Väri on voinut olla jopa lähes musta, ja ennen vuotta 1400 kirjoitetuissa tiedoissa sanotaan, että torilla olisi myyty väriltään punaisia porkkanoita (Harvey 1981, 121). Nykyään yleinen oranssi porkkana ei siis ole sinällään autenttinen kasvi keskiaikaiseen puutarhaan. Muunväristen porkkanoiden siemeniä on kuitenkin saatavilla: esimerkiksi Hyötykasviyhdistys ja Puutarhaliike Helle Oy myyvät eriväristen porkkanoiden siemeniä.

Kuva 61. Erivärisiä porkkanoita. Oranssi on nykyään yleisin väri, vaikka sitä ei vielä keskiajalla ollut olemassa.

4.3.2 Pensaita ja perennoja

Tässä työssä luetelluista kasveista hyvin monet ovat nykyään Suomessakin yleisiä koristekasveja ja täten helposti saatavissa keskiaikaistyyliiseen puutarhaan. Esimerkiksi kuusama, syreeni, marjakuusi, mooseksenpalavapensas, palavarakkaus, varjolilja, akileija, orvokit, kurjenmiekat, myrkkyililja, kehäkukka, koiso, narsissit, pionit, esikot, maariankello, salkoruusu, pikkutalvio, lemmikit, malvat ja lumikello ovat nykyään tavallisia koristekasveja, joita saa taimina, sipuleina tai siemeninä lähes joka puolelta Suomea.

Kuusamaa on saatavilla lukuisia eri lajeja ja lajikkeita. Paras vaihtoehto kuusamasta olisi lehtokuusama, jota Suomessa kasvaa luonnonvaraisena ja jota monet taimistotkin myyvät. Syreenistä on myös aikojen saatossa jalostettu monenlaisia pensaita, mutta perinteinen pihasyreeni on sen lajeista paras, koska sen tiedetään kasvaneen Turussa jo 1728, mikä on Suomen mittapuulla melko varhain. Narsisseista on olemassa lukuisia muunnoksia, joista parhaat vaihtoehdot lienevät kelta- ja valkonarsissi (*Narcissus pseudonarcissus* ja *N. poeticus*), sillä ne ovat sekä luonnonvaraisia Euroopassa että tunnettuja lajeja Suomessakin. Keltanarsissista on jalostettu monia lajikkeita, jotka ovat kantamuotonsa kaltaisia, kestäviä ja runsaasti kukkivia. (Alanko & Kahila 2005, 42, 104–106.)

Monet keskiajalla käytetyistä puuvartisista pensaista ovat sellaisia, että ne selviytyvät vain kaikkein eteläisimmässä osassa Suomea, mutta joiden taimia saattaa silti taimistoilta löytää. Esimerkiksi erilaisia kanukoita ja niiden lajikkeita on myynnissä runsaasti – yleisin lienee pensas- eli idänkanukka ja sen lajikkeet. Harveyn (1981, 122) mainitsemat puna- ja mustamarjakanukka olisivat kanukoista parhaat vaihtoehdot, mutta eteläisen Euroopan asukkeina ne eivät välttämättä selviydy Suomessa kuin parilla eteläisimmällä kasvuvyöhykkeellä. Sama koskee mustaseljaa, jota on silloin tällöin saatavilla joiltakin taimistoilta. Tavallisesti mustaselja menestyy Suomessa vain kahdella eteläisimmällä kasvuvyöhykkeellä, ja vaikka se voi hyvin kukkia, marjoja se ei aina ehdi tehdä. Hovi (haastattelu 24.1.2012) kertoo, että hänen Pornaisissa sijaitsevassa keskiaikaisessa yrttitarhassaan kasvava mustaselja kärsii kovasti ankarina talvina, mutta että leutoina vuosina se kukkii runsaasti ja tuottaa hyvän marjasadon.

Jos keskiaikapuutarhaansa välttämättä tahtoo seljapensaansa eikä mustaselja menesty, mustaseljan sukulainen terttuselja kestää ilmastoamme varsin hyvin jopa Oulun korkeudelle asti. Sen marjat tosin ovat punaiset eivätkä ne ole syötäviä, mutta koristepensaana se on ollut Suomessa suosittu jo 1800-luvulla (Alanko & Kahila 2005, 44). Lisäksi se kasvaa luonnonvaraisena Euroopassa, joten keskiajan ihminen on voinut hyvinkin saada sitä käsiinsä. Oratuomea ja jänönvihmaa puolestaan kasvaa jonkin verran luonnonvaraisena Ahvenanmaalla ja maan etelärannikolla, ja niitä saattaa joskus harvoin löytää taimistolta myynnistä. Oratuomea ei kannata istuttaa juuri pohjoisemmaksi kuin ne alueet, millä se luonnostaankin kasvaa, mutta jänönvihma saattaa selviytyä vielä II-vyöhykkeellä.

4.3.3 Sahramit ja liljat

Sahrameita eli krookuksia kasvatettiin Englannissa 1300-luvun puolivälissä ja Harvey (1981, 121) luettelee muutaman lajin, joista voisi olla kyse: *Crocus sativus* eli maustesahrami, *C. nudiflorus* Sm. ja *C. purpureus* Weston. Näille lajeille on löytänyt suomenkielisiä nimiä. Erilaisia sahramilajeja ja niiden lajikkeita on nykyään myynnissä kasoittain, joten vaikka juuri näitä kolmea lajia ei sattuisi löytymään, valinnanvaraa on. Pitkälle jalostettuja erikoislajikkeita on kuitenkin parempi välttää, jos puutarhasta haluaa autenttisen näköisen.

Liljojen sipuleita on yleisesti myynnissä joka puolella Suomea, vaikka valikoimat vaihtelevat jonkin verran. Paras liljavaihtoehto keskiaikaiseen kukkatarhaan olisi tietysti madonnanlilja (*Lilium candidum*), joskin se ei ole kaikkialla talvenkestävä. Jos madonnanliljaa ei ole saatavilla, muitakin valkoisia liljalajeja on myynnissä. Esimerkiksi kuningaslilja, kultanauhaililja ja jotkin Orientti-ryhmän liljoista ovat ulkoasultaan hyvin samankaltaisia, mutta nekin vaativat menestyäkseen talvisuojausta.

4.3.4 Ruusut

Ruusut tulevat usein esiin keskiaikaisten puutarhojen yhteydessä. Nykyään erilaisia ruusuja on olemassa sadoittain, ja suurin osa jalostetuista lajikkeista on kehitetty 1700-luvun jälkeen, eli ne ovat liian uusia keskiaikaiseen puutarhaan. Koiranruusu on luonnonvaraisena kasvina autenttinen laji, jota kasvaa Suomessakin Ahvenanmaalla rauhoitettuna. Usein herkempien, jalostettujen ruusujen perusrunkona käytetäänkin koiranruusua. Suomessa kasvaa myös muita luonnonruusuja, joita keskiaikaisessa puutarhassa voisi käyttää: metsäruusu (*Rosa majalis*), joka on yleisin luonnonruusu Suomessa, orjanruusu (*R. dumalis*), joka muistuttaa koiranruusua, sekä iharuusu (*R. mollis*), okaruusu (*R. sherardii*) ja karjalanruusu (*R. acicularis*). Kaikki nämä lajit viihtyvät enimmäkseen Suomen eteläosissa, karjalanruusu myös Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Ne ovat todennäköisesti saapuneet Suomeen 1800–1900-luvuilla. Metsäruusun kerrannaiskukkaisia lajikkeita tosin on kasvatettu Keski-Euroopassa jo 1500-luvulla – Suomessa tavallisin laji on mökinruusu (*R. majalis* 'Foecundissima'). (Alanko & Kahila 2005, 91–93.) Viitseliäs myöhäiskeskiajan puutarhuri olisi hyvällä tuurilla voinut saada niitä käsiinsä Suomessakin.

Myös neidonruusu (*Rosa alba*), apteekkarinruusu (*Rosa gallica* 'Officinalis') ja kirjoapteekkarinruusu (*Rosa gallica versicolor* 'Rosa Mundi') ovat sopivia keskiaikapuutarhan lajeja. Suomen ilmastossa ne jäävät niin matalakasvuiseksi, ettei niistä juuri ole varjokasveiksi pergolaan, mutta niitä voi kasvattaa aivan hyvin vaikkapa matalassa säleikössä. Neidonruususta on olemassa lukuisia lajikkeita ja sitä käytetään yleisesti ryhmän nimenä. Aitoa, jalostamatonta neidonruusua vaikuttaisi olevan hankala löytää, mutta sen sijaan sen hyvin tunnettua lajiketta 'Maiden's Blush' on monilla taimistoilla. Tämä lajike on vanha, sillä sen arvellaan olevan peräisin 1500-luvulta. 'Maxima'-lajiketta taas on joidenkin lähteiden mukaan ollut olemassa jo 1400-luvulla (Bergfeldt 2003, 33). Kummatkin lajikkeet pärjäävät III-vyöhykkeellä asti. On olemassa myös muita *Rosa alba* -ryhmän

ruusuja, jotka selviävät pohjoisemmilla kasvuyvyöhykkeillä, mutta nekin on suurimmaksi osaksi jalostettu vasta keskiajan jälkeen.

Ranskanruusuja (*Rosa gallica*) on viljelty Ranskassa jo 1200-luvulta lähtien ja erityisesti apteekkarinruusu oli laajassa suosiossa. Ranskanruusun 'Tuscany'-lajike voi olla sama kasvi, mitä on kuvailtu jo vuoden 1597 kuvitetussa kasviossa. (Bergfeldt 2003, 9.) Ajankohta on jo oikeastaan renessanssin puolella, mutta tämän perusteella sitä voisi uskaltaa istuttaa keskiaikaiseenkin puutarhaan. Apteekkarinruusu olisi kuitenkin parempi vaihtoehto sekä sen autenttisuuden että paremman kestävyuden takia. 'Tuscany' pärjää vain II-vyöhykkeelle asti, mutta apteekkarinruusu voi selvitä vielä V-vyöhykkeelläkin. Apteekkarinruusun kirjava muoto on lähes yhtä talvenkestävä ja sillä on omintakeiset punavalkoraidalliset kukinnot (ks. kuva 62). Jos puutarhan paikka on haastava tai edellä mainittuja lajeja ei löydy, puutarhuri voisi harkita hankkivansa valamonruusua (*R. 'Splendens'*) tai kirkonruusua (*R. 'Frankofort'*), jotka ovat ranskanruusun ja jonkin muun ruusun risteymiä (Alanko & Kahila 1994, 101–102). Ne ovat Suomessakin vanhoja ja kestäviä lajeja. Ainakin valamonruusua löytää taimistoilta helposti.

Kuva 62. *Rosa gallica* 'Rosa Mundi'

Kuva 63. *Rosa alba* 'Maiden's Blush'

Kuva 64. *Rosa* 'Splendens'

Ruusut mainitaan useimmin joko tuettuna säleikköön tai kasvatettuna lehväkatoksiin. Mikään edellä mainituista lajeista ei ole "oikeasti" köynnösrusu, eli ne eivät itse tartu kasvutukeensa kiinni. Ne täytyy siis kiinnittää siihen jollain tapaa. Kiinnitystapoja on käsitelty luvussa 4.2.5.

4.3.5 Köynnökset

Keskiajan puutarhoissa lehväkatoksiin käytettiin myös köynnöksiä, vaikka ruusu olikin hyvin yleinen. Toinen yleinen vaihtoehto oli viiniköynnös eli aitoviiniköynnös (*Vitis vinifera*), jota kasvatettiin yleisesti viinitarhoissakin sen rypäleiden takia. Välimeren seudulla kasvaa myös metsäviiniköynnös, aitoviinin villimuoto, jota olisi teoriassa voitu käyttää. Tällä ei ole kuitenkaan suomalaisen keskiaikapuutarhan kannalta paljon merkitystä, sillä viiniköynnökset ovat Suomessa melkoisen hallanarkoja ja yleensä niitä meillä kasvatetaankin kasvihuoneissa. Etelä-Suomessa viiniköynnös saattaa menestyä ilman kasvihuoneen suojaa, jos kasvupaikka on suojaisa ja lämmin. Tämä laji ei siis ole kovin toimiva, jos lehväkatoksesta toivoo korkeaa, rehevää ja lehtevää, mutta jos puutarha sijaitsee Etelä-Suomessa lämpimällä paikalla, sitä voi tuki kokeilla. Viiniköynnöskasveista on kuitenkin saatavana myös kahta lajia, jotka kestävät hyvin pohjo-

lan talvet: säleikkö- ja imukärhivilliini (*Parthenocissus inserta* ja *P. quinquefolia*). Ne eivät kuulu samaan sukuun aitoviinin kanssa mutta muistuttavat sitä kyllä sekä ulkonäöltään että kasvutavaltaan. Huonona puolena on näiden kasvien amerikkalainen alkuperä. Tämä saattaa olla autenttista puutarhaa suunnittelevalle puutarhurille liian suuri kynnyks – eurooppalaisethan eivät edes tienneet koko Amerikan mantereeseen olemassaolosta ennen 1400-lukua. Niitä kannattaa silti harkita, sillä ne ovat talvenkestäviä ja muodostavat kauniita kasvustoja sekä saavat upean syysvärin (ks. kuva 66), ja niiden taimia on helppo saada. Suomessakin niitä on kasvatettu jo 1700-luvulta lähtien (Alanko & Kahila 1994, 85–86).

Muita mahdollisesti käytettyjä köynnöskasveja ovat jasmiini, muratti, karhunköynnös, kuusama, kurpitsa ja humala. Jasmiini (*Jasminum*) ei kestä Suomen talvia ja sitä kasvatetaankin meillä lähinnä huonekasvina. Jasmiinien nimellä on monesti ollut myytävänä jasmiketta (*Philadelphus*), joka on täysin eri kasvi ja menestyy Suomessakin hyvin koristepensaana. Näitä kahta kasvia ei pitäisi sekoittaa keskenään. Huonekasvina kasvatetaan hyvin yleisesti myös murattia, mutta parilla eteläisimmällä kasvuvyöhykkeellä se voi pärjätä ulkonakin. Helpoimmin muratin saisi viihtymään istuttamalla sen ruukkuun, jolloin ruukun voisi ottaa talveksi sisälle, mutta lehväkatosköynnöksellä tällainen toimintatapa ei onnistu. Muratin kasvatamista lehväkatoksen mittoihin voi siis kokeilla aivan maan eteläosissa, mutta pohjoisempana se kannattaa jättää pois laskuista.

Karhunköynnös eli elämänlanka (*Calystegia sepium*) on kiintoisa maininta lehväkatoksiin, sillä se on Suomessakin vanha koristekasvi ja monet puutarhurit pitävät sitä hankalana rikkakasvina. Karhunköynnöksellä on kauniit kukat, se voi kasvaa jopa kolmimetrisiksi ja se on valitettavasti myös hanakka leviämään ja tukahduttamaan muita koristekasveja, joten kasvupaikka puutarhassa kannattaa valikoida tarkkaan. (Alanko & Kahila 1994, 185.) Karhunköynnös on silti kokeilemisen arvoinen pergolaan, etenkin jos pergolaa ympäröi kaistale nurmikkoa tai soraa. Silloin köynnöksen leviämistä on helpompi hillitä.

Kuusamakin on mainittu mahdollisena pergolakasvina. Ilmeisesti kyseessä on joko tuoksuköynnöskuusama (*Lonicera caprifolium*), joka on kotoisin Kaakkois-Euroopasta ja joka selviää Suomessakin IV-vyöhykkeelle asti, tai sitten jokin pensaskuusama. Mahdollisia pensaskuusamia ovat esimerkiksi lehtokuusama (*L. xylosteum*) ja sinikuusama (*L. caerulea*). Lehtokuusama kasvaa Suomessa luonnonvaraisena ja se selviää vielä VI-vyöhykkeellä asti, minkä lisäksi se voi kasvaa parikin metriä korkeaksi. Sinikuusamaakin kasvaa Suomessa luonnonvaraisena, mutta se on rauhoitettu. Se on kuitenkin hyvin tavallinen koristepensas, koska se selviää meillä VII-vyöhykkeellä asti, ja suurin osa taimistoista myy sen taimia. Jos pensaskuusamia käyttää pergolakasveina, niiden oksat täytyy sitoa tukeen samalla tapaa kuin ruusujenkin oksat.

Vaikka kurpitsaita hyötykasveina kasvatetaankin maata pitkin, kurpitsan varren voi ohjata kasvamaan myös säleikköön, sillä kaikki kurpitsat ovat köynnöskasveja. Varret voivat kasvaa jopa nelimetrisiksi. (Alanko & Kahila 2003, 188–189.) Ne voisivat siis toimia myös pergolassa. Kurpitsala-

jeja on tietysti olemassa runsaasti eikä keskiajalla viljellyistä lajikkeista voida olla varmoja. Harvey (1981, 30) kylläkin sanoo, että kaikki *Cucurbita pepo* –kurpitsat, esimerkiksi kesäkurpitsat ja koristekurpitsat, ovat amerikkalaisia, joten ainoa kyseeseen tuleva laji olisi pullokurpitsa eli *Lagenaria vulgaris*, jota nykyään löytää helpommin nimellä *L. siceraria*. Pullokurpitsoiden siemeniä myydään koristekasvikäyttöön, joten niitä on kohtuullisen helppo saada. Pullokurpitsa tarvitsee lämpimän kasvupaikan eteläseinustalla tai kasvihuoneessa (Alanko & Kahila 2003, 189), joten pergolakasviksi se sopii vain, jos puutarhan kasvupaikka on hyvin lämmin ja suojainen. Yksivuotisenä kasvina se on kylvettävä joka vuosi uudelleen eikä se ehdi aina tehdä hedelmää, mutta lehväkävissä sen tuottama varjo onkin pääasia.

Vaikka humala oli keskiajalla varsin tärkeä kasvi, en ole löytänyt siitä mainintoja pergoloiden ja lehväkatosten yhteydestä. Tämä on itse asiassa hiukan yllättävää, sillä se on nopeakasvuinen ja varsin tunnettu köynnös, joka voi kasvaa jopa kuuden metrin korkeuteen. Humala olisi varmasti toiminut hyvin lehväkävävän varjostavana kasvina. Kenties humala ei ollut eteläisemmässä Euroopassa kovin suosittua, koska viiniköynnös menestyi siellä niin hyvin – humalaa ei siis tarvinnut käyttää. Suomessa taas viiniköynnös ei juuri menesty, joten humalalla on täällä ollut suurempi rooli. Humalaa käytettiin pääasiassa oluen valmistamiseen ja olut puolestaan tuli monin paikoin viinin syrjäyttämäksi, koska Rooman valtakunnan aikana olutta pidettiin barbaarien juomana (Tieteen Kuvalehti Historia 2012, 11). Nykyään humalaa myydään taimistoilla koristekasvina. Vaikka humalan maanpäälliset osat kuolevatkin talveksi, se ehtii kesän aikana kasvattaa hyvät lehdet ja varret, jotka kiertyvät itse tukensa ympärille. Humala selviää Suomen oloissa vielä VII-vyöhykkeelläkin, joten itse pitäisin tätä kaikkein luotettavimpana lehväkatosten köynnökseenä.

Kuva 65. Humala ehtii kesän aikana tehdä tuuhean, korkealle ulottuvan kasvuston.

Kuva 66. Amerikasta kotoisin oleva villiviini tekee tuuheita kasvustoja ja saa syksyllä upean ruskavärin.

4.3.6 Hedelmäpuut

Säilyneistä teksteistä päätellen suurin osa keskiajan puutarhoissa käyetyistä puista on ollut hedelmäpuita, ja muut puut ovat saaneet kasvaa metsissä omassa rauhassaan. Tämä on sinänsä loogista, että keskiajan puutarhat eivät aina olleet kovin kookkaita, joten suurikasvuiset tammet, saarnet, männyt, jalavat tai vastaavat eivät olisi niihin kunnolla mahtuneetkaan. Monia hedelmäpuita saa taimistoilta helposti. Vaikeampaa on lajikkeen valinta, sillä jos keskiajalla omena- ja päärynälajikkeita olikin toista kymmentä, nykyään niitä on tuhansia. Alkuperäisiä lajikkeita voi olla hyvin vaikea, ellei jopa mahdoton löytää, ja vaikka taimen onnistuisikin saamaan käsiinsä, talvenkestävyys ei ole taattu. Ilmeisesti ainakin Costard- ja Pearmain -omenalajikkeita sekä Black Worcester -päärynää on edelleen olemassa, mutta suositteaisin kuitenkin valitsemaan sellaisia lajikkeita, jotka on todettu talvenkestäviksi Suomessa. Silloin on myös todennäköisempää saada terve puu, joka tuottaa kauniita kukkia ja runsaan hedelmäsadon, joita jo keskiajallakin paljon arvostettiin. Oikeastaan mitkään Suomessa menestyvistä omena-, päärynä-, kirsikka- tai luumulajikkeista eivät ole keskiaikaisia, mutta se hinta puutarhurin täytyy maksaa puutarhassaan menestyvistä hedelmäpuista. Pohjois-Suomessa joutuu tekemään paljon työtä, jotta kestäviksikin jalostetut lajikkeet selviäisivät ja tuottaisivat hedelmää.

Meillä menestyviä omenalajikkeita on useita kymmeniä, joista kaikkein sitkeimmät selviävät V-, jopa VI-vyöhykkeellä asti. FinE-merkinnän saaneita lajikkeita on neljä: 'Konsta', 'Sandra', 'Samo' ja 'Pirja'. Viimeksi mainittu on yksi kestävimmistä omenapuistamme ja se selviää VI-vyöhykkeellä saakka. Myös 'Norland', 'Uralskoje Nalifnoje' sekä maatiaislajike 'Aino' selviävät vielä VI-vyöhykkeellä (Hirvensalmen taimisto n.d.). Myynnissä on myös lukuisia lajikkeita, jotka menestyvät V-vyöhykkeellä asti, esimerkiksi 'Borgovskoje', 'Heta', 'Pekka' ja 'Sariola', vain muutamia mainitakseni. Omenalajike 'Huvitus' on yksi vanhimmista lajikkeistamme, samoin kuin 1800-luvulla maahamme Venäjältä saapuneet 'Antonovka' ja 'Sokerimiron' sekä kanelit, kuten vaikkapa 'Punakaneli' (Krannila & Paalo 2008, 14–15). Myös 1800-luvulla Suomeen saapunut 'Tsaarin kilpi' on vanha lajike, joka menestyy V-, jopa VI-vyöhykkeellä (Hirvensalmen taimisto n.d.).

Kirsikka- ja luumupuiden kohdalla tilanne on hiukan omenaa haasteellisempi. Lajikkeita on nykyisin saatavana runsaasti, ja suomalaiseen puutarhaan kannattaa myös niiden joukosta valita sellaisia lajikkeita, jotka meillä taatusti menestyvät. Sopivia luumulajikkeita löytyy meiltä kourallinen: ainakin 'Yleinen punaluumu', 'Kuntalan luumu' ja jotkin venäläistä alkupeirää olevat lajikkeet, kuten 'Shershnovskaja' ja 'Sholtaja Hopty', selviävät vielä IV-vyöhykkeellä (Hirvensalmen taimisto n.d.). 'Sinikka'-luumu on saanut FinE-merkinnän, joka takaa lajikkeen hyvän laadun. Se menestyy III-vyöhykkeelle asti, toisinaan jopa IV-vyöhykkeelläkin.

Suomessa parhaiten menestyvät kirsikat ovat hapankirsikoita (*Prunus cerasus*), vaikka nimestään huolimatta ne ovatkin usein makeita maultaan. 'Rauhalan morellilla', 'Sikkolan kuulasmarrjalla' ja 'Huvimajan kuulasmarrjalla' on FinE-merkintä, mikä takaa taimien hyvän laadun ja talvenkes-

tävyuden. Kaksi ensimmäistä menestyvät IV-vyöhykkeelle asti, viimeisin taas III-vyöhykkeelle saakka. Hyviä lajeja on tietysti enemmänkin. Esimerkiksi 'Latvian matala' selviää vielä Oulun korkeudella eli V-vyöhykkeellä saakka. (Harviala Oy n.d.) Imeläkirsikat (*Prunus avium*) ovat Suomessa vähän harvinaisempia luultavasti siksi, että ne ovat arempia eivätkä kestä talvia III-vyöhykettä pohjoisempana (Hirvensalmen taimisto n.d.).

Päärynä on Suomessa hieman talvenarka ja monet lajikkeet selviävät vain II- tai III-vyöhykkeille saakka. 'Olga'-päärynä on poikkeuksellisen kestävä, sillä se menestyy vielä V-vyöhykkeelläkin ja saa lisäksi koristeellisen syysvärin. 'Yleinen suomalainen päärynä' on vanhin päärynälajikkeemme, sillä se polveutuu vuonna 1539 Suomeen tuoduista päärynöistä (Krannila & Paalo 2008, 97–98), joten se olisi suomalaiselle keskiaikapuutarhurille kaikkein sopivin lajikevalinta. Se kestää talvia III-vyöhykkeelle asti. Saatavana on jonkin verran myös IV-vyöhykettä kestäviä päärynöitä, kuten 'Krasulja', 'Lada', 'Lel', 'Rukashovka Rannaja', 'Vekovaja' ja 'Vaasan päärynä', joista kaikki muut paitsi viimeisin ovat venäläisiä jalosteita, useimmat 1900-luvun puolelta (Hirvensalmen taimisto n.d.).

Aprikoosi on Suomen oloissa hyvin talvenarka eikä sitä ole juurikaan viljelyssä, mutta I- ja II-vyöhykkeillä se saattaa vielä menestyä. Aprikoosin taimia on harvoin saatavissa taimistoilta – esimerkiksi Savonlinnan taimisto myy näitä – mutta koska aprikoosin hedelmiä saa ostettua kaupasta helposti, kasvatusta voi kokeilla siemenestä. Tällöin lajiketta on tosin vaikea saada selville eikä talvenkestävyysskään välttämättä riitä Suomen oloihin. Jos aprikoosin kasvattaa siemenestä eikä ostetusta taimesta, on parempi pitää sitä ruukkukasvina, joka siirretään ulos vain kesäisin. Samalla tavalla voisi kohdella persikkaa, joka saattaa hyvässä kasvupaikassa menestyä eteläisimmillä kasvuyöhykkeillämme.

Kuva 67. *Prunus cerasus* 'Huvimajan kuulasmarjo'.

Kuva 68. Kvitteni, *Cydonia oblonga*.

Kuva 69. *Corylus avellanan* kypsyviä pähkinöitä.

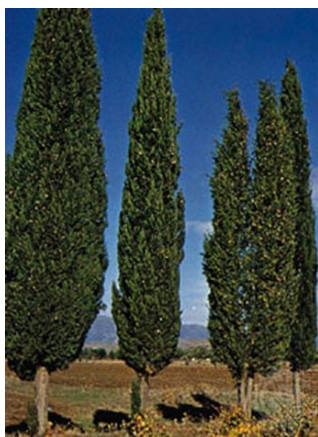
Kvitteni (*Cydonia oblonga*) – joka joskus sekoitetaan ruusukvitteniin (*Chaenomeles*), vaikka se onkin tyystin eri kasvi – paleltuu Suomen ilmatossa helposti eikä aina ehdi tuottaa hedelmää, mutta saattaa hyvin suojattuna selvitä hengissä. Saksanpähkinäkään ei menesty Suomessa kovin hyvin. Tosin jos kasvupaikka on lämmin ja Suomen eteläosissa, sen kasvatamista voi yrittää. Turussa kasvava saksanpähkinäpuu on useana vuonna jopa tuottanut hedelmää (Lapintie 2009). Sen sijaan hasselpähkinää eli pähkinäpensasta (*Corylus avellana*) kasvaa meillä luonnonvaraisenakin ja

se tuottaa pähkinöitä paljon todennäköisemmin kuin saksanpähkinä. Mispeli (*Mespilus germanica*) puolestaan on nykyään hyvin harvinainen tuttavuus ja siitä on yllättävän vaikea löytää tietoa, vaikka sitä keskiajalla vielä kasvatettiinkin runsaasti. Jos nykypuutarhuri onnistuu saamaan käsiinsä mispelin siemeniä tai taimen, sen kasvatusta kannattaa ilman muuta kokeilla, joskin sen menestymisestä ei ole takeita. Mispeli kasvaa luonnonvaraisena Lounais-Aasiassa ja Kaakkois-Euroopassa (Wikipedia 2011g), joten tästä päätellen se voisi ehkä selvitä Suomen eteläisimmillä kasvuyöhykkeillä.

4.3.7 Muut puut

Monet muistakin puulajeista kuitenkin selviävät Suomessa ihan hyvin, jos puutarhaa varjostamaan haluaa jonkin muun kuin hedelmäpuun ja jos sieltä vain löytyy tarpeeksi tilava paikka niitä varten. Kaikki lajit eivät edes kasva täyteen puun mittaan Suomessa, vaan ne voivat jäädä pensaan koksiksi.

Välimerensypressit mainitaan monesti etenkin istutusten kulmapisteiden korostajina, mutta ne eivät ole Suomessa talvenkestäviä. Samaan heimoon kuuluvat tuijat, jotka muistuttavat ulkonäöltään sypressejä, voisivat ehkä käydä sypressien korvikkeesta. On kuitenkin hyvä muistaa, että monien tuijalajien kasvatapa on leveämpi kuin sypresseillä ja ne vaativat vanhemmiten paljon tilaa. Esimerkiksi kanadantuijaa on Suomessa ollut 1800-luvulta lähtien, joten aivan uusi tulokas se ei ole (Alanko & Kahila 2005, 38), mutta kasvin nimikin kertoo, että se on peräisin Atlantin toiselta puolen. Toinen ehkä parempi vaihtoehto sypressin tilalle olisi kotoinen katajamme. Luonnonvaraisena kasvina se kestää ilmastoamme VIII-vyöhykkeelle asti, sen kasvatapa on sypressimäisen kapea ja se kuuluu myös sypressikasvien heimoon. Kataja ei kasva suuren puun mittoihin niin kuin sypressi ja tuija, mutta pienikokoisessa puutarhassa se on vain eduksi.

Kuva 70. Välimerensypressi, *Cupressus sempervirens*.

Kuva 71. Suureksi kasvanut kanadantuija, *Thuja canadensis*.

Kuva 72. Kotikataja, *Juniperus communis*.

Välimerenpihlaja mainitaan myös useaan otteeseen, eikä sekään selviä Suomen oloissa. Välimerenpihlajan sijaan voisi käyttää kotipihlajaa ilman suurempia tunnontuskia, sillä kotipihlaja kasvaa meillä luonnonvaraisena

koko maassa – keskiaikaisen ihmisen olisi ollut helppo saada kotipihlajaa käsiinsä. Kotipihlajan taimiakin löytää taimistoilta helposti.

Orapaatsamaa kasvaa luontaisesti vain aivan maan eteläosissa, joten sen sijasta voisi käyttää korpipaatsamaa, joka on ulkonäöltään hyvin samankaltainen ja kasvaa suurimmassa osassa Suomea luonnonvaraisena. Saarene, jalavaa ja tammea kasvaa luonnonvaraisena Suomen eteläosissa, mutta pohjoisilla kasvuvyöhykkeillä ne eivät ole talvenkestäviä. Viljeltynä vuorijalavaa tosin on pystytty kasvattamaan Oulun korkeudella saakka. Metsävaahteran ja metsälehmuksen luonnolliset levinneisyysalueet ulottuvat vielä vähän sitäkin pohjoisemmaksi, ja metsälehmus selviää jopa Rovaniemellä asti. Sen sijaan koivu, haapa, leppä, mänty, kataja, kuusi ja pajut kasvavat luontaisesti lähes koko maassa aivan pohjoisimpia alueita lukuun ottamatta, ja niitä voisi käyttää huoletta keskiaikapuutarhassa – jollei koristeena, niin ainakin rakennusmateriaalina.

Mulperipuun, plataanipuun, pinjan ja kastanjan luontainen kasvualue ulottuu eteläisimpään Eurooppaan, joten niiden selviäminen pohjolassa on melko epätodennäköistä. Kastanjaa ei pidä sekoittaa hevoskastanjaan, joka Suomessakin menestyy, sillä se kuuluu kokonaan eri kasvisukuun eivätkä sen siemenet ole syötäviä. Pyökki on Suomessa harvinainen puu, mutta maan eteläisimmissä kolkissa se vielä selviää.

Monille poppeleille Suomen ilmasto on liian karu, mutta jotkin lajit menestyvät Suomenkin ilmastossa. Talvenkestäviä lajeja ovat esimerkiksi ruhtinaanpoppeli (*Populus 'Rasumowskiana'*), riippapoppeli (*P. 'Woobstii'*) ja palsamipoppeli (*P. balsamifera*), joka on Suomessa poppelilajeista suosituin. Monet poppelit ovat kulkeutuneet Suomeen Venäjän kautta. (Alanko & Kahila 1994, 67.) Tietysti poppeleihin kuuluu myös kotoinen haapamme, joka kasvaa lähes koko maassa hyvin yleisesti.

Tylppäliuskaorapihlaja kasvaa Suomen eteläosissa uhanalaisena lajina, mutta muita orapihlajalajeja on taimistoilta saatavana runsaasti. Esimerkiksi amerikkalaista alkuperää olevaa aitaorapihlajaa on kasvanut Suomessa jo 1700-luvulta lähtien (Alanko & Kahila 2005, 45), ja se muistuttaa ulkoisesti tylppäliuskaorapihlajaa melko paljon. Aitaorapihlaja on kestävä ja helposti taimistoilta saatava kasvi, jolla on kauniit kukat ja marjat. Taimistoilta saa myös muita orapihlajalajeja, jotka ovat saapuneet meille Amerikasta. On puutarhan omistajasta kiinni, onko amerikkalainen tausta liian suuri kynnys tämä kasvin hankintaa ajatellen. Orapihlaja on kuitenkin yksi niistä lajeista, joista keskiajalla kasvatettiin pensasaitoja. Toiset pensasaitakasvit – piikkipaatsama ja metsäomena – eivät menesty Suomessa niin hyvin, että niistä saisi kasvatettua kunnollisen ja tiheän pensasaidan.

Puksipuu, jota myydään meilläkin koristekasvina, jää yleensä pikkuisen pensaan mittoihin. Se selviää maan eteläosissa kokonaan ulkona, vaikka se onkin järkevää suojata talveksi. II-vyöhykettä pohjoisemmassa se on talvetettava sisätiloissa. Suunnilleen samaa kohtelua vaatii orjanlaakeri, joka ei perusmuodossaan kestä Suomen talvia. Myynnissä on kuitenkin jonkin verran pihalaakereita – orjanlaakerin ja sahalininlaakerin risteymiä – jotka

ovat kestävämpiä kuin aito orjanlaakeri ja joita nykypuutarhuri voisi harvita käyttävänsä aidon orjanlaakerin sijasta.

Joitakin keskiajan puulajeja, jotka eivät Suomen ilmastossa menesty, on mahdollista kasvattaa ruukussa huonekasveina, jotka voi nostaa kesäksi ulos. Tällaisia lajeja voisivat olla esimerkiksi viikuna, taateli, sitruuna, laakeri, oliivi, manteli ja granaattiomena, kenties myös sellaiset erikoisuudet kuin sykomoriviikuna, pomeranssi, muskottipähkinä, jujuba, kapris ja *Hovenia dulcis* eli ”rusinapuu”. Näiden lajien luontainen elinympäristö sijoittuu Välimerelle, Lähi-itään, Afrikkaan ja eteläiseen Aasiaan. Joitakin näistä kasveista pystyy kasvattamaan kaupasta saatavien hedelmien siemenistä, kun taas joidenkin lajien siemeniä on mahdoton saada matkustamatta lajin kotiseudulle. Jouluruusun, jota monet kukkakaupat myyvät joulun tienoilla, voi maan sulettua istuttaa ulos kasvamaan. Jos paikka on hyvä eikä talvi ole liian rankka, se saattaa pystyä talvehtimaan ulkona ja kasvattaa kesän aikana uusia nuppuja. Joulun alla myydään runsaasti myös erilaisia sypressejä, joita voi kesän ajan pitää ulkona.

Jos nykypuutarhuri haluaa puutarhaansa trooppisen tai subtrooppisen puun vaikkapa astiassa kasvatettavaksi, hänen kannattaa etsiä internetin haku-koneilla ulkomaisten taimistojen kotisivuja. Joitakin trooppisia siemeniä myyviltä taimistoilta voi tilata siemeniä Suomeen. Siemeniä kannattaa tiedustella myös muiden kasviharrastajien kokoelmista vaikkapa internetin keskustelupalstojen kautta.

4.3.8 Nurmi

Koska kukkanurmen perusajatus on olla tuoksuva ja kauniisti kukkiva alue, tavallisen nurmisiemenseoksen kylväminen tulevalle nurmialueelle ei riitä. Alueelle tulisi ennemmin kylvää jotakin niittysiemenseosta, joita saa puutarhakaupoista ja internetistä tilaamalla. Esimerkiksi Suomen niittysiemen Oy:n kotisivuilla on esitelty monia erilaisia siemenseoksia, joista voi valita sopivan vaihtoehdon esimerkiksi kasvupaikan perusteella. Joukossa on myös siemenseoksia, jotka sisältävät pelkästään alkuperäisiä niittykasvejamme tai vaikkapa kaskiniitylle tyypillisiä kasveja. Kaikki kasvit eivät välttämättä ole samoja kuin Keski-Euroopassa menestyvät lajit, mutta se ei haittaa. On pääasia, että lajit viihtyvät meillä, ja Suomessakin kukkanurmipuutarha olisi keskiajalla perustettu täällä luontaisesti viihtyvistä kasveista.

Nurmelle voi tietysti istuttaa myös kasvien taimia. Hyvään kasvuvauhtiin päässeillä taimilla on paremmat edellytykset menestyä kuin siemenillä, jotka joutuvat alusta asti kilpailemaan rikkakasvien kanssa valosta ja ravinteista. Edellä on jo lueteltukin suuri määrä lajeja, joita keskiaikapuutarhoissa on todistettavasti ollut. Keskiaikaisissa maalauksissa kukkivia kasveja on joka puolella nurmea (ks. esimerkiksi kuvat 9, 25, 27 ja 41), joten taimetkin kannattaa istuttaa sokin sokin. Kokonaisen kukkanurmen perustaminen taimia istuttamalla on kuitenkin suuri urakka, joten ainakin osa kasveista kannattaa kylvää siemenistä. Paras ratkaisu olisi mielestäni sellainen, että kukkanurmen pohjaksi kylvetään niittykukkaseosta ja sen jäl-

keen nurmelle istutetaan erikseen niitä lajeja, joita nurmelle vielä toivotaan mutta joita seokseen ei kuulu.

Kannattaa myös muistaa, että niittykasvien siemeniä voi kerätä itsekin. Tienpientareilla ja metsäniityillä kasvaa runsaasti kauniskukkaisia kotoperäisiä lajeja, joiden siemeniä saa jokamiehenoikeuksienkin mukaan kerätä (Ympäristöministeriö 2010, 6). Luonnossa liikkua on helppo kerätä siemenet vaikkapa pieneen rasiaan ja viskata siitä suoraan omalle niitylle.

4.3.9 Luonnonkasvien siirtäminen puutarhaan

Luonnonvaraisten kasvien maanpäällisiä osia saa jokamiehenoikeuksien mukaan kerätä, mutta kasvien kerääminen juurineen ei kuulu jokamiehenoikeuksiin. Jos kasveja haluaa kerätä juurineen omaan puutarhaan siirrettäväksi, täytyy maanomistajalta kysyä aina lupa. Tietysti on otettava huomioon myös kasvien rauhoituslaki, sillä rauhoitetut kasvit pitää aina jättää rauhaan eikä niistä saa kerätä edes siemeniä. (Pohjois-Savon Ympäristökeskus 2003.)

Tietoa jokamiehenoikeuksista ja rauhoitetuista kasveista saa esimerkiksi Ympäristöministeriön internetsivuilta. Sivuilta löytyvät mm. ladattava jokamiehenoikeuksista kertova esite sekä luettelo kaikista Suomen alueella rauhoitetuista kasveista.

Suomessa kasvaa runsaasti luonnonkasveja, joista voi kerätä talteen ainakin siemenet, jollei koko kasvia voikaan siirtää. Ainakin apilaa, kieloa, leinikkejä, lemmikkejä, päivänkakkaroita, rantakukkaa, kurjenpolvia, muutamia orvokkeja ja joitakin tädykkeitä kasvaa Suomessa luonnonvaraisena hyvin yleisesti. Myös esimerkiksi tarhaillakko, lehtoakileija, ketoneilikka ja lehtosinilatva kasvavat luonnonvaraisina, mutta harvemmassa, ja niitä voi olla vaikeampi löytää omaan puutarhaan siirrettäväksi. Kamomillaakin kasvaa Suomen luonnossa vähäsen, mutta yksivuotisena kasvina siitä kannattaa ennemmin kerätä siemenet kuin siirtää koko kasvi. Harvinaisempien kasvien kohdalla on aina parempi turvautua myytäviin siemeniin ja taimiin ja jättää luonnonkasvit rauhassa kasvamaan.

4.4 Rekonstruoituja ja uudelleenluotuja puutarhoja

4.4.1 Sagnlandet Lejre

Lejreen, Tanskaan, on rakennettu eräänlainen historiallinen teemapuisto, jonka tarkoituksena on sekä viihdyttää turisteja että edistää arkeologisia ja historiallisia tutkimuksia. Puiston nimi on Sagnlandet Lejre ja siihen kuuluvat mm. kivikauden tyyliin rakennettu leiri, rautakauden malliin rakennettu kylä ja viikinkitori. Asumusten, peltojen ja laidunten yhteyteen on rakennettu myös puutarha. (Sagnlandet Lejre n.d.)

Sagnlandet Lejren ympäristössä vanhojen puutarhojen olemassaolosta ilmoittavat enää kastanjoiden, lehmusten, syreenien ja muiden puutarhakas-

vien jäännökset. Uudelleenrakennetussa puutarhassa kasviksille, yrteille, hedelmille ja kukille on kullekin erotettu omat alueensa. Puutarhan kasvi-
valinnoissa on käytetty mallina Henrik Harpestrengin, 1200-luvulla elä-
neen lääkärin omaa lääkintäpuutarhaa. Muutoin puutarhan osien mallina
on käytetty 150 vuoden takaisia maalaispuutarhoja, mutta perusratkaisuil-
taan ne ovat hyvin samankaltaisia kuin keskiajan yrttitarhat. (Sagnlandet
Lejre n.d.)

Kuva 73. Lejren muinaiskaupungin yrttitarha on siisti ja hyvin hoidettu.

Kuva 74. Kasvialueita erottavat toisistaan matalat punotut aidat ja leikatut pensasaidat. Suuret luonnonkivet tukevat kohopenkkien reunoja.

Puutarhan muotokieli on tuttua keskiaikayrttitarhojen muotokieltä: yrtti-
penkit ovat neliskulmaisia ja kohotettuja ja niiden välissä kulkevat soralla
päällystetyt polut. Kasvipenkit on reunustettu suurilla, pyöreillä luonnon-
kivillä, kun taas puutarhan ulointa laitaa kiertää punottu puuaita, ”wattle
fence”. (Sagnlandet Lejre n.d.)

4.4.2 Yrttitarha Pornaisissa

Suomen keskiaikaseuran jäsen ja innokas kasviharrastaja Satu Hovi on rakentanut itselleen Pornaisiin keskiaikaistyyllisen yrttitarhan. Kasvupaikka on kohtuullisen kuiva ja karu, koska se sijaitsee soraisella ja kallioisella rinteellä. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.)

Yrttitarha on noin 20m² suuruinen ja sen pohjaratkaisu noudattelee keskiajalle ominaista kaavaa: yrttitarha on jaettu neliskulmisiin osiin, jotka on aseteltu symmetrisesti keskipisteenä toimivan kirsikkapuun ympärille. Neliskulmaiset istutusalueet on reunustettu tontilta löytyneillä luonnonkivillä, jotka on kiinnitetty laastilla toisiinsa. Puutarhaa rajaavat myös punottu puuaita ja keskiajalle tyypillinen säleikköaita. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.)

Kasvivalikoima on hyvin autenttinen, sillä uudenaikaisia kasveja puutarhaan on päätynyt tuskin lainkaan. Kasvivalikoimaan kuuluvat esimerkiksi palavarakkaus, (saksan)kurjenmiekkä, malva, tuoksuorvokki, kullero, tarhasalkoruusu, maariankello, jouluruusu, ruttojuuri, ruusujuuri, keltamo, mäkimeirami, karhunlaukka, väinönputki, kumina, sitruunamelissa, salvia, iisoppi, käenminttu, lipstikka, aaprottimaruna, karhunkumina, rakuuna ja parsa. Köynnöstävistä kasveista edustettuina ovat humala ja karhunköynnös, puista taas pihlaja, hapankirsikka, päärynä ja luumu. Ruusujakin puutarhasta löytyy useita: *Rosa gallica*, karjalanruusu, apteekkarinruusu, villiruusu, punalehtiruusu, valamonruusu, 'York & Lancaster' ja 'Maiden's Blush'. Kokoelma on onnistunut sekoitus yleisiä keskiajalla käytettyjä kasveja, suomalaisia luonnonkasveja ja muutamia uudempia koristekasveja. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.)

Kuva 75. Pornaisissa sijaitsevaa yrttitarhaa rajaavat keskiajan hengen mukaan punottu aidat ja lautaiset ristikkoaidat. Kohopenkit on erotettu kulkuväylistä muuratuilla luonnonkivillä. Rikkakasvit ovat paikoitellen vallanneet sorapintaiset kulkuväylät.

Kuva 76. Yrttipuutarha on oiva paikka istahtaa hetkeksi nauttimaan kukkivien kasvien tuoksusta. Pusia puutarhakalusteita käytettiin keskiajallakin.

Yrttitarha on paitsi viihtyisä, myös hyödyllinen. Puutarhan antimista saa tuoreena, säilömällä ja kuivaamalla vaihtelua ravintoon. Yrttitarhan kasvit tarjoavat puutarhurille raaka-aineita ja mausteita ruokaan sekä aineksia yrttiteehen, ja niitä voi käyttää myös liköörien maustamiseen. Kukkiakin voi tuoda sisään maljakkoon. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.)

Hovi suunnittelee paraikaa uuden keskiaikayrttitarhan rakentamista toiseen paikkaan. Paikka tulee valita huolella, jos kasvivalikoimasta haluaa monipuolisen. Keskiaikapuutarha voi jopa opettaa puutarhurille kasveista ja puutarhanhoidosta enemmän kuin nykypuutarha – nykypuutarhassa kun helposti korvataan toisella kasvilla sellainen laji, joka ei menesty. Keskiaikapuutarhan suppeampi lajivalikoima taas pakottaa ottamaan selvää ajanmukaisten lajien kasvupaikkavaatimuksista. Jotta kasvit kasvaisivat hyvin ja tuottaisivat satoa, niillä täytyy olla myös tarpeeksi tilaa. Hovi toivoo saavansa uuteen puutarhaansa ainakin nurmipenkin ja suihkulähteen, mahdollisesti myös kalalammen ja mehiläisiä. (Hovi, haastattelu 24.1.2012.)

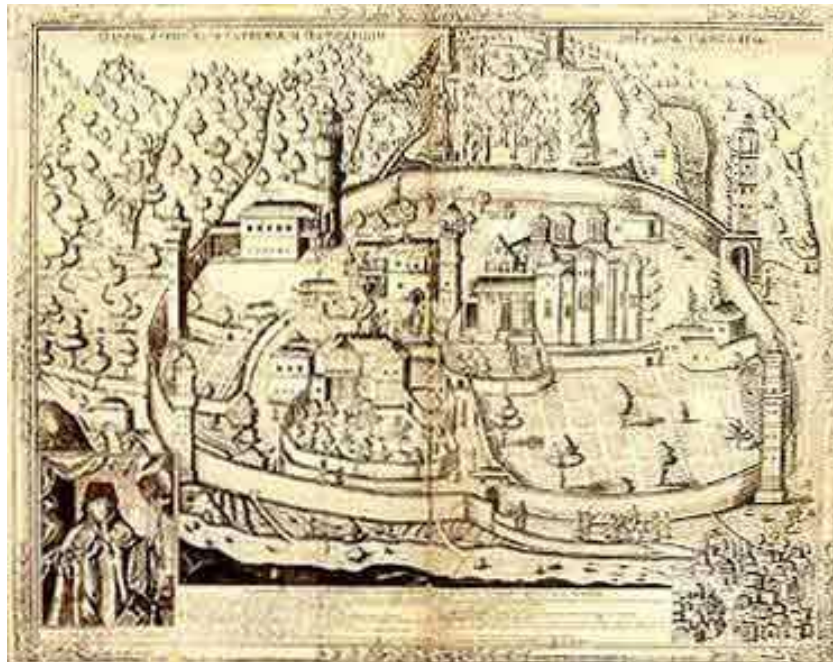
4.4.3 Pećin luostari

Kosovossa, Pećin kaupungin läheisyydessä, sijaitsee Pećin luostari, joka on rakennettu 1200- ja 1300-lukujen aikana. Vanhimmat rakennusten seinäkoristavat seinämaalauksetkin ovat peräisin 1300-luvulta. Luostari on sijaintinsa vuoksi ollut monesti vaarassa tuhoutua tulipalojen tai sodan seurauksena. Luostarissa asuu silti nunnia vielä tänäkin päivänä ja sen yhteydessä kasvaa myös raunioiden ympäröimä puutarha. (Serbian Otrhodox Diocese of Raska and Prizren n.d.)

Luostaria esittävä kivikaiverrus 1600-luvulta (ks. kuva 77) antaa jonkinmoisen käsityksen luostarin tiluksista. Tietysti alueen ulkonäkö on muuttunut noista ajoista, koska uusia rakennuksia on kohonnut vanhojen tilalle tai niiden lisäksi. Kaiverruksessa joen partaalle perustettua luostaria ympäröi vankka kivimuuri, joka on varmasti ollut tarpeen levottomuuksien keskellä. Myös luostarin rajojen sisäpuolella alueita on erotettu toisistaan

muurein. Kaiverruksesta voi erottaa nelikulmaisia, pitkänomaisia alueita, jotka ovat todennäköisesti viljelysarkoja, joissa asukkaat kasvattivat itselleen syötävää. Muurilla rajattu runsaasti puita kasvava alue voisi ehkä kuvata luostarin hedelmätarhaa.

Nykyään luostarin ympäristöä on koristeltu myös erilaisilla koristekasveilla ja omavaraisen viljelyn väistyttyä kauneudelle on annettu enemmän sijaa. Vanhojen luostarirakennusten raunioita kiertävät monen värisinä kukivat kasvit, ja liuskekivellä päällystettyjen kulkuväylien varteen on tuotu ruukkukasveja. Raunioiden ympärillä kasvaa hedelmäpuiden lisäksi myös paljon muita puita. Luostaria kiertävä vankka kivinen muuri on yhä pysyvästi suojaten aluetta edelleen ulkopuolisten katseilta. (Serbian Otrhodox Diocese of Raska and Prizren n.d.)

Kuva 77. Vanha kivikaiverrus antaa yleiskuvan luostarista 1600-luvulla.

Kuva 78. Vanhojen raunioiden reunoja täplittävät monenkirjavat kukat.

Kuva 79. Pećin luostarin puutarha on hiljalleen muokkautunut nykyiseen muotoonsa. Puutarhassa kasvaa runsaasti erilaisia puita ja kukkivia kasveja.

4.4.4 Alhambran linna

Espanjan Granadassa sijaitsee Alhambran palatsi, jonka rakentaminen aloitettiin jo varhaiskeskiajalla, 800-luvulla. Rakennustyöt kestivät 1500-luvulle saakka. Palatsia pidetään yhtenä islamilaisen arkkitehtuurin hienoimmista saavutuksista torneineen, pylväshalleineen, kiviveistöksineen ja suihkulähteineen. Palatsia on tietysti jouduttu jonkin verran korjailemaan aikojen saatossa, mutta koska se ei ole koskaan kohdannut rajuja tuhoja tai suuria uudelleenrakennustoimenpiteitä, se on suurelta osin alkuperäisessä asussaan. Alhambran palatsi on arvokas keskiaikaisen islamilaisen arkkitehtuurin taidonnäyte. (UNESCO World Heritage Center n.d.) Tästä syystä Alhambran linnoitus on myös UNESCO:n maailmanperintökohde ja suosittu turistinähtävyys.

Vettä on Alhambran linnassa käytetty eräänlaisena arkkitehtuurisena tehokeinona. Rakennukset heijastuvat altaan peilitynystä pinnasta ja veden kautta rakennuksiin heijastuva valo pehmentää kovia muotoja. Generalifeksi kutsutulla alueella sijaitsevat puutarhat, jonne kuninkaat saattoivat paeta palatsin paineita. Puutarhan korkean sijainnin ansiosta siellä on viileää, mikä tekee siitä hyvän oleskelupaikan kesäisin. Puutarhassa on aikoinaan ollut myös vihannestarha, josta hovin väki sai syötävää. (Turismo de Granada n.d.)

Generalifen puutarhassa kasvit ja vesi hallitsevat maisemaa, johon kuuluu myös paviljonkeja ja asuinhuoneistoja. Kasvivalikoimasta löytyy mm. ruusuja, neilikoita, tarhaneilikoita, suuria puksipuita sekä lukuisia erilaisia pensaita pajuista syppresseihin. (UNESCO World Heritage Center n.d.)

Yksi parhaimmin säilyneistä piha-alueista on Leijonapiha. Pylväskäytävän ympäröimän nelikulmaisen pihan keskellä komeilee leijonapatsaiden

kannattama suihkulähdeallas. Suihkulähteeltä lähtee jokaista neljää seinustaa kohti matala kanava, jonka reunat on kivetty laatoin. Soraisella pihalla kasvaa muutama vihreä pensas symmetrisesti aseteltuna. Väittelyä on herättänyt jonkin verran se, ovatko sora-alueet olleet joskus matalammalla tasolla ja kokonaan kiveyksen tai kasvillisuuden peittämät. Tällaisista ratkaisuista on esimerkkejä muissa rakennuksissa. (La Alhambra y el Generalife n.d.)

Kuva 80. Näkymä Alhambran Leijonapihalle.

Kuva 81. Alhambran Myrttipiha, "The Court of the Myrtles", joka on nimetty siellä kasvavien, leikattujen pensaiden mukaan. Matalasta suihkulähteestä pulpuaa altaaseen lisää vettä.

Leijonapihan pohjaratkaisu tuo välittömästi mieleen luostaripihan. Pylväskäytävien pylväävät ovat hyvin koristeellisia ja lähes pitsimäisen tarkasti veistettyjä. Nelijakoisuus, kanavat ja keskipisteen korostaminen vesialueella ovat tyypillisimpiä itämaisten puutarhojen piirteitä, jotka – kuten aiemmin on jo mainittu – siirtyivät pyhiinvaeltajien mukana helposti kristillisten luostarien pihoihin ja niistä eteenpäin muihinkin puutarhoihin.

Alhambraan ja Generalifeen kuuluu toki muitakin puutarha-alueita kuin Leijonapiha. Näitä ovat esimerkiksi 1300-luvulla rakennettu Myrttipiha, 1600-luvulla rakennettu ”Ritiläikkunan piha” (”Court of the Grated Window”), hiukan monimutkaisemman pohjaratkaisun omaava Lindarajan piha, Sulttaanin patio eli Syypressien patio ja Partalin puutarhat. Partalin puutarhan keskellä on suuri vesiallas, jota ympäröivät terassoidut istutusalueet, joilla on lisää vesialtaita.

Kuva 82. Lindarajan pihan matalilla pensasaidoilla reunustetut istutusalueet ovat jo hiukan enemmän renessanssi- kuin keskiaikapuutarhan kaltaiset. Reunapisteitä on korostettu sypresseillä, joista osa on ehtinyt kasvaa jättikokoisiksi.

Kuva 83. Huolellisesti leikatut pensasaidat rajaavat tasanteiden istutuksia ja vesialtaita Partalin puutarhassa. Suuren altaan suihkulähde on samanlainen kuin Myrttipihan altaassa.

Kuva 84. Generalifen kuninkaallinen kastelukanava ja sitä ympäröivä sisäpiha. Tämä kanava on osa pääväylää, jonka ansiosta koko palatsi saa nauttia virtaavasta vedestä. Vesisuihkut on asennettu vasta 1900-luvulla. (Turismo de Granada n.d.)

4.4.5 Kuningatar Eleanorin puutarha

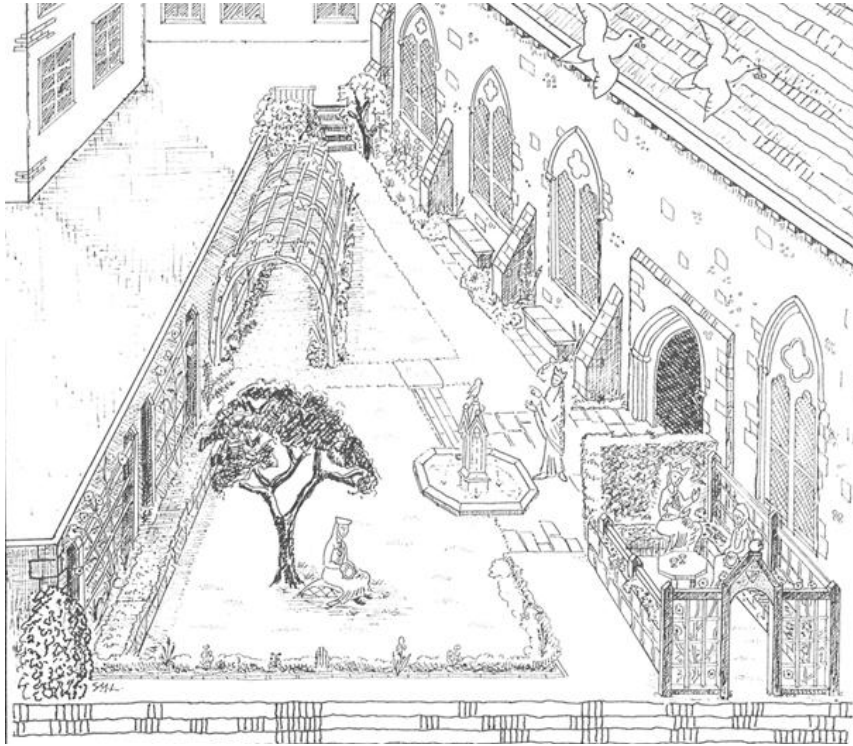
Winchesterissä, Englannissa, on rakennettu uudelleen 1300-luvun kuninkaallinen puutarha, joka siellä muinoin sijaitsi. Alkuperäisen puutarhan tarkkaa sijaintia on mahdotonta sanoa, koska rakennuksia on sortunut ja uusia on rakennettu tilalle ja linnan pohjaratkaisu on siten muuttunut. Kuningatar Eleanorin puutarhan rekonstruktion paikaksi valittiin kolmikulmainen rakentamaton nurmialue suureen saliin vievän oven vieressä. Tämän puutarhan tarkoituksena oli nimenomaan luoda kuningattarelle ja hänen seuralaisilleen viihtyisä oleskelupaikka. (Landsberg, 1996, 120–121.)

Kolmiomaisessa puutarhassa on neliömäistä muotoa lukuun ottamatta oikeastaan kaikki kukkanurmipuutarhan piirteet: tasainen nurmialue, nurmea kiertävät kasvipenkit, puu varjoa tuomassa, nurmipenkit, lehväkäytävä ja suihkulähde altaineen ja kanavineen. Muurin kyljessä kasvaa säleikköihin tuettuja kasveja ja kulkuväylät ovat sorapintaisia. Puutarhan yksityiskohtiin on haettu ideoita linnan sisäosista, muista keskiaikaisista rakennuksista ja mm. eräästä 1200-luvun haudasta. (Landsberg, 1996, 122–123.)

Puutarhan rakenteisiin on käytetty pitkälti samoja materiaaleja kuin keskiajallakin. Säleiköt ja muut puosot ovat tammea ja kastanjapuuta, mutta myös jotakin havupuuta on käytetty. Lehväkäytävän rimat on sidottu kiinni ilmeisesti rautalankojen avulla. Nurmipenkit rakennettiin alun perin nimensä mukaisesti nurmipintaisiksi, mutta hoidon helpottamiseksi ne on nykyään katettu laatoilla. Nurmikko ajetaan työnnettävällä leikkurilla, jottei se näyttäisi liian modernilta, ja nurmikolla kasvaa kukkasia siellä täällä. (Landsberg, 1996, 123–125.)

Koska Kuningatar Eleanorin puutarhan rekonstruktio sijaitsee paikalla, jossa keskiaikaisia puutarhoja on ollut paljon, kasvivalikoimakin on voitu koota autenttisista lajeista. Puutarhasta löytyvät mm. kuusama, *Rosa galli-*

ca, *Rosa alba*, omenaruusu (*Rosa rubiginosa*), tuhatkauno, viikunapuu (luultavasti aivotiikuna, *Ficus carica*), tylppäliuskaorapihlaja, muratti, laakeri, orjanlaakeri, rohtokataja, talvio ja tietysti laaja valikoima erilaisia ajanmukaisia yrtejä ja kukkakasveja. Lehväkäytävä on katettu tietenkin viiniköynnöksellä, tässä tapauksessa lajikkeilla 'Madeline Angevine', 'Leon Millot' ja 'Wrotham Pinot'. (Landsberg, 1996, 124–126.)

Kuva 85. Taiteilijan piirtämä yleiskuva rekonstruoidusta puutarhasta.

Kuva 86. Puutarhanurkkauksen ruusut kasvavat säleikköön tuettuina ja kivistä muuratut penkit on päällystetty nurmiturpeella. Rikkakasvit ovat vallanneet tasaisen nurmen.

Kuva 87. Kuningatar Eleanorin puutarhanurkkaukseen on otettu mallia tästä englantilaisesta 1400-luvun maalauksesta.

Kuva 88. Näkymä kuningatar Eleanorin puutarhasta suuren salin ovelle.

5 YHTEENVETO

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan perustaminen Suomeen on melko haastava tehtävä monestakin syystä. Suomessa ei ole juuri keskiajalla ollut puutarhoja, koska syrjäisen sijainnin, levottomuuksien ja ilmaston takia kaikki eteläiset muotivirtaukset saapuivat tänne viiveellä. Meillä ei ole kotoperäistä mallia uuden keskiaikapuutarhan perustamista varten. Lisäksi maamme sijaitsee niin pohjoisessa, että kasvuolosuhteet ovat väkisininkin erilaiset kuin niissä puutarhoissa, joita Keski- ja Etelä-Euroopassa keskiajalla oli. Tästä syystä kasvien valinta täytyy tehdä tarkkaan harkiten. Rakenteille taas on uhkana joka-keväinen routiminen, jota eteläisessä Euroopassa ei ilmene. Tehtävä ei ole kuitenkaan mahdoton: yhdistämällä keskiaikaisia piirteitä moderneihin ja tekemällä kompromisseja uuden ja vanhan välillä voidaan Suomeenkin perustaa vakuuttava ja kaunis keskiaikainen puutarha.

Keskiaikainen eurooppalainen puutarha kehittyi useiden muualta tulleiden vaikutteiden seurauksena. Suorakulmaiset kastelukanavat ja viiniköynnöspergolat juontavat juurensa

jo muinaiseen Egyptiin, ja Persiasta ja Bysantista saapuivat kukkivat nurmet ja mekaaniset suihkulähteet. Puutarhan suljettu muoto on näissä kaikissa ollut yleinen piirre, joka Eurooppaan omaksuttiin. Monille luostareille tyypillinen portiikkipuutarha eli peristyylipiha taas kehittyi antiikin ajan Roomassa. Euroopan keskiaikaiset puutarhat olivat sekoitus kaikkea tätä ja lisäksi muutamia piirteitä, jotka mahdollisesti kehittyivät käytännön sanelemina, kuten kohotetut kasvipenkit ja niiden säännöllinen muotokieli. Suomeen näistä piirteistä ehti keskiajalla saapua ainoastaan yrttitarha ja jossain määrin hedelmätarha, ja ensimmäiset oleskelupuutarhamme rakennettiinkin jo renessanssin muotupuutarha-aatteen mukaisiksi.

Keskiaikaisen puutarhan jakautuminen itsenäisiin osiin – kukkanurmi- tai oleskelupuutarha, yrttitarha ja hedelmätarha – lienee myös käytännön sanelema lopputulos. Oleskelupuutarha oli tarkoitettu virkistymiseen ja yrtti- sekä hedelmätarhat taas lääkkeiden ja ruoan tuottamiseen. Tiuhaan tahtiin muokattua ja myllerrettyä kasvitarhaa, joka usein sijaitsi ruoanlaittopaikan lähellä, tuskin pidettiin järin viihtyisänä. Tällöin virkistystä varten piti rakentaa erillinen osa.

Keskiajan puutarhojen rakenteissa käytettiin paljon kiveä, etenkin silloin, jos puutarhan omistaja oli vauras. Alemmat yhteiskuntaluokat käyttivät lähinnä puuta. Puutarhoihin rakennettiin muureja, aitoja, nurmipenkkejä, kohotettuja kasvipenkkejä, pergoloita, altaita ja suihkulähteitä. Kaikki nämä rakenteet pystytään toteuttamaan myös Suomessa, kunhan pohjustustyö tehdään huolellisesti. Routaa ei eteläisessä ja Keski-Euroopassa muodostu, joten keskiajan puutarhoissa sen aiheuttamista ongelmista ei tarvinnut huolehtia. Suomen olosuhteissa routasuojaus on tärkein muistettava asia näitä rakenteita toteutettaessa. Maanpäälliset osat voi aina uusida, jos ne alkavat näyttää kuluneilta, mutta pohjatyön tekeminen jälkeinpäin on vaikea ja uuvuttava urakka.

Keskiajan puutarhat eivät välttämättä olleet valtavan suuria, mikä on hyvä asia nykyä ajatellen – tontit ja pihat kun tuntuvat pienenevän koko ajan. Jos pihalle ei mahdukaan kokonaista hedelmäpuiden muodostamaa puistoa, niin ainakin pieni kappale kukkivaa nurmea tai muutama säännöllisesti aseteltu kohotettu yrttipenkki mahtuvat varmasti. Lehväkäytävä, nurmipenkki ja suihkulähde tuovat ripauksen ylellisyyttä, jos niille on tilaa.

Jos nykypuutarhuri taas asustaa vaikkapa omakotitalossa ja omistaa laajan pihan, siitä voi rajata sopivan kokoisen alueen yksin keskiaikapuutarhaa varten. Tällöin muulla pihaluueella voi vapaasti toteuttaa nykyaikaisia kasvi- ja rakennemieltymyksiään.

Ja mikäpä estäisi tekemästä vaikkapa kerrostaloasunnon parvekkeelle kompaktia versiota keskiaikaisesta puutarhasta. Säleikköihin kasvatettu ruukkuköynnöskasvi voi toimittaa lehväkäytävän virkaa, neliskulmaiset istutuslaatikot toimisivat vallan hyvin kohotettuina yrttipenkkeinä ja nykyään on saatavana jopa sisäkäyttöön tarkoitettuja suihkulähteitä. Nurmikkoa parvekkeelle ei voi sentään kylvää, mutta kenties saman asian ajaisi kappale tekonurmea tai pehmeä, vihreä matto. Parvekkeelle on mahdotonta perustaa autenttista puutarhaa, mutta sopivilla ratkaisuilla voi keskiajasta kiinnostunut kerrostaloasujakin saada kotiinsa ripauksen keskiaikaisen puutarhan henkeä.

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan kasvikuunta koostui lääkitykseen, maustamiseen ja muuhun ruoanlaittoon käytetyistä yrteistä, kukkakasveista ja hedelmäpuista. Vaikka etelässä lämpimillä alueilla sijaitsevien puutarhojen kasveja kuljetettiinkin Euroopan puutarhoihin kiehtovina uutuuksina, viileämmän ilmastoin takia monet niistä eivät kotiu-

tuneet puutarhoihin kunnolla. Hyvin viihtyvät lajit istutettiin puutarhoihin paikallisten luonnonkasvien seuraksi. Niinpä eurooppalaisten puutarhojen kasvikunnaksi muotoutui sekoitus kotoisia luonnonkasveja ja etelästä ja idästä tuotuja trooppisempia lajeja. Kukkakasvien valinnassa tuoksu oli usein yhtä tärkeä ominaisuus kuin ulkonäkökin.

Tätä samaa periaatetta pitäisi Suomeenkin rakennettavassa keskiaikapuutarhassa noudattaa. Maamme on pullollaan kauniita kasveja, jotka viihtyvät täällä itsekseen ilman mitään erityisiä toimenpiteitä. Kun nämä kauniit luonnonkasvit yhdistetään niiden keskiaikaisten lajien kanssa, jotka näillä leveysasteilla vielä pystyvät selviytymään, tuloksena syntyvässä puutarhassa on mukana mahdollisimman paljon keskiaikaista henkeä. Kun vielä kiinnitetään huomiota myös kasvien tuoksuun eikä pelkkään ulkonäköön, puutarhasta saadaan viihtyisiä ja toimivia.

Tietysti keskiaikaisten lajien valikoima vähenee sitä mukaa, mitä pohjoisemmassa puutarha sijaitsee, jolloin puutarhurin täytyy löytää korvaavia lajeja. Toisinaan sopivat korvaavat lajit löytyvät kotimaisesta kasvikkannasta, toisinaan ainoat vaihtoehdot ovat moderneja jalostettuja lajikkeita tai vasta renessanssiajan jälkeen löytyneitä lajeja. Tällöin nykypuutarhurin täytyy kysyä itseltään, millaista puutarhaa hän tavoittelee. Jos tarkoituksena on olla ehdottoman autenttinen ja kaikki uudemmat lajit jätetään pois, jäljelle jäävien lajien täytyy viihtyä kasvupaikallaan erittäin hyvin. Muuten kokonaisuudesta tulee helposti harva kokoelma kasveja, jotka sinnittelevät kitukasvuisina vuodesta toiseen. Mutta jos puutarhuri on valmis joustamaan vähän ja käyttämään talvenkestäviä lajeja, vaikka ne eivät olisikaan autenttisia, puutarhaan on helpompi luoda virkistävää, rehevää, varjoista ja tuoksuva tunnelma, joka oli keskiaikaisen puutarhan ydinajatus.

En tarkoita, että kaikki autenttiset lajit pitäisi hylätä kelvottomina. Etenkin eteläisillä kasvuvyöhykkeillä ne voivat selvitä aivan hyvin, ja puutarhaan mahtuu aina muutama erikoisuus, joiden selviytymistä puutarhuri saa jännittää. Arat kasvit on suositeltavinta korvata mahdollisimman samankaltaisilla lajeilla, jolloin ero alkuperäiseen kasviin on mahdollisimman huomaamaton. Tärkeintä on puutarhan yleisilme.

Monet keskiaikaharrastajat puhuvat, että keskiaika ei ole harrastus vaan elämäntapa. Vaikka tämä harrastus usein näkyy esimerkiksi ruoanlaitossa, kodin sisustuksessa tai vaatekaapin pukuvalikoimassa, hyvin harva on ulottanut harrastusta puutarhaansa. Monet ovat kuitenkin kiinnostuneita yrteistä ja niiden kasvatuksesta, joten keskiaikaisen puutarhan perustaminen on loistava keino laajentaa harrastusta. Myös viheralan ammattilaiset voivat ammentaa keskiaikaisesta puutarhasta ajatuksia ja inspiraatiota omiin projekteihinsa. Eri puolille Eurooppaa perustetut rekonstruoidut tai kokonaan tyhjästä rakennetut keskiaikaistyyliset puutarhat osoittavat, että niitä kohtaan tunnetaan kiinnostusta ja niistä haetaan uusia elämyksiä.

Toivon, että tämä työ toimii innostajana ja apukeinona kaikille puutarhoista ja keskiajasta kiinnostuneille henkilöille. Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan perustamistyöhön kannattaa lähteä avoimin mielin – puutarhan viihtyisyyden ja autenttisuuden taso on kuitenkin aina puutarhan omistajasta kiinni.

LÄHTEET

Kirjalliset lähteet

- Harvey, J. 1981. *Mediaeval Gardens*. London: B. T. Batsford Ltd.
- Ranck, C. 1922. *Puutarhataiteen historia*. Suom. Tigerstedt, A-M. Helsinki: Otava.
- Landsberg, S. 1996. *The Medieval Garden*. The British Museum Press.
- Jablonski, R. 1982. *The Medieval Garden Design Book*. Maryland: Stemmer House Publishers Inc.
- Eames, E. 1968. *Medieval Tiles, a handbook*. The British Museum. Aberdeen University Press Ltd.
- Innes, M & Perry, C. 1997. *Medieval Flowers*. London: Kyle Cathie Limited.
- Cooper, M. 1983. *The Early English Kitchen Garden*. Nashville, TN: Trinity Press.
- Sinisalo, A. 1997. *Puutarhataiteen historian perusteet*. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 6. Helsinki.
- Soini, T. 2008. *Viherrakentajan käsikirja*. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 25. Jyväskylä: Gummerus.
- Nummi, A. 1997. *Puutarhakaupan historia*. Siemenkauppiaitten Yhdistys ry. Monila Oy.
- Onnellisen elämän ohjekirja*. 1984. Suom. Marja-Liisa Koivulehto & Mirjam Polkunen. Helsinki: Tammi.
- Boccaccio, G. 1353. *Decamerone*. Suom. Lahti, I. & Hokkanen, V. Helsinki: Tammi.
- Viheralueiden hoitoluokitus*. 2007. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 36. Kauhavan kirjapaino.
- Kuningas Kristofferin maanlaki Herra Martin suomentamana*. 1987. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Alanko, P. & Kahila, P. 2005. *Palavarakkaus ja särkynytsydän*. Helsinki: Tammi.
- Alanko, P. & Kahila, P. 1994. *Ukonhattu ja ahkeraliisa*. Helsinki: Tammi.
- Alanko, P. & Kahila, P. 2003. *Köynnöskasvit*. Helsinki: Tammi.

Bergfeldt, I. 2003. Vanhanajan ruusut. Gummerus.

Kari, R. 2004. Suomalaisten keskiaika. Helsinki: WSOY

Tirri, S. & Tirri, R. 2011. Naantalin luostarin lääke- ja yrttikirja. Wanha Naantali Kauppa.

Krannila, A. & Paalo, A. 2008. Omenapuu. Helsinki: Multikustannus Oy.

Tieteen Kuvalehti Historia. 7/2012. Pitivätkö roomalaiset oluesta? Bonnier Publications Oy.

Haastattelu

Hovi, S. 2012. Keskiaikaistyyllisen yrttitarhan rakentaja ja omistaja. Haastattelu 24.1.2012.

Elektroniset lähteet

Pohjois-Savon Ympäristökeskus. 2003. Tiedotteet 2003, heinäkuu. Jokamies jättää kasvit juurineen luontoon. Valtion ympäristöhallinto. Viitattu 19.4.2012.

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=17415&lan=FI>

Valtion ympäristöhallinto. 2006. Muutokset tyrnin, katajan ja kevätkukkinen rauhoituksissa 2006. Viitattu 23.3.2012.

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=10675&lan=fi>

Museovirasto. Kuusiston linna. Viitattu 12.4.2012.

http://www.nba.fi/fi/museot/kuusiston_kartano/kuusiston_linna

Wikipedia 2011a. Medieval deer park. Viitattu 27.3.2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/Medieval_deer_park

Wikipedia 2012b. Eurooppa. Viitattu 20.3.2012.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Eurooppa>

Wikipedia 2012c. Banaani. Viitattu 16.4.2012.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Banaani>

Wikipedia 2012d. Jujube. Viitattu 27.3.2012.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Jujube>

Wikipedia 2012e. Suomen ilmasto. Viitattu 21.3.2012.

http://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_ilmasto

Wikipedia 2012f. Routa. Viitattu 20.3.2012.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Routa>

Wikipedia 2011g. *Mespilus germanica*. Viitattu 26.3.2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/Mespilus_germanica

Erikstone Oy Ltd. Marmorit. Viitattu 19.4.2012.

<http://www.erikstone.com/marmorit/marmorit.htm>

Koskisen. 2010. Lehtikuusi – luonnon oma kestopuu. Viitattu 19.4.2012.

<http://www.koskisen.fi/tuotteet/sahajalosteet/hoylatavara-lehtikuusi>

Savonlinnan taimisto. Kansainväliset kasvuyöhykkeet. Viitattu 19.3.2012.

<http://www.taimet.net/index.php?pageid=49&aid=54&lang=fi>

Heinonen, T. 2007. Viherpiha. Viherpiha vastaa: Mänty parvekelaatikkoon. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.viherpiha.fi/kysymys/manty-parvekelaatikkoon>

Männikkö, K. Lakitekstejä Ruotsista. Tiimalasi, keskiaika. Viitattu 21.3.2012.

<http://edu.turku.fi/tiimalasi/lakitekstit.html>

Hyötykasviyhdistys. Porkkana. Viitattu 5.3.2012.

http://www.hyotykasviyhdistys.fi/?p=siemenlu_kasvilaji&id=70

Ekosego. Valkolupiinin siemen. Viitattu 5.3.2012.

<http://www.ekosego.fi/product/438/valkolupiinin-siemen-750g>

Isoäidin kasvit. Hyötykasvit. Viitattu 5.3.2012.

<http://www.isoaidinkasvit.composer.fi/eshop/categories/11/>

Ilmatieteen laitos. 2012. Ilmakehä-ABC. Viitattu 19.3.2012.

<http://ilmatieteenlaitos.fi/ilmakeha-abc?N=176>

Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry. 2005. Oksat, varvut ja juuret. Viitattu 19.3.2012.

<http://www.luontoyrittaja.net/226.html>

Tammelin, M. 2009. Köydenpunonta, historia. Virtuaaliammattikorkeakoulu. Viitattu 13.3.2012.

<http://www.amk.fi/opintojaksot/500/1110273811521/1131349972201/1131350007777/1131350106523.html>

Hirvensalmen taimisto. 2010. Lajikekuvaukset. Viitattu 20.3.2012.

<http://www.omenapuu.com/lajikekuvaukset/kirsikka>

<http://www.omenapuu.com/lajikekuvaukset/paarynat>

<http://www.omenapuu.com/lajikekuvaukset/luumut>

<http://www.omenapuu.com/lajikekuvaukset/omenat-a-j>

<http://www.omenapuu.com/lajikekuvaukset/omenat-k-p>

<http://www.omenapuu.com/lajikekuvaukset/omenat-q-o>

Kekkilä 2012. Turveharkko. Viitattu 22.3.2012.

<http://www.kekkila.fi/kotipuutarhurit/tuotteet/turvetuotteet/turveharkko>

Mäki-Matin Perhepuisto. 2008. Paju-Maja. Viitattu 23.3.2012.

<http://www.pikku-matti.net/index.php?page=pajumaja>

Lapintie, P. 2009. Kasvitieteellinen sensaatio pukkaa saksanpähkinäterttuja Turussa. Helsingin Sanomat. Viitattu 28.3.2012.

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Kasvitieteellinen+sensaatio+pukkaa+saksanp%C3%A4hkin%C3%A4terttuja+Turussa/1135249766934>

Ympäristöministeriö. 2010. Jokamiehen oikeudet. Helsinki: Edita Prima Oy, pdf-tiedosto. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=25601&lan=fi>

Sagnlandet Lejre – Land of Legends. Viitattu 28.3.2012.

<http://www.sagnlandet.dk/English.425.0.html>

Serbian Otrhodox Diocese of Raska and Prizren. Our Monasteries. Patriarchate of Pec. Viitattu 10.4.2012.

<http://www.kosovo.net/epatrijarsija.html>

Turismo de Granada. Monuments in Granada. La Alhambra. Viitattu 15.4.2012.

http://www.turgranada.es/cultural-monumental/cultural-monumental-nivel3.php?id_seccion=509&tipo=secciones&id_idioma=2

UNESCO World Heritage Center. Alhambra, Generalife and Albayzín, Granada. Viitattu 15.4.2012.

http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=31&id_site=314

La Alhambra y el Generalife. Know the Alhambra. The Court of the Lions – Fountain – Water Jet. Viitattu 15.4.2012.

<http://www.alhambra-patronato.es/index.php/The-Court-of-the-Lions-Fountain-Water-Jet/164+M5d637b1e38d/0/?&cHash=e96dd36b3924986ff12336a14fd5082a>

Kuvat

Kuva 1. Sinisalo, A. 1997. Puutarhataiteen historian perusteet. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 6. Helsinki. Sivu 8.

Kuva 2. Schengili-Roberts, K. 2007. Viitattu 11.4.2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:FuneraryModel-Garden_MetropolitanMuseum.png

Kuva 3. Jules, J. 2002. History of Horticulture. Purdue University. Lectures 6-8: Ancient Egyptian Agriculture and the Origins of Horticulture. Fig. 6-12b. Viitattu 11.4.2012.

<http://www.hort.purdue.edu/newcrop/history/lecture06/lec06.html>

Kuva 4. Sinisalo, A. 1997. Puutarhataiteen historian perusteet. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 6. Helsinki. Sivun 35. (mustavalkokuva)
Women and the Garden. 2010. Magic Carpet Ride: Persian Gardens. Viitattu 11.4.2012.

<http://womenandthegarden.blogspot.com/2010/11/magic-carpet-ride-persian-gardens.html> (värikuva)

Kuva 5. Little Persia. 2010. Handmade Persian & Oriental rug specialist. Garden of Heaven, A unique Persian carpet in the Burrell Collection. Viitattu 11.4.2012.

http://www.little-persia.com/?action=antique_rugs

Kuva 6. Sailko. 2007. Ricostruzione del giardino della casa dei vetii di pompeii (mostra al giardino di boboli, 2007). Viitattu 12.4.2012.

[http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ricostruzione_del_giardino_della_casa_dei_vetii_di_pompei_\(mostra_al_giardino_di_boboli,_2007\)_01.JPG](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ricostruzione_del_giardino_della_casa_dei_vetii_di_pompei_(mostra_al_giardino_di_boboli,_2007)_01.JPG)

Kuva 7. Museovirasto. 2011. Kuusiston linna. Viitattu 12.4.2012.

http://www.nba.fi/fi/museot/kuusiston_piispanlinna

Kuva 8. Gardenvisit. 2009. The Garden and Landscape Guide. St Gall (Sankt Gallen). Viitattu 12.4.2012.

http://www.gardenvisit.com/garden/st_gall-sankt_gallen

Kuva 9. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Sivun 18.

Kuva 10. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Sivun 14.

Kuva 11. Liddiard, R. (toim.) 2007. The Medieval Park: New Perspectives. Windgather Press. Viitattu 10.4.2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Medieval_Hunting_Park.JPG

Kuva 12. Phoebus, G. Livre de La Chasse. Viitattu 12.4.2012

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:MedHartHunt.jpg>

Kuva 13. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Artist's impression of a small medieval herbarium. Sivun 16.

Kuva 14. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. A nobleman's herbarium. Sivun 6.

Kuva 15. Bening, S. 1515. Book of Hours. March. Viitattu 12.4.2012.

http://www.spamula.net/blog/2004/03/the_da_costa_hours.html

Kuva 16. Poyer, J. 1490-1500. Hours of Jacques Laroche for Rome use. King Charles VIII Presented by Mary Magdalene to the Resurrected Christ. Viitattu 13.4.2012.

http://www.medievalbooksofhours.com/advancedtutorial/tutorial_advance_d_onlinetutorial_images_psalms.html#penitential

Kuva 17. Colombe, J. Très Riches Heures du Duc de Berry. February. Viitattu 12.4.2012.

<http://www.revivalclothing.com/article-bookofhoursfebruary.aspx>

Kuva 18. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Types of hedging and fencing. Sivu 64.

Kuva 19. Colombe, J. 1490-1500. Hours of Jacques Laroche for Rome use. David and Bathsheba. Viitattu 13.4.2012.

http://www.medievalbooksofhours.com/advancedtutorial/tutorial_advance_d_onlinetutorial_images_psalms.html#penitential

Kuva 20. Onnellisen elämän ohjekirja. 1984. Suom. Marja-Liisa Koivu-lehto & Mirjam Polkunen. Hapan rypälemehu. Helsinki: Tammi. Sivu 62.

Kuva 21. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. A tunnel arbour of poles or laths. Sivu 50.

Kuva 22. Aubert, D. 1462-1470. Renaud de Montauban. Viitattu 13.4.2012.

<http://expositions.bnf.fr/rouge/bande/grand/110.htm>

Kuva 23. Jules, J. 2002. History of Horticulture. Lecture 20: Medieval and Renaissance Agriculture in Europe. Purdue University.

<http://www.hort.purdue.edu/newcrop/history/lecture20/images.html>

Kuva 24. Harvey, J. 1981. Mediaeval Gardens. London: B. T. Batsford Ltd. Sivu 99.

Kuva 25. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. A double herber of a castle or a fortified manor house. Sivu 54.

Kuva 26. Tunteaton flaamilainen mestari. 1475. Madonna with Donor and St Mary Magdalene. Viitattu 16.4.2012.

<http://www.friendsofart.net/en/art/unknown-flemish-master-late-15th-century-brussels-V/madonna-with-donor-and-st-mary-magdalene>

Kuva 27. Rogier van der Wayden. 1465-1475. The Annunciation. Viitattu 16.4.2012.

http://blog.metmuseum.org/cloistersgardens/2009/01/23/the-art-of-topiary/annunciation_detail/

- Kuva 28. Loyset Liedet. The Garden of Love. Viitattu 16.4.2012.
<http://www.easyart.se/canvastaylor/Loyset-Liedet/The-Garden-of-Love-302698.html>
- Kuva 29. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. April in a herber. Sivu 59.
- Kuva 30. David Bourdichon. 1498-1499. Bathsheba Bathing. Viitattu 16.4.2012.
<http://www.vam.ac.uk/users/node/3715>
- Kuva 31. Grimani Breviary. 1490-1510. Mystical Attributes of the Virgin. Viitattu 16.4.2012.
<http://www.wga.hu/frames-e.html?html/zgothic/miniatur/1451-500/21griman/index.html>
- Kuva 32. Cooper, M. 1983. The Early English Kitchen Garden. Figure 2. Sivu 13.
- Kuva 33. Savonlinnan taimisto. Kansainväliset kasvuyöhykkeet. Eurooppa – kasvuyöhykkeet. Viitattu 19.3.2012.
<http://www.taimet.net/index.php?pageid=49&aid=54&lang=fi>
- Kuva 34. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. An orchard, showing newly grafted and 'bandaged' trees. Sivu 98.
- Kuva 35. Onnellisen elämän ohjekirja. 1984. Suom. Marja-Liisa Koivulehto & Mirjam Polkunen. Helsinki: Tammi. Sivu 20.
- Kuva 36. Helsingin yliopisto. 2004. Historiallinen maatalous. Viljelykasvit. Viitattu 16.4.2012.
<http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/kaskenviljely/kylvo.htm>
- Kuva 37. Onnellisen elämän ohjekirja. 1984. Suom. Marja-Liisa Koivulehto & Mirjam Polkunen. Helsinki: Tammi. Sivu 82.
- Kuva 38. Dunn, A. 2005. The fruit, or pomes, of the Common Medlar (*Mespilus germanica*). Viitattu 16.4.2012.
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Medlar_pomes_and_leaves.jpg
- Kuva 39. Papaya Tree Nursery. 2006. 'Chang' Jujube. Viitattu 16.4.2012.
http://www.papayatreenursery.com/gallery/main.php?g2_itemId=164
- Kuva 40. ZW Horticultural Co, Ltd. Tree Seeds. Japanese Raisin Tree Seed Sweet Edible Fruit Frost Hovenia dulcis. Viitattu 16.4.2012.
<http://www.cnseed.org/japanese-raisin-tree-seed-sweet-edible-fruit-frost-hovenia-dulcis.html>

Kuva 41. Tuntematon mestari, Oberrheinische Schule. 1410-1420. Das Paradiesgärtlein. Viitattu 16.4.2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Meister_des_Frankfurter_Paradiesg%C3%A4rtleins_001.jpg

Kuva 42. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Taking flowers and topiary plants to decorate the church. Sivut 3.

Kuva 43. Savonlinnan taimisto. Suomen kasvuyöhykkeet. Viitattu 10.4.2012.

http://www.taimet.net/kuvat/kasvuyohykkeet_suomi_kuntavastaavuus.jpg

Kuva 44. Soittila, J. 2012. RoutivaPiha 4. Hämeenlinna, Suomi.

Kuva 45. Lemminkäinen Betonituote Oy. 2010. Kiviasentajan käsikirja, luku 6. Muurattavat muurikiviverhoukset. TS 72. Viitattu 17.4.2012.

<http://www.lemminkainenbetoni.fi/WebRoot/10002540/page.aspx?id=10013449>

Kuva 46. Soini, T. 2008. Viherrakentajan käsikirja. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 25. Jyväskylä: Gummerus. Kuva 12-42: Muurien perustusvaihtoehtoja. Sivut 246.

Kuva 47. Tammiston Puu Oy. Pihatuotteet kuvina. Terassivaihtoehtoja. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.tammistonpuu.com/>

Kuva 48. Soini, T. 2008. Viherrakentajan käsikirja. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 25. Jyväskylä: Gummerus. Kuva 12-79: Aitatolppien perustamistapoja. Sivut 258.

Kuva 49. Soini, T. 2008. Viherrakentajan käsikirja. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 25. Jyväskylä: Gummerus. Kuva 12-76: Vaakapölytukimuuri. Sivut 257.

Kuva 50. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Making a timber-framed bench. Sivut 92.

Kuva 51. Santoro, E. 2009. La zona dei sedili erbosi e le aiuole del giardino delle delizie. Viitattu 15.4.2012.

<https://picasaweb.google.com/104607034422910581410/GiardinoMedievaleDiTorinoMedievalGardenInTorino#5291141875761646818>

Kuva 52. Rätty, E. Reunus viimeistelee kukkapenkin. Pystypöllireunus. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.suomela.fi/piha-puutarha/Puutarhanhoito/Reunus-viimeistelee-kukkapenkin-43127>

Kuva 53. Tuisku, T. Reunus viimeistelee kukkapenkin. Turveharkko-pajureunus. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.suomela.fi/piha-puutarha/Puutarhanhoito/Reunus-viimeistelee-kukkapenkin-43127>

Kuva 54. Soini, T. 2008. Viherrakentajan käsikirja. Viherympäristöliitto ry, julkaisu 25. Jyväskylä: Gummerus. Kuva 7-54: Nupukivireunuksen asennusperiaatteita. Sivu 143.

Kuva 55. Santoro, E. 2009. Pergolato e aiuole del giardino. Viitattu 15.4.2012.

<https://picasaweb.google.com/104607034422910581410/GiardinoMedievaleDiTorinoMedievalGardenInTorino#5396114045589212514>

Kuva 56. Mäki-Matin Perhepuisto. 2008. Paju-Maja. Viitattu 23.3.2012.

<http://www.pikku-matti.net/index.php?page=pajumaja>

Kuva 57. Martikainen, P. A-lehtien kuva-arkisto. ViherPiha 3/2012, sivu 11.

Kuva 58. Vesilähde ja Suihkulähde. 2008. Ulkolähteet. Nero toivomuskaivo. Viitattu 12.4.2012.

<http://www.vesilahde.fi/products-page/ulkolahteet/>

Kuva 59. Hongkong Tavaratalot. 2012. Kuvasto vko 15. Sivu 9.

Kuva 60. Buffy's Salon. 2008. A Trip to Winchester. Viitattu 18.4.2012.

http://buffy68.typepad.com/buffys_salon/2008/05/index.html

Kuva 61. Ausmus, S. 2006. Carrots of many colours. Viitattu 18.4.2012.

http://fi.wikipedia.org/wiki/Tiedosto:Carrots_of_many_colors.jpg

Kuva 62. Robson, S. Rosa Gallica versicolor (Rosa mundi) at Greys Court, Henley-on-Thames, Oxfordshire. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.ntprints.com/image/374216/rosa-gallica-versicolor-rosa-mundi-at-greys-court-henley-on-thames-oxfordshire>

Kuva 63. Harviala Oy. Ruusut. 1559 Rosa alba 'Maiden's Blush' neidonruusu. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.harviala.fi/tuotteet/ruusut/pensasruusut>

Kuva 64. Harviala Oy. Ruusut. 1150 Rosa 'Splendens' valamonruusu. Viitattu 18.4.2012.

<http://www.harviala.fi/tuotteet/ruusut/pensasruusut>

Kuva 65. Tuomi, R. ViherPiha 4/2012, sivu 82.

Kuva 66. Huutokosken Taimisto. Köynnökset. Villiviini, säleikkö. Viitattu 19.4.2012.

http://www.huutokoskentaimito.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=42

Kuva 67. Harviala Oy. Kirsikkapuut. 1524 'Huvimajan kuulasmarja' FinE kirsikka. Viitattu 19.4.2012.

<http://www.harviala.fi/productimage.php?i=1524.jpg&m>

Kuva 68. Govan, D. 2005. Quince. Viitattu 19.4.2012.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Tiedosto:Quince.jpg>

Kuva 69. Zell, H. 2009. Corylus avellana. Viitattu 19.4.2012.

http://fi.wikipedia.org/wiki/Tiedosto:Corylus_avellana_0005.JPG

Kuva 70. Hodge, W. H. 2012. Encyclopedia Britannica. Italian cypress (*Cupressus sempervirens*). Viitattu 19.4.2012.

<http://www.britannica.com/EBchecked/media/5135/Italian-cypress>

Kuva 71. Rätty, E. 2011. Kanadantuija – *Thuja occidentalis* (tuja). Viitattu 19.4.2012.

<http://suomalainentaimi.fi/kanadantuija>

Kuva 72. Soittila, S. 2008. *Juniperus communis*. Hämeenlinna, Suomi.

Kuva 73. Soittila, J. 2010. Tanska 360. Sagnlandet Lejre, Tanska.

Kuva 74. Soittila, J. 2010. Tanska 399. Sagnlandet Lejre, Tanska.

Kuvat 75-76. Hovi, S. 2009. Kuvia puutarhasta. Pornainen, Suomi.

Kuva 77. Serbian Orthodox Diocese of Raska and Prizren. Our Monasteries. Patriarchate of Pec. The old gravure of the Monastery from the 17th century. Viitattu 19.4.2012.

<http://www.kosovo.net/epatrijarsija.html>

Kuvat 78-79. Soittila, J. 2006. Pećin luostari, Kosovo.

Kuva 80. Sullivan, M. A. 2005. The Alhambra: The Patio of the Lions (Patio de los Leones). Viitattu 15.4.2012.

<http://www.bluffton.edu/~sullivanm/spain/granada/alhambra/alhambralioncourt.html>

Kuva 81. La Alhambra y el Generalife. Know the Alhambra. The Court of the Myrtles. Image Gallery. Viitattu 15.4.2012.

<http://www.alhambra-patronato.es/index.php/Gallery/531+M5d637b1e38d/0/>

Kuva 82. Forcier, A. Alhambra Palacios Nazaries Court of Lindaraja. Viitattu 15.4.2012.

<http://www.pbase.com/annforcier/image/76736258>

Kuva 83. Travel-Blog. 2007. Granada. Viitattu 15.4.2012.

<http://blog.travelpod.com/travel-blog-entries/kstubbs97/3/1287952156/tpod.html#>

Kuva 84. Turismo de Granada. Virtual Visits – The Alhambra – Genera-
life. Viitattu 15.4.2012.

<http://www.turgranada.es/visita-virtual/visita-virtual.php?idioma=2&visita=1&nombre=The Alhambra>

Kuva 85. Landsberg, S. 1996. The Medieval Garden. The British Museum Press. Queen Eleanor’s Garden, Winchster. Sivu 123.

Kuva 86. Levey, J. 2008. Queen Eleanor's Garden - a medieval garden for the queen. Viitattu 19.4.2012.

<http://picasaweb.google.com/lh/photo/NxX7Y5zrirqTPFYuMUL3Wg>

Kuva 87. Livre du Cuer d’Amours espris. 1465.

Menu Voyage. Lady in med garden. Viitattu 19.4.2012.

<http://venividismili.com/MedievalandotherFrenchGardens.aspx>

Kuva 88. Hampshire County Council. 2011. Queen Eleanor’s Garden. Viitattu 19.4.2012.

<http://www3.hants.gov.uk/greathall/eleanors-garden.htm>

JOHN HARVEYN KASVILISTA KIRJASTA MEDIAEVAL GARDENS

Tämä kasvilista on kopioitu ja uudelleenkirjoitettu John Harveyn teoksesta *Mediaeval Gardens* (1981) sivuilta 167–180. Merkkien selitykset olen vapaasti suomentanut. Joidenkin kasvien tieteelliset nimet saattavat olla vanhentuneita. Keskiäikaisten kasvikirjailijoiden nimien alla on ilmoitettu kasvin maininnan vuosiluku.

Kasvin nimi	=	Luonnonvarainen Britanniassa
<i>KASVIN NIMI</i>	=	Luultavasti ei luonnonvarainen Britanniassa mutta saapunut ennen vuotta 1100 jKr.
KASVIN NIMI	=	Saapunut Britanniaan 1100-1583 jKr.
x	=	Esiintynyt listassa
X	=	Esiintynyt englantilaisessa listassa
(x) tai (X)	=	laji epävarma
?	=	laji hyvin epävarma
[x]	=	kasvi lisätty asiaan liittyvistä lähteistä tai kasvi on Walafridin satunnaisesti mainitsema
*	=	Kasvitieteellisesti luonnonvarainen tulokaslaji Britanniassa
–	=	(kirjoittaja ei ole selittänyt merkitystä)

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentiis	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538
Agrimony	<i>Agrimonia eupatoria</i> L.		[x]		x	X		x		x		x	X		X		X	X	X	X			X
Alder	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	x			[x]	X						x		x	X			X				X	
Alexanders	<i>Smyrnium olusatrum</i> L.		x			X?			X				X		X		X	X		X			X
ALKANET	<i>Alkanna tinctoria</i> (L.) Tsch.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x						X				X?	
ALMOND	<i>Prunus dulcis</i> (Mill.) Webb	x	x	x		X		x	X		X	x		x	X				X	X		X	
ANISE	<i>Pimpinella anisum</i> L.	x	x						X		X	x		x	X					X			X
*APPLE	<i>Malus domestica</i> Borkh.	x	x	x	[x]	X		x	X	x	X	x		x	X	x	X	X	X		x	X	
Archangel	<i>Lamium album</i> L.					X						x	X		X			X		X	x		X
ARTICHOKE	<i>Cynara scolymus</i> Pers.							x						x						X	x		X
Asarabacca	<i>Asarum europaeum</i> L.		x				x	x	X			x			X								X
Ash	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	x				X		x	X		X	x		x	X		X	X	X				X
*ASPARAGUS	<i>Asparagus officinalis</i> L.	x										x		x									X
Aspen Poplar	<i>Populus tremula</i> L.							x	X	x	X				X			X	X			X	X
Avens	<i>Geum urbanum</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	x	X	x	X	X	X	X	x	X	
BALM	<i>Melissa officinalis</i> L.					X	x	x				x			X						x	X	
Barberry	<i>Berberis vulgaris</i> L.							x					X	x	X						x	X	X
BASIL	<i>Ocimum basilicum</i> L.	x						x				x			(X)	x				X	x	X	
BAY, LAUREL	<i>Laurus nobilis</i> L.	x	x	x		X		x	X	x	X	x		x	X			X	X	X		X	
BEAN, BROAD	<i>Vicia faba</i> L.	x	x					x	X		X	x		x	X	x					x	X	
BEAN, KIDNEY	<i>Vigna</i> spp.	x	x	x					X			x		x							x		
Beech	<i>Fagus sylvatica</i> L.					X		x	X	x	X	x		x	X			X	X		x		
*BEET	<i>Beta vulgaris</i> L.	x	x	x					X	x	X	x			X	x		X	X	X	x		
Betony	<i>Betonica officinalis</i> L.		[x]		x	X	x	x	X			x	X	x	X		X	X	X	X	x	X	X
Bindweed	<i>Calystegia sepium</i> (L.) R. Br.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x		x	X			X			x		X
Birch	<i>Betula</i> ssp.	x				X		x	X		X			x	X			X	X		x	X	
BORAGE	<i>Borago officinalis</i> L.								X	x		x	X	x	X	x	X	X	X	X		x	X
Box	<i>Buxus sempervirens</i> L.	x				X		x	X	x	X	x		x	X			X	X		x	X	
Bramble	<i>Rubus fruticosus</i> L. agg.					X		x		x	X		X	x	X				X		x	X	X
Brooklime	<i>Veronica beccabunga</i> L. (see also SPEEDWELL)					X							X		X		X				x		
Broom	<i>Sarothamnus scoparius</i> (L.) Wimm.	x				X		x			X		X	x	X			X	X		x	X	

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentius	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner	
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538	
Columbine	<i>Aquilegia vulgaris</i> L.							x		x		x		X			X	X	X	X	x	X		
Comfrey	<i>Symphytum officinale</i> L.					X?							X	x	X		X	X			x	X	X	
CORIANDER	<i>Coriandrum sativum</i> L.	x	x	x		X	x		X		X	x	X	x	X	x	X		X	X	x		X	
COSTMARY	<i>Chrysanthemum balsamita</i> L.		x	x	[x]	X	x?	x	X										X					
Cowslip	<i>Primula veris</i> L.					X									X		X	X	X		x	X		
CRESS	<i>Lepidium sativum</i> L.	x	x			X	x	x	X			x	X	x	X	x	X	X	X		X	x		X
Crowfoot	<i>Ranunculus</i> spp.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x			X			X						X
Cuckoopint	<i>Arum maculatum</i> L.							(x)				x?		x	X								X	X
CUCUMBER	<i>Cucumis sativus</i> L.	x	x			X		x	X		X	x		x	X				X	X	x			
Culrage	<i>Polygonum hydropiper</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x			X		(X)	X		X				X
CUMIN	<i>Cuminum cyminum</i> L.	x	x	x		X	x	x			X	x		x	X?				X					
CYPRESS	<i>Cypripedium sempervirens</i> L.	x							(X)		X	x		x	X				X	X				
Daffodil	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> L.	(x)							X			x		x	X		X	X			x	X	X	
Daisy	<i>Bellis perennis</i> L.					X							X		X		X	X	X	X	x	X	X	
DILL	<i>Peucedanum graveolens</i> Benth.	x	x	x		X	x	x	X		X	x	X	x	X		X			X				X
Dittander	<i>Lepidium latifolium</i> L.					X?		x					X		X		X			X		(X)		
DITTANY	<i>Origanum dictamnus</i> L.		x?				x		X		X			x	X	x		X		X	x			X
Dock	<i>Rumex</i> spp.					X	x		X		X	x		x	X			X	X	X	X			X
DRAGONS	<i>Dracunculus vulgaris</i> Schott.		x?				x		X		X			x	X	x		X		X	x			X
Elder	<i>Sambucus nigra</i> L.							x	X		X	x	X	x	X			X	X					X
Elecampane	<i>Inula helenium</i> L.					X	x	x	X		X	x	X	x	X		X		X	X	X	x		X
Elm	<i>Ulmus procera</i> Salisb. etc.					X			X		X			x	X			X	X			x		
ENDIVE	<i>Cichorium endivia</i> L.	x	x									x		x	X			X		X				X
Fennel	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	x	x	x	x	X	x		X	x	X	x	X	x	X	x	X	X	X	X	X		X	X
FENUGREEK	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	x	x	x				x				x		x	X			X		X				
Fern (Bracken)	<i>Peridium aquilinum</i> (L.) Kuhn. etc.	x				X						x	X		X				X		x			X
FEVERFEW	<i>Chrysanthemum parthenium</i> (L.) Bernh.					X	x?		X				X		X			X			x			X
FIG	<i>Ficus carica</i> L.	x	x	x		X		x	X	x	X	x		x		x			X					
FIR, SPRUCE	<i>Picea abies</i> (L.) Karst.					X		x	X		X	x		x	X			X	X					
FLAX	<i>Linum usitatissimum</i> L. etc.	x	[x]								X	x		x	X			X			x	X		

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentius	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner	
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538	
Houndstongue	<i>Cynoglossum officinale</i> L.								X				X		X							x		
Houseleek	<i>Sempervivum tectorum</i> L.	x	x				x?	x	X			x	X	x	X			X				x	X	
Hyacinth, Wild	<i>Endymion non-scriptus</i> (L.) Garcke								X		X				X							x	X	
HYSSOP	<i>Hyssopus officinalis</i> L.						x	x	X	x	X	x	X	x	X	x	X	X	X	X	x	X		
IRIS, PURPLE	<i>Iris germanica</i> L.	x	x	x	x	X	x	x	X		X	x	X	x	X		X	X				x	X	
IRIS, WHITE	<i>Iris florentina</i> L.								X			(x)		x	X								X	
Iris, yellow	<i>Iris pseudacorus</i> L.							x	X		X	x			X							x	X	
Ivy	<i>Hedera helix</i> L.	x						x			X	x	X		X								X	X
Juniper	<i>Juniperus communis</i> L.	x						x	X		X	x	X	x	X			X	X			x	X	
*KALE, COLEWORT	<i>Brassica oleracea</i> L.	x	x	x			x	x	X	x	X	x	X	x	X	x	X	X	X	X				X
Langdebefe	<i>Picris echioides</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X		X			X		X	X	
LAVENDER	<i>Lavandula spica</i> L.							x					X		X	x	X	X	X	(X)	x	X	X	
LEEK	<i>Allium porrum</i> L.	x	x	x		X	x	x	X	x	X	x	X	x	X	x	X	X	X	X	x			
LENTIL	<i>Lens esculenta</i> Moench.	x						x	X		X	x		x				(X)						
LETTUCE	<i>Lactuca sativa</i> L.	x	x	x		(X)	x	x	X		X	x	X	x	X	x	X	X	X	X	x		X	
LILY	<i>Lilium candidum</i> L.	x	x	x	x	X	x	x	X	x	X	x		x	X	x	X	X	X	X	x	X		
*LINDEN	<i>Tilia</i> spp.	x				X		x		x	X	x			(X)			X	X					
LIQUORICE	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x		x	X								X	X
LOVAGE	<i>Levisticum officinale</i> Koch.		x	x	x	X	x	x	X				X	x	X			X		X	x			
LUPIN	<i>Lupinus albus</i> L.	x						x	X			x		x	X					X	x			
MADDER	<i>Rubia tinctorum</i> L.		x			X			X	x		x	X		X			X	X				X	
Mallow	<i>Malva sylvestris</i> L.	x	x			X	x	x	X	x	X	x	X	x	X			X	X	X	x	X		
MANDRAKE	<i>Mandragora officinarum</i> L.					X			X		X	x		x	X			X		X				
Maple	<i>Acer campestre</i> L.					X		x	X		X?				X			X	X					
MARIGOLD	<i>Calendula officinalis</i> L.	x				X		x	X	x	X	x	X		X			X		X	x	X	X	
MARJORAM	<i>Origanum majorana</i> L. (see also ORIGAN)	x						x	X			x		x	X	x		X		X	x		X	
Marsh Mallow	<i>Althaea officinalis</i> L.		x			X	x	x				x	X		X							x		
Mayweed	<i>Anthemis cotula</i> L.					X							X		X			X						

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentius	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner	
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538	
Meadowsweet	<i>Filipendula ulmaria</i> (L.) Maxim.					X							X		X									
MEDLAR	<i>Mespilus germanica</i> L.	x	x	x		X		x	X	x		x		x	X	x			X		x			X
MELON	<i>Cucumis melo</i> L.	x	x		x			x	X					x	(X)			(X)	X					
Mercury	<i>Mercurialis</i> spp.								X	x			X	x	X			X		X	x			X
Mint	<i>Mentha</i> spp.	x	x	x	x	X	x	x	X		X	x	X	x	X	x	X	X	X	X	X	x	X	
Mint, Horse	<i>Mentha aquatica</i> L. etc. (see also PENNYROYAL)	x	x	x		X		x				x	X	(x)	X			X		(X)	x			
Mistletoe	<i>Viscum album</i> L.					X									X						x	X		X
Monkshood	<i>Aconitum napellus</i> L.					X			X			x		x										
Mouse-ear	<i>Hieracium pilosella</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	x		x	X		X		X	X						
Mugwort	<i>Artemisia vulgaris</i> L.				[x]	X	x	x	X		X	x	X	x	X		X	X	X	X				X
MULBERRY	<i>Morus nigra</i> L.	x	x	x		X		x	X	x	X	x	X	x	X	x		X	X		x	X		X
Mullein	<i>Verbascum thapsus</i> L. etc.					X						x	X	x	X						x			X
Mustard	<i>Sinapis alba</i> L. etc.	x	x			X	x	x	X	x	X	x	X	x	X		X	X	X		x			
Nettle	<i>Urtica dioica</i> L.				[x]	X	x		X	x	X	x	X	x	X			X	X					X
Nightshade, Black	<i>Solanum nigrum</i> L.					X	x	x	X	x		x	X	x	X			X			x	X		X
Nightshade, Deadly	<i>Atropa bella-donna</i> L.	-	-	-	-	(X)	-	-	-	-	-	-	-	-	X			X			x	X		X
Oak	<i>Quercus robur</i> L. etc.	x				X		x	X	x	X	x		x	X			X	X		(x)	X		
ONION	<i>Allium cepa</i> L.	x	x	x		X	x	x	X	x	X	x	X	x	X	[x]	X	X	X	X	x			
ONION, WELSH	<i>Allium fistulosum</i> L. (see also SHALLOT)	x	(x)					x	X	x		x			(X)			X	X					
ORACH	<i>Atriplex hortensis</i> L. etc.	x	x				x	x	X			x	X	x	X	x	X	X		X	x			X
Orchis	<i>Orchis mascula</i> (L.) L. etc.								X			x		x	X						x			
Origan	<i>Origanum vulgare</i> L. etc. (see also MARJORAM)	x				X	x	x	X			x	X	x	X?					X	x			
Orpine	<i>Sedum telephium</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x			X		X	X			x	X		X
PARSLEY	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) N.	x	x	x		X		x	X	x	X	x	X	x	(X)	x	X	X	X	X				
PARSNIP	<i>Peucedanum sativum</i> Benth.	x	x	x		X	x		X					x	X	x				X				X
PEA	<i>Pisum sativum</i> L.	x	x					x	X			x		x	X	x					x	X		

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentius	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538
PEACH	<i>Prunus persica</i> Batsch.	x	x	x	[x]	X		x	X	x	x			x	X	x		X	X	X	x	X	X
*PEAR	<i>Pyrus communis</i> L.	x	x	x		X		x	X	x	X			x	X	x	X	X	X		x		
Pellitory	<i>Parietaria diffusa</i> Mert. & Koch	x							X	x				x	X		X	X	X	X	x		X
Pennyroyal	<i>Mentha pulegium</i> L.		x	x	x	X	x	x	X		X	x	X	x	X	x		X		X	x		X
Peony	<i>Paeonia</i> spp.					X	x	x	X			x	X		X	x	X	X	X	X	x		
PERIWINKLE	<i>Vinca minor</i> L.					X		x				x			X		X	X			x		X
Pimpernel	<i>Anagallis arvensis</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	x			X		X		X	X			x		X
Pine	<i>Pinus sylvestris</i> L. etc.	x	x	x		X		x	X	x	X	x		x	(X)			X	X	X	(x)	X	
PINK	<i>Dianthus caryophyllus</i> etc.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	x		X		X	x	X	X
PLANE	<i>Platanus orientalis</i> L.								(X)		(X)	(x)						X	X				
Plantain	<i>Plantago media</i> L.								X		X		X	x	X			X					
Plantain, Ribwort	<i>Plantago lanceolata</i> L.								X	x			X		X		X	X			x		X
Plantain, Way-bread	<i>Plantago major</i> L.					X	x		X			x	X		X		X	X	X		x	X	X
PLUM	<i>Prunus domestica</i> L.	x	x	x		X		x	X	x	X	x		x	X	x		X	X		x	X	
Polypody	<i>Polypodium vulgare</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	X	x	X		X	X	X			X	X
POMEGRANATE	<i>Punica granatum</i> L.	x			[x]				(X)		X	x		x	X	(x)			(X)		x	X	X
Poplar	<i>Populus</i> spp. (see also ASPEN)								X	x	X	x		x	X			X	X			X	
POPPY	<i>Papaver somniferum</i> L.	x	x	x	x	X	x	x	X		X	x	X	x	X			X	X	X	x		X
Poppy, Wild	<i>Papaver rhoeas</i> L.	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	x	X		X						x		X
Primrose	<i>Primula vulgaris</i> Huds.														X		X	X	X	X			X
PURSLANE	<i>Portulaca oleracea</i> L.	x					x	x	X			x		x	X			X		X	x		X
QUINCE	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	x	x	x				x	X	x		x		x	X	x		X	X	X	x		X
RADISH	<i>Raphanus sativus</i> L.	x	x	x	x	X		x	X		X	x	X	x	X	x	X			X	x		X
Ramsons	<i>Allium ursinum</i> L. (see also GARLIC)					X						x		x	X			X		X		X	
Reed	<i>Phragmites communis</i> Trin.	x				X					X	x	X	x	X			X	X				
ROCKET	<i>Eruca sativa</i> Mill.	x	x				x		X		X	x		x	X			X	X	X	x		X
ROCKET, SWEET	<i>Hesperis matronalis</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X								(X)
ROSE	<i>Rosa gallica</i> L. etc.	x	x	x	x	X	x	x	X	x	X	x	X	x	X	x	X	X		X	x	X	X

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentius	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538
STICKADOVE	<i>Lavandula stoechas</i> L. (see also LAVENDER)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x			(X)					X			
Stitchwort	<i>Stellaria holostea</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	X		X					x	
Stoncrop	<i>Sedum anglicum</i> Huds. etc.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X			X		x		X	
Strawberry	<i>Fragaria vesca</i> L.					X							X		X		X	X	X		x	X	X
Tansy	<i>Chrysanthemum vulgare</i> (L.) Bernh.		x	x?	x?	X		x					X		X	x	X	X	X	X	x	X	X
Teasel	<i>Dipsacus fullonum</i> L.	x	x			X						x	X	x	X		X		X		x	X	X
Thistle	<i>Carduus</i> spp. etc.					X		x		x	X				X				X	X	x	X	
THYME	<i>Thymus vulgaris</i> L.	x						x	X		X	x		x	X		X	X	X	X			
Thyme, Wild	<i>Thymus serpyllum</i> L. etc.					X	x		X				X	x	X								
TURNIP	<i>Brassica rapa</i> L. etc.	x	[x]			X						x		x	X	x			X	X	x		
Tutsan	<i>Hypericum androsaemum</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	(X)				X		X					X	
Valerian	<i>Valeriana officinalis</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X		X	X		X			(X)
Vervain	<i>Verbena officinalis</i> L.					X	x	x	X			x	X		X		X	X	X	X			X
Vetch	<i>Vicia sativa</i> L.	x				X			X		X	x		x	X			X			x		
VINE	<i>Vitis vinifera</i> L.	x			[x]	X		x	X	x	X	x		x	X	x	X	X	X	X	x	X	
Violet	<i>Viola odorata</i> L.	x			[x]	X	x	x	X	x	X	x	X	x	X	x	X	X	X	X	X	x	X
WALLFLOWER	<i>Cheiranthus cheiri</i> L.							(x)				x			X				X	X	x		
Wallwort	<i>Sambucus ebulus</i> L.					X					X		X	x	X		X	X	X				X
WALNUT	<i>Juglans regia</i> L.	x	x	x		X		x		x	X	x		x	X	x			X		x	X	X
Watercress	<i>Rorippa nasturtium-aquaticum</i> (L.) Hayek							x	x?					x	X		X	X	X	(X)	x		X
Waterlily, White	<i>Nymphaea alba</i> L.					X		x				x		x	X		X	X					X
Waterlily, Yellow	<i>Nuphar lutea</i> (L.) Sm.					X		x				x		x	X		X	X					X
Willow	<i>Salix</i> spp.	x				X			X	x	X	x		x	X			X	X		x		
Woad	<i>Isatis tinctoria</i> L.					X	x			x		x	X		X			X					X
Woodbine	<i>Lonicera periclymenum</i> L.	-	-	-	-	X?	-	-	-	-	-	-	X		X			X			(x)		X
Woodmarch, (Sanicle)	<i>Sanicula europaea</i> L.					X							X		X		X						
Woodruff	<i>Galium odoratum</i> (L.) Scop.					X							X		X		X	X	X		x	X	

Eurooppalaisen keskiaikapuutarhan soveltaminen nyky-Suomeen

		Palladius	Charlemagne	St Gall	Walafrid	Aelfric	'Macer'	Hildegard	Neckam	Garlande	Bartholomew	Albertus	Harlejan 978	Crescentiis	Daniel etc.	Bourgeois	Jon Gardener	Promptorium	Mayer MS.	Fromond	Bourdichon	Ashmole 1504	Turner	
		380	800	820	840	995	1050	1150	1200	1225	1240	1260	1265	1305	1375	1393	1400	1440	1450	1500	1505	1520	1538	
Wood Sage	<i>Teucrium scorodonia</i> L.											x	X		X		X	X						
Wood Sorrel	<i>Oxalis acetosella</i> L.					X									X		X	X		X				X
Wormwood	<i>Artemisia absinthium</i> L.				x		x	x	X		X	x	X	x	X		X	X	X	X	x			X
Yarrow	<i>Achillea millefolium</i> L.					X			X				X		X		X	X	X		x			X
Yew	<i>Taxus baccata</i> L.					X		x	X		X	x		x	X			X	X					X